

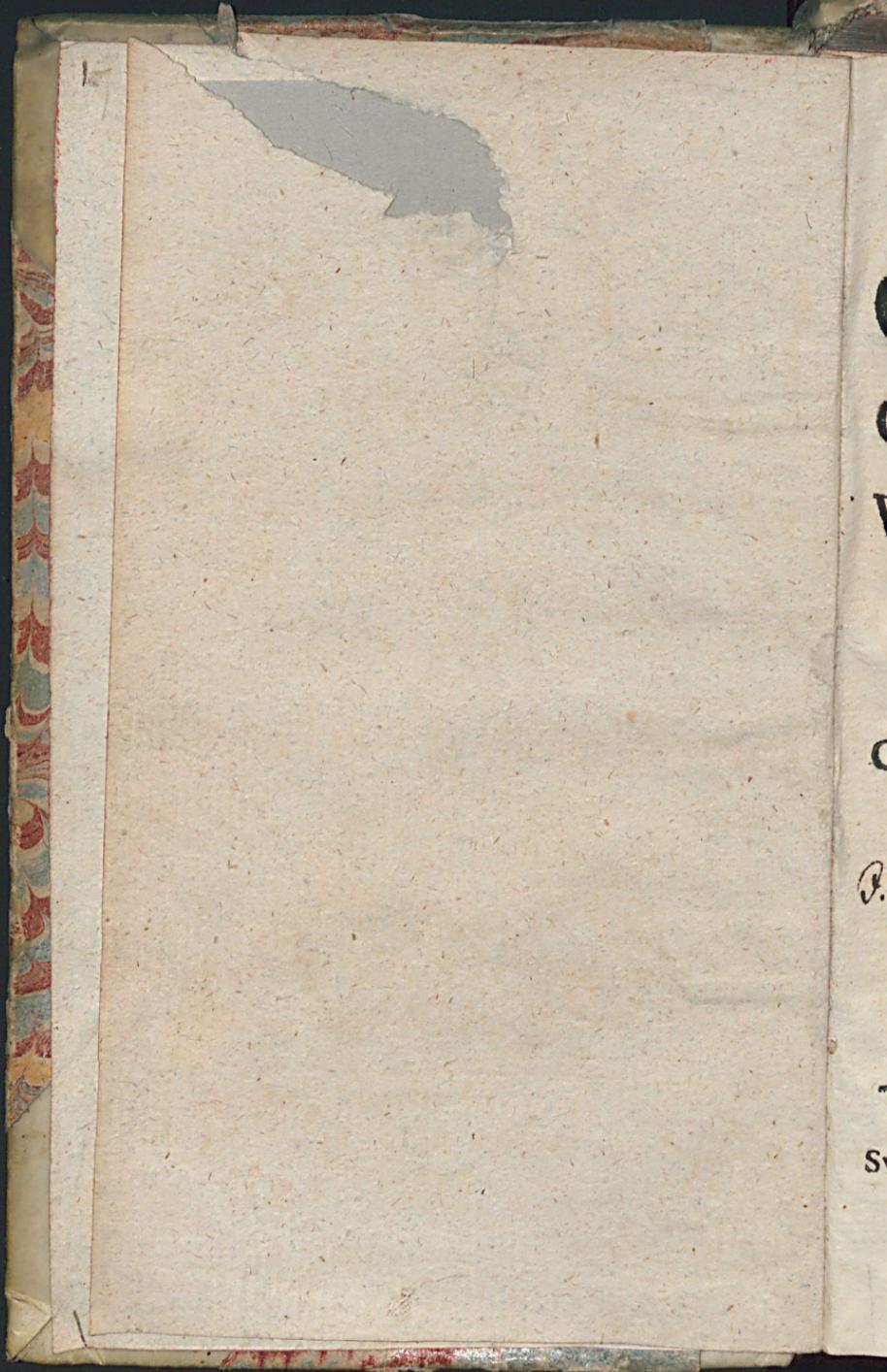
~~W.M.~~ M.s. 719

Borch

2. H. 3 N.

F. X. F. Marx
1816 oao

1162.

M. MINVCII
FELICIS
OCTAVIVS,
ET
CAECILII CYPRIANI
DE
VANITATE IDOLORVM
LIBER:
VTERQVE RECENSITVS ET
ILLVSTRATVS
A
CHRISTOPHORO CELLARIO.

R. H.

Gravhoff.
1741.

HALAE MAGDEBURGICAE
SYMPTIBVS IO. FRIDER. ZEITLERI VIDVAE.
ANNO MDCCXXVI.

L 57

CLARISSIMO VIRO
THEODORO IANSO-
NIO AB ALMELO.
VEEN,
IN ACADEMIA GELRO-ZVT-
PHANICA, QVAE HARDEROVICI
EST, ELEGANTIORVM LITERA-
RVM PROFESSORI CELEBERRIMO
OPTIMEQVE MERENTI,

S. P. D.

CHRISTOPHORVS CELLARIVS.

Ta mihi omnia
contingant, vt
litteræ tuæ, ex
Batauis antea,
nunc ex Gelrorum, quam
ornas, Academia adlatæ,
a 2 ma-

DEDICATIO.

maxima me semper voluptate adficiunt. Quod enim de Africa Plinius Secundus dixit, SEMPER ALIQVID NOVI FERRE; id ego iustiori ratione de Batauia olim tua cogitaueram: nunc de vicina illi Gelria, qui ingenium tuum perspectum habeo, non possum etiam idem non sperare. Meliores rationes esse dixi, quæ in hunc sensum & opinionem me inducant, quam Plinius habebat; quod is ad monstrosas confusiones naturarum, quum hæc scriberet, animum intendit; ego

DEDICATIO.

ego vero ad ingeniorum
pulcherrimos foetus, quales
vestra patria adhuc innume-
ros profert, me respicere,
non minus grato quam hila-
ri animo profiteor. Quoties
enim indidem abs te, & tui
similibus amicis, accipio lit-
teras, semper aliquid noui in
litteraria re cognosco, quod
patria vestra, illa ferax inge-
niorum terra, vel iam pro-
tulerit, vel meditetur prope-
diem proferre: vnde cupidi-
tas visendi exsurgit, quia su-
periorum pulchritudo spem
æqualis voluptatis, quam in-
de percepturus sim, non in-

a 3 cer-

DEDICATIO.

certam mihi accedit. Quæ
nuper te moliri significaue-
ras, & quæ nouissimus præ-
tetulisti litteris, auide omnia
exspecto, quæ ut fortunet
Deus, & facilem successum
præbeat, quo excludas par-
tum, & in lucem commu-
nem proferas; pro necessi-
tudine nostra, tot annos mu-
tuo probata, ex animo &
sincere precor, neque, dum
videro hos fructus tuos, ac
ne tum quidem, precari, spe
plurium aliorum, desistam.
Hæc animorum coniunctio
ut primum inter nos coaluit,
diu intra nostram conscienc-
tiam,

DEDICATIO.

tiam, aut paucorum com-
munium amicorum stetit:
in publicum vero, & in mul-
torum notitiam adhuc pro-
gressa nondum fuit. Est au-
tem ita officiis corroborata,
& in eo animorum consensu,
& paritate studiorum innixa
& superstructa, ut omnium
conspicuum sustinere, ac se
publice testatam facere ne-
quaquam vereatur. Id gestit
nunc animus meus profer-
re, & tuam fidem atque con-
stantiam, tuamque singula-
rem doctrinam & humani-
tatem, quæ fulcra aut præsi-
dia sunt amicitiae nostræ, in

a 4

pu-

DEDICATIO.

publico prædicare, & eo testari genere officiorū, quod ingenio tuoque amori non ingratum esse confido. MINV-
CIVM FELICEM, post Lactan-
tium, vt cognatum & eius-
dem argumenti, parisque ni-
toris & elegantiae scripto-
rem, in usum iuuentutis
Christianæ, cui tot annis stu-
dia dicaui mea, nouo habitu
a me vestitum ornatumque,
emitto, & vt testem honestissimi, vt puto, facti, & ad-
probatorem habeam, nuncupatione NOMINIS TVI cla-
rissimi emitto, tibi que illum
do, dico atque dedico: &
quum

DEDICATIO.

quum pér se amicis cuncta
sint communia, tamquam
TVM librum, a TVO, quem
amas, CELLARIO profectum,
adsigno & adiudico, vt,
quod cum tuis monumentis
agis, idem de meo etiam,
quod vnicerogo, agas atque
perficias. Instituti mei ratio-
nes non possunt TIBI, qui
idem, quod ego, sentis, igno-
tæ esse aut obscuræ, vt iu-
ventutem nostram non mi-
nus moribus honestis, ad
Dei amorem pie referendis,
quam vera & eleganti do-
ctrina perpoliamus, quod, si
quid iudico, neque rectius

a 5 ne-

DEDICATIO.

neque facilius præstare pos-
sumus, quam hac MINVCI
FELICIS, scriptoris optimi
doctissimique explicatione.
Toton enim in sancto argu-
mento, ut decet Christia-
num, occupatus est, hoc est
in destruenda impietate na-
tionum, & veriore de diuinis
sensu, & de probitate vitæ,
in animis hominum elicien-
do augendoque; quod non
rudi Minerua, ut illi loque-
bantur, contra quos certa-
bat, sed vniuersæ doctrinæ
præsidio munitus, hoc est
philosophorum placitis &
omnium quidem sectarum
&

DEDICATIO.

& poetarum reconditis fabulis illarumque interpretationis, & quod caput rei est, vi oratoris & dicendi facultate non minus instrutus, quam Octavius, qui divina eloquentia effecit, ut uno sermone CÆCILIVM NATALEM, paganorum superstitioni peruvicaciter ad dictum, & iniquum in CHRISTVM, & Christianorum sacris atque moribus acerbe illudentem, neque hunc rudem & expertem litterarum, sed omnis generis doctrina perfectissime ornatum, conuinceret Deo iuvan-

DEDICATIO.

vante, & ad meliorem sensum sanioremque mentem transformaret. Quod certe arguit, Minucium non de grege caussidicum, sed summum fuisse oratorem. Tu vero, vir clarissime, eo animo, qnem semper significasti, hunc librum, voluntatis erga TE meæ pignus atque testem, quæso suscipe, & quod facis, me amare perge t v i semper amantissimum amicum. Vale & feliciter age, vt rei litterariæ felicitati & incremento diu possis consulere. Halæ, Nonis Maii c i c i c x c i x.

CHRI-

CHRISTOPHORI CELLARII
DE
VSV ANTIQVITATIS
ECCLESIASTICAE CHRISTIA-
NIS SCHOLIS COMMENDAN.
DAE PRAEFATIO.

QVI nuper LACTANTIVM
FIRMIANVM, curis nostris
illustratum, edidimus, iam
cognatum ei scriptorem, quo ipse
Firmianus vſus fuerat; & eiusdem
argumenti, sed breuioris, MIN-
CIVM FELICEM adiunctum esse
volumus. Caufa instituti vtrius-
que fuit eadem, vt iuuentuti Chri-
ſtianæ consulatur, & optimi au-
tores, qui a ſcholis exſulabant,
his oris exſcripti in clariorem noti-
tiam & in vſum plurimorum ho-
minum proferantur. Etenim quo
minus adhuc illi a pluribus lege-
rentur, vel ipsa raritas librorum,
quæ

PRAEFATIO.

quæ nostris regionibus erat, ad alia
impedimenta accessit, quia, nisi ex
disiunctis locis, & grauiore sum-
ptu, parari apud nos non potue-
runt: nec vero, si parati tandem
essent, idonei satis ad vsum iuu-
tutis erant. Pleni sunt hi auctores
sacrarum antiquitatum, etiam quæ
nationum fuerunt, a veris sacris
alienarum; quæ ab ætate illa, cui
consulimus, nisi interpres accedat,
non facile intelliguntur: alter vero
illorum sine explicationibus ple-
rumque evulgatus fuit; alterum
non nisi cum omnium commen-
tariis, quibus & aliena multa inter-
serta sunt, anno CICICLII edi-
tum, & post viginti annos itera-
tum habuimus. Memini præcla-
ros viros, ac iuuentutis commo-
do studentes, & horum & aliorum,
quibus ornata olim ecclesia fuit,
ingeniorum fœtus desiderare, edu-
catos

PRAEFATIO.

catos ad captum iuuentutis, vt puram inde Latinitatem non minus, quam ex profanis Romanorum libris capiat, & vna antiquitates ecclesiæ cognoscat, etiam, quod profanis intelligendis necessarium est, illorum ritus & cærimonias non penitus ignoret. Salubre monitum, & dignum pio officio, vt Christianis adolescentibus Christiani scriptores & veteres & elegantes, reddantur noti & familiares. Illos enim si exploraueris, ad quos autores adducti a magistris suis fuerint, Terentium forte, & Ciceronis Officia & epistolas aliquot, ac pauciores orationes memorant: &, si historicus etiam adiectus fuit, Cornelium Nepotem, aut Q. Curtium Rufum ex parte euoluerunt. Boni quidem Latinitatis seruatores, quos etiam, sed moribus non insalubres,

a me

PRAEFATIO.

a me tantum abest ut remotos velim a scholarum vsu, ut ceteros quoque Ciceronis libros, & Cæsarem, Sallustium, Velleium Patrculum, & cum Seneca Suetonium & Tacitum, ac in primis Titum Liuium ad legendum assidue commendem; nec vero ita his insistendum esse existimo, ut tempus omne electionis ad ripiant, nec ex bonis horis aliquid ecclesiasticis scriptoribus relinquant: sed coniungi utroque volo, ut ex illis Latinitas pura, tamquam ex fontibus, excipiatur; ex hisce illa ad usum pium & christianum transferatur. Nec vero est quod verearis, ut utriusque tempus studiorum sit abunde. Utique id sufficit industriis, ut utrumque alacritate pari coniungatur; ignavis ne longissimum quoque tempus ad agendum opportunum est,
qui

PRAEFATIO.

qui otio & voluptatibus id malum
transigere, quam in cultura animi,
hoc est optimis studiis collocare.
Quapropter ita sentio, atque sic
animum induco, non bene consuli
Christianorum scholis, si ecclesia-
stici veteres scriptores, iisque puri
ac elegantes, in iis omnes prætere-
antur: nec illarum fructus magnos
esse experimur, ex quibus omnes
sæculares siue ethnici exterminan-
tur; sed utriusque generis auctores
coniungendos esse censeo, vt ex
Romanis priscis vera indeoles Lat-
initatis; ex Christianis, eiusdem usus
melior perspiciatur: quippe sancti
quoque viri, quamquam quæ sæ-
culi sunt, contemserunt, sermonis
tamen copiam & stili nitorem ne-
quaquam neglexere, vt non tantum
ad ciuiles res suas, sed ipsas etiam
sacras, nec sine fructu eximio usi
fuerint.

b

In-

PRAEFATIO.

Interest Christianæ reipublicæ, statum ecclesiæ primæ non ignorari, cuius notitia non minus est necessaria, quam Romanarum Græcarumque rerum, aut veterum in oriente imperiorum. Hanc vero quanto lucro est ex iis cognouisse, qui meliori æuo, antequam sermo inquinaretur, ad scribendum se contulerunt? nam qui his operam vel mediocrem dederunt, geminos fructus ex vno labore percipiunt, nec pectus modo rebus implent præstantissimis; verum etiam in literis & ornatiore stilo egregie proficiunt. Accedit usus alius, isque maximi omnino faciendus, qui ex copia sententiarum, iuuentutis moribus salubrium, & exemplorum sanctitate largus & uber prouenit. Non negatum ibo, esse in profanis etiam, si sobrii & modesti sunt, quod frugi-

PRAEFATIO.

frugiferum esse possit & ornandis
moribus accommodatum: quantum
vero lux antistat tenebris, serenitas
nebuloso diei; tanto maior
in hoc genere ex sanctis & Christia-
nis ingeniis, quam ex sequioribus,
omnino fructus exspectatur: quia
quæ ab his memoriæ sunt tradita,
maiorem vim in illorum animis,
qui legunt & meditantur, vnuque
relinquent. Usus ciuilium historia-
rum, etiam poetarum non lasci-
vientium, dicunt, verbis Liuii, esse,
& vere dicunt, exempli omnis do-
cumenta, in illustri posita loco, in-
tueri, vt inde capiamus, quod imi-
temur, salubre & frugiferum; et
iam foedum inceptu, foedum exi-
tu, quod vitemus. At quam san-
ctiora sunt exempla primigeniæ
ecclesiæ, quam vel curiæ Romano-
rum, vel vniuersæ Græciæ: quam

b 2

vita

PRAEFATIO.

vitæ & moribus salubriora dat consilia? Hæc illa antiqua est & sancta Christi respublica, in quam animum intendamus, ut, quæ vita fuerit, qui mores Christianorum, per quos viros, ac quantis laboribus & plantata sit prima ecclesia, & quo robore inter furores mundi conseruata, cognoscamus. Qui a prima ætate, cum ceteris, etiam hæc sacra studia coluerunt, næ illi in sincera pietate, in diuinatum rerum sensu, & cognitione prouidentiæ præclarū incrementum profectus sui capiunt, & ita imbuti, per omnem ætatem adfectum, teneriori impressum, firmiter tenent, eumque novis quotidie meditamentis alunt & perpetuo corroborant. Sanctus Hieronymus epistola III, quæ Epitaphium Nepotiani inscribitur, in laudibus illius Nepotiani, iuuenis pres.

PRAEFATIO.

presbyteri, hoc cum primis ponit,
non tantum diuinarum litterarum,
sed ecclesiasticarum etiam, at quo-
rum? nominatim recenset, Tertul-
liani scilicet, Cypriani, Hilarii, Ar-
nobii, Lactantii, Minucii Felicis,
Victorini, & ipsius etiam Hierony-
mi, assidua lectione PECTVS SV-
VM BIBLIOTHECAM CHRISTI
FECISSE. O præclaram laudem
Christiani adolescentis, quia prima
ætate ad hoc adductus a magistris
fuit, & in id industria sua incubuit,
vt Christi bibliothecam, id est sacra-
rum rerum notitiam, & ecclesiæ
antiquitatum, in pectore suo ad-
seruatarum, portet, atque a teneris
ad Christianum officium, cum sæ-
cularibus litteris coniunctum, ad-
suefactus, legat, scribat, meditetur
ea, vnde non eruditioni modo, sed
sanctitati etiam vitae in dies incre-

b 3

men-

PRAEFATIO.

mentum adiiciatur. Ad id vero velim consilia nostra valeant, ut Christiana iuuentus ad utrumque munus præparetur, & æque historiam & ritus veteris ecclesiæ, ut Romanæ Græcæque reipublicæ (quod designato modo, exemplisque probato, fieri posse nihil dubitandum est) animo feliciter complectatur. Ingens sic utilitas ad vitam, ad ecclesiam, ad rem publicam Christianam redundabit.

Illud etiam ad eruditionem pertinet, MYTHOLOGIAM veterum & peruersum deorum cultum non ignorare, cuius rei notitia, quamvis vana & inutilis per se est, non nihil tamen ad utiliora, ex antiquis monumentis capienda, adfert, ut plenius intelligantur, ne ignorantia inter legendum sit impedimento. Copiosius quidem ex poetarum car-

PRAEFATIO.

carminibus petuntur, quæ id genus superstitionibus referta sunt: at salubrius ex libris Christianis, Minucii videlicet, Arnobii, & Lactantii, & qui hos ætate præcedit, etiam Tertulliani: quibus si poëtam adiungere non displicet, Aurelius est Prudentius, qui idem argumentum bene pertractauit, ut, monstrata nationum superstitione, verum Dei cultum, veramque pietatem diuinis argumentis vindicaret. Nam his auctoribus, quæ gentes coluerunt, ita falsa & turpia cognoscuntur, ut simul valide confutentur: veritas autem diuina, dispulsis nebulis, in clariorem lucem proferatur: quod iuuentu sa-lutarius est hoc modo cognouisse, quam falsa sola ab falsis magistris, poetis & mythologis, percepisse.

Quæ quum ita sint, non puto
b 4 mul.

PRAEFATIO.

multos esse, qui contra nos negatum eant, e re scholarum fore & Christianorum, si amotis impudicis libris, & amorum fabulis illecebrosis, saeculares auctores optimi retineantur, iisque ex ecclesia iungantur qui purioris sermonis amantes, elegantia non minus rem litterariam, quam profani possint adiuuare. Ut quae sentio planius exponam, cum Cicerone velim LACTANTIVM, illius imitatem, componi, aut si hic vberior, quam pro captu adolescentiae, videatur, MINVCIVM FELICEM, nihil Laetantio nitore stili concedentem, argumento parem, breuitate multum complexa iuuentuti gratiorem, quae breuia sectetur, ne longitudine & copia ætati nondum confirmatæ aliquod tedium suboriatur. In poetis autem Virgilio

PRAEFATIO.

gilio & Horatio non incommodē
PRUDENTIVS censetur addi, qui
quamuis singularia nonnulla, prae-
fertim in vocibus ex Græcia peti-
tis, habeat; quemadmodum vetu-
stioribus quoque non desunt *idem*
tegæ; id tamen rerum copia, & e-
legantia verborum admirabili re-
pensat. Adiungi forsitan SEDV-
LIVS potest, poeta non minus
sanctus quam ornatus, aut Nola-
nus ille PONTIVS PAVLLINVS;
& qui sacrato stilo sœcularia quo-
que persequutus est, SIDONIVS
APOLLINARIS; quamuis solutus
vtriusque sermo cum ligato, mul-
tum præstantiore, ego nolim com-
paretur.

Quod reliquum est, de nostra
editione, pauca, quæ interest non
nesciri, memoramus. Dialogum
ipsum, quam castigate potuimus,

b 5

da-

PRAEFATIO.

damus emendatiorem, vsi ad id do-
ctissimorum virorum obseruatio-
nibus, Desiderii Heraldi, Nicolai
Rigaltii, Geuerharti Elmenhorsti,
Ioannis Woweri, Ioannis Meursii,
Iacobi Ouzelii, & qui primas tenet,
Io. Friderici Gronouii. Quibus in-
teriectum iri sperabamus, quæ vir
clarissimus IACOBVS PERIZO-
NIVS, amicus noster, erudite obser-
vauerat. Sed scro adlatæ sunt eius
litteræ, quum iam exscriptus esset
Minucius: ideoque separatim illa,
sub finem, ne frustra adlata essent,
adposuimus, vt quisque ex illis quæ
velit, adscribere in loco suo possit.
Quod ad nostras adnotationes per-
tinet, quæcumque interprete no-
bis visa sunt indigere, declarauimus
perspicue, ad tria animum aduer-
tentis, vt primum emendationis
rationem reddamus, quo auctore,
& cu-

PRAEFATIO.

& cuius consilio vel hanc vel illam lectionem aliorum scripturæ præferamus: deinde ut historiam atque fabulas, si quæ obscuriores sunt, illumineamus: tandem etiam Latinitatis, si qua rarer occurrit aut difficilior, rationem habeamus. Minuciano CYPRIANI librum de I dolorum vanitate, Woweri exemplo, adiunximus, quia eiusdem argumenti est, atque sæpiissime iisdem & verbis & sententiis expressus, ut alterum ex altero transscriptum hic illic esse necesse sit, quamlibet uter prior fuerit, non omnium est eadem opinio. Plerique tamen Minucium Cypriano præferecent, quod vel ideo proprius ad fidem faciendam est, quia copiosa facilius, retentis verbis, in epitomen rediguntur, quam breuia, iisdem seruatis, amplificantur.

Quæ

PRAEFATIO.

Quæ præterea de ætate MINVCII
FELICIS, & vitæ ratione dicenda
essent, clarissimus iurisconsultus
FRIDERICVS BALDVINVS eru-
dita dissertatione exposuit, quam
integralm adiungi non tantum ea
de causa voluimus, verum idcirco
etiam, quod totius Dialogi expe-
ditiores rationes facit, & Christia-
norum antiquitates commendat,
etiam iurisconsultum Christianum
exemplo Minucii, caussidici Roma-
ni, egregie describit, omnesque qui
legibus operantur, ne minus Minu-
cianæ iurisprudentiæ, quam Mucia-
næ studeant, magnopere
hortatur.

TESTIMONIA VETERVM DE MINVCIO FELICE.

LACTANTIVS lib.I Diuinarum Institutionum cap. XI se^tt. 55

*M*inucius Felix in eo libro, qui Octavius inscribitur, sic argumentatus est: Saturnum, quum fugatus esset a filio, in Italiamque venisset, Cœli filium dictum, quod soleamus eos, quorum virtutem miremur, aut qui repentine aduenerint, de cœlo cecidisse, dicere: terræ autem, quod ignotis parentibus natos, terræ filios nominamus.

Idem lib. V cap. I se^tt. 22

Minucius Felix, non ignobilis in caussidicis loci fuit. Huius liber, cui Octavio titulus est, declarat, quam idoneus veritatis assertor esse potuisset, si se totum ad id studium contulisset.

HIERONYMVS Catalogo Scriptorum ecclesiasticorum:

Minucius Felix, Rome insignis caussidicus, scripsit Dialogum Christiani & Ethnici disputationum, qui Octavius inscribitur. Sed & alius sub nomine eius fertur de Fato, vel contra Mathematicos, qui, quum sit & ipse disertus hominis, non mihi videtur cum superioris libri stilo conuenire.

Idem

Idem HIERONYMVS Epithaphio Nepotiani, siue Epistola III ad Heliodorum, Nepotiani auunculum.

Sermo eius (Nepotiani) per omne conuiuum de scripturis aliquid proponere, libenter audire, respondere verecunde, recta suscipere, prava non acriter confutare, disputantem contra se magis docere, quam vincere. Ingenuo pudore, qui ornabat etatem, quid cuius esset, simpliciter confiteri, atque in hunc modum, eruditionis gloriam declinando, eruditissimus habebatur. Illud, aiebat, Tertulliani, istud Cypriani, hoc Lactantii, illud Hilarii est. Sic Minucius Felix, ita Victorinus, in hunc modum est loquutus Arnobius. Me quoque, quia pro sodalitate auunculi diligebat, interdum proferebat in medium, lectioneque assidua & meditatione diurna, pectus suum bibliothecam fecerat Christi.

Idem Epistola LXXXIV ad Magnum, oratorem Romanum:

Minucius Felix, caussidicus Romani fori, in libro cui titulus Octavius est, & in altero contra Mathematicos, si tamen inscriptio non mentitur auctorem, quid gentilium scripturarum dimisit intactum?

M. MI.

M. MINVCII
FELICIS
OCTAVIVS.

COgitanti mihi, & cum animo
meo Octauii, boni & fide-
lissimi contubernalis, me-
moriā recensenti, tantæ
dulcedo & affectio hominis
A inhæ-

M. MINVCII FELICIS) Plura Minuciae gen-
tis cognomina, Rufi, Thermi, Fausti, Macri,
Fundani, & in his etiam Felices. Vetus inscri-
ptio Romana apud Gruter. pag. 918

DIIS MANIBVS
SACRVM

Q. MINVCIVS FELIX.

Scribitur per C, quia non a minutus: quod cor-
repta etiam syllaba inbet. Silius Italicus VII. 523

Nec mora, disiecto Minuti vecordia vallo
Perdendi simul & pereundi ardebat amore.

OCTAVIVS) Hoc nomine Dialogi, sumptum a
principe colloquentium persona, ut Cicero
suis dialogos Catonis, Luculli, Brutti, Lælii
nomine præscripsit, Platonem imitatus, cuius
Phædonem, Alcibiadem, Socratem & alios li-
bros, a principe colloquente nominatos, ha-
bemus. Quis fuerit Octavius, ex cap. I & II,
quantum de eo nobis traditum est, cognosci-
tur. Infra cap. XV & Ianuarius plenis nominibus
Ianuarius Octavius appellatur. Certi col-
loquutores sunt Cecilius Natalis, paganus ad-
huc, post colloquium Christianus: & noster
M. Minucius Felix, qui in hoc dialogo aliquando

2. M. MINVCII FELICIS

- inhæsit, vt ipse quodammodo mihi
viderer in præterita redire, non ea,
quæ iam transacta & decurſa sunt,
2 recordatione reuocare. Ita eius
contemplatio, quantum subtracta est
oculis, tantum pectori meo, ac pæ-
ne intimis sensibus, implicata est.
3 Nec immerito discedens vir eximius
& sanctus immensum sui desiderium
nobis reliquit: vtpote quum & ipse
tanto nostri semper amore flagrauerit,
vt & in Iudicris & seriis pari mecum
voluntate concineret, eadem vellet,
vel nollet. crederes vnam mentem
in duobus fuisse diuisam. Sic fo-
lus

solo prænomine *Marcus* vocitatur. Vide cap.
III & V.

Cap. I. 1. *decurſa sunt*) Non insueta Latinis
forma. Plautus Mercat. a. III sc. II vers. 4
decurſo in ſpatio. Lucretius lib. III vers.
1055

Ipsé Epicurus obit decurſo lumine vita.
Splifus extremo proemio: relegere tramitem
decurſum tot annalibus.

3. *vnam animam in duobus diuisam*) Tenerimi
amoris descriptio, & summa, quæ inde ori-
tur, concordia: vti illud Horati de Virgilio
est lib. I od. III *anime dimidium mee*: aut,
quod proprius est, Ouidii Trist. IV eleg. IV
vers. 72 de Oreste & Pylade,

Qui duo corporibus, mentibus unus erant.

OCTAVIVS.

3

Ius in amoribus conscius ipse, socius
in erroribus. & quum discussa caligi-
ne de telebrarum profundo in lucem
sapientiae & veritatis emergerem;
non respuit comitem, sed, quod est
gloriosius, præcucurrit. Itaque cum
per vniuersam conuiditus nostri & fa-
miliaritatis ætatem mea cogitatio vo-
lueretur, in illo præcipue sermone
eius mentis meæ refedit intentio, quo
Cæcilius, superstitionis vanitatibus
etiam tum inhærentem, disputatione
grauissima ad veram religionem re-
formauit. Nam negotii & visendi
mei gratia Romam contenderat, re-
licta domo, coniuge, liberis; &
quod est in liberis amabilius, annis
adhuc innocentibus, & adhuc dimi-
diata verba tentantibus, loquela ipso
offensantis linguae fragmine dulcio-

II

A 2

re.

4. *discussa caligine*) Sic non tantum poetæ, vt
AEneid. XII vers. 669

*vt primum discussæ umbra, & lux redditæ
menti:*

verum etiam Cicero Philipp. XII cap. II *Dis-
cussa est illa caligo, quam paulo ante dixi:
diluxit, patet, videmus omnia.*

in lucem veritatis emergerem) elucet ex hinc, et-
iam Minucium antea paganæ superstitioni ad-
dictum fuisse. Adde cap. V. sect. I.

4 M. MINUCII FELICIS

re. Quo in aduentu eius non possum exprimere sermonibus, quanta, quamque impatienti gaudio exsultauerim, cum augeret maxime letitiam meam amicissimi hominis inopinata praesentia. Igitur post vnum & alterum diem, quum iam & auditatem desiderii frequens assiduitatis usus impletisset: & quæ per absentiam mutuam de nobis nesciebamus, relatione alterna comperissemus; placuit Ostiam petere, amoenissimam ciuitatem, quod esset corpori meo siccandis humoribus de marinis lauacris blanda & apposita curatio. sane & ad vindemiam feriæ iudicariam curam relaxauerant. nam id temporis post astiuam diem, in temperiem se met

4. ad vindemiam feriæ iudicariam curam) Causidicus fuit Minucius Felix, etiam quum iam Christo deuotus esset. Vide Lactantii & Hieronymi testimonia, supra in limine libri proposita. Messis autem & vindemiarum tempore lites forenses cessabant. Plinius lib. VIII epist. XXI Julio mense, quo maxime lites interquiescunt. Et Statius lib. IV Silv. IV vers. 40

- - - - - messisque reuurse
dimisere forum.

Idem vindemias esse factum, ex hoc loco intelligimus.

OCTAVIUS.

5

met autumnitas dirigebat. Itaque quum
diluculo ad mare inambulando litori
pergeremus, vt & aura adspirans leniter
membra vegetaret, & cum eximia vo-
luptate molli vestigio cedens arena
subsideret; Cæcilius simulacro Serapi-
dis denotato (vt vulgus supersticiosus
solet) manum ori admouens, osculum
labiis impressit. Tunc Octavius ait:

A 3

Non

III

5. *Simulacro Serapidis denotato*) animaduerso.
Serapis Aegyptiorum numen. Tacitus Histor.
IV. cap. LXXXI. monitu Serapidis Dei, quem
dedita superstitionibus gens ante alios colit: cu-
ius templum πολλὴ ἀγιστία τιμώμενον,
multa religione colebatur, Strabo lib. XVII
pag. 551. Inde superstitione Romam manavit,
& in reliquam Italiam. Domitianus Ser-
apeum condidit, Eutrop. VII extremo: quod
decenter ornauit Alexander, Rom. Imperator,
Lamprid. cap. XXVI.

manum ori admouens, osculum labiis impressit)
Adorantium ritus. Hieronymus lib. I adv.
Rufin. cap. V. Qui adorant, solent osculari
manum & capita submittere. Apuleius Meta-
morph. lib. IIII p. 155 ed. Elmehn. admo-
uentes oribus suis dexteram, primore digito in
erectum pollicem residente, ut ipsi in prorsus Deam
Venerem, religiosis adorationibus venerabantur.
Et in Apologia p. 310 de Aemiliani impie-
tate: si fanum aliquod pretereat, nefas habet,
adorandi gratia manum labris admouere.
Vide P. Pithœi Advers. lib. I cap. VII.

¶ M. MINVCII FELICIS

Non boni viri est, Marce frater, hominem domi forisque lateri tuo inhærentem, sic in hac imperitiæ vulgaris cæcitate deserere, ut tam luculento die in lapides eum patiaris impingere, effigiatos sane, & unctos, & coronatos: quum scias, huius erroris non minorem ad te, quam ad ipsum, infamiam redundare. Cum hoc sermone eius medium spatum ciuitatis emensi, iam liberum litus tenebamus. ibi arenas extimas, velut sterneret ambulacro, perfun-

Cap. III. I. in lapides unctos & coronatos impingere)
Pagani vngabant lapides, quos religiose colebant & adorabant. Augustin. Civit. Dei XVI cap. XXXVIII Nec more idolatriæ lapidem perfundit oleo Iacob, velut faciens illum deum: neque enim adorauit illum lapidem, vel sacrificauit. Apuleius Apologia d. I. Negant vidisse se unum in finibus eius aut lapidem unctum, aut ramum coronatum. Adi Elmendorf. in Arnob. lib. I p. 37. De verbo impingere vide Cur. Post.

¶. spatum ciuitatis emensi) Ostia ciuitas ad litus protensa erat, qua parte mare spectabat, libera muris. Hoc nisi attendas, nequaquam capies, quomodo medium ciuitatis spatum emensi, liberum litus tenere potuerint, ad quod videbatur egressione ciuitatis opus esse. Barth. Adv. XLIII cap. XXV.

OCTAVIUS.

fundens lenis vnda tenebat: & vt semper mare, etiam positis flatibus, inquietum est, et si non canis spumosisque fluctibus exibat ad terram; tamen crispis torosisque. Ibidem erroribus delectati perquam sumus, quum in ipso æquoris limine plantas tingeremus, quod vicissim nunc ad pulsum nostris pedibus adludereret fluctus: nunc relabens ac vestigia retrahens, in se se reforberet. Sensim itaque tranquilleque progressi, oram curui molliter litoris, iter fabulis fallentibus, legebamus. Hæ

A 4 fabu-

tendebat) extendebat, quasi sternens ambulacrum, ut dixerat, quia non cumulatior arena obgerebatur, quam ne pedes altius impressi laborarent. Nec opus, ut cum quibusdam tundebat reponas.

tamen crispis torosisque) Vexatus locus. Torosis est in MSS. quod sonat, fluctus non tumidos altosque fuisse, sed mediocriter elatos, & ventulo nonnihil crispis. Barthius incipit post crispis, ut torosis, siue, quod manult, tortuosis, cum erroribus cohæreat, quod etiam Rigaltio Ouzelioque placet, qui vero torosis retinent, solam distinctionem sustulisse contenti. Nos cum Fr. Balduino scripsimus.

4. curui molliter litoris) leni tractu curuati, non flexi abrupte. Palladius lib. I cap. V collis molliter per latera inclinata deductus. Diximus de hoc plura ad Plin. lib. V epist. VI fest. 14.

3 M. MINVCII FELICIS

fabulæ erant Octauii, differentis de na-
vigatione, narratio. sed vbi eundi spa-
tium satis iustum cum sermone con-
sumsimus, eandem emensi viam rursus,
versis vestigiis, terebamus. Et quum ad

6

id loci ventum est, vbi subductæ nauicu-
læ, substratis roboribus, a terrena la-

7

be suspensæ quiescebant; pueros vide-
mus, certatim gestientes, testarum in
mare iaculationibus ludere. Is lusus
est: testam teretem iactatione fluctuum
læuigatam legere de litore: eam testam
plano situ digitis comprehensam, incli-
nem ipsum atque humilem, quantum
potest, super vndas inrotare: vt illud
iaculum, vel dorsum maris raderet, vel
enataret, dum leni impetu labitur: vel
summis fluctibus tonfis emicaret, dum
assi-

6. *Subductæ nauicule substratis roboribus*) Nau-
gia hiberno & alio tempore, quo vsus cessa-
bat, retracta in litus fuit, & trabibus imposi-
ta, ne terræ humidæ contactu putrescerent:
vsu redeunte, machinis deducta in mare.
Horatius lib. I oda III.

Trahuntque siccas machine carinas.

7. *In lusus est: testam teretem*) Lusus is Græcis
ἐποστραχισμός. Julius Pollux lib. IX cap. VII
p. 444 codem, vt noster, descriptit modo.

OCTAVIUS.

affiduo saltu subleuatur. Is se in pueris
victorem ferebat, cuius testa & procur-
reret longius, & frequentius exsiliret.
Igitur quum omnes hac spectaculi vo-
luptate caperemur, Cæcilius nihil in-
tendere, neque de contentione ridere:
sed tacens, anxius, segregatus, dolere
nescio quid vultu fatebatur. Cui ego:
Quid hoc est rei? cur non agnosco,
Cæcili, alacritatem tuam? cur illam o-
culorum etiam in seriis hilaritatem re-
quiro? Tum ille: Iamdudum me Octa-
vii nostri acriter angit & remordet ora-
tio: qua, in te inuectus, obiurgauit neg-
ligentia, vt me dissimulanter grauius
argueret inscientia. Itaque progrediar
viterius: de toto & integro mihi cum
Octauio res est. Si placet, vt ipsius fe-
ctæ homo cum eo disputem, iam pro-
A 5 fecto

Cap. IV. 3. *angit & remordet oratio*) oratio de
lapidibus vñctis, in quos clara luce impinge-
ret Cæcilius, cap. III.

4. *ipsius sectæ homo*) sectæ paganorum, cui ad-
huc deditus erat Cæcilius.

10 M. MINVCI FELICIS

fecto intelliget, facilius esse in contubernalibus disputare, quam conserere sapientiam: modo in ipsis ad tutelam balneorum iactis, & in altum procurrentibus petrarum obicibus residamus, ut & requiescere de itinere possimus, & intentius disputare. Et cum dicto eius adsedimus ita, ut me ex tribus medium lateris ambitione protegerent. nec hoc obsequii fuit, (aut ordinis) aut honoris: quippe cum amicitia pares semper aut accipiat aut faciat: sed ut arbiter, & utriusque proximus aures darem, & disceptantes duos medius segregarem. Tum sic Cæcilius exorsus est:

Quam-

in contubernalibus disputare) inter amicos & suos, ubi quisque loquitur quæ incident, verbis & rationibus parum pensatis.

conferere sapientiam) accurate disputare & argumenta conferre. Sperat enim horum pondere superatum iri Octauium. Sic cum Fr. Balduino & VVovvero legimus. Rigaltius & Ouzelius, *conferere sapientium modo*. In ipsis, & reliqua.

5. *ambitione protegerent*) cupide uterque vellet, ut hic medius esset & arbiter.

aut ordinis) inclusit VVovverus, quia absint a manu scriptis.

OCTAVIUS.

Quamquam tibi, Marce frater, de V
quo maxime quærimus, non sit am-
biguum, vt pote quin diligenter in
vtroque viuendi genere versatus re-
pudiariis alterum, alterum comproba-
ris: in præsentiarum tamen ita tibi in-
formandus est animus, vt libram te-
neas æquissimi iudicis, nec in alteram
partem propensus incubas: ne non
tam ex nostris disputationibus nata
sententia, quam ex tuis sensibus pro-
lata videatur. Proinde si mihi quasi
nouus aliquis, & quasi ignarus par-
tis vtriusque, confidas, nullum ne-
gotium est patefacere, omnia in rebus
humanis dubia, incerta, suspensa,
magisque verisimilia quam vera. Quo 3
minus mirum est, nonnullos tædio in-
vestigandæ penitus veritatis cuilibet
opinioni temere potius succumbere,
quam in explorando pertinaci dili-
gentia perseverare. Itaque indignan- 4
dum omnibus, indolescendumque
est,

Cap. V. 1. repudiariis alterum) paganorum ge-
nus viuendi & sentiendi, quia hic Marcus
Minucius olim etiam paganus fuerat. cap. I.
scđt. 4.

2. confidas) quia iudicis est sedere.

3. indolescendumque) Sic Rigalt. ex vet. lib.

12 M. MINVCII FELICIS

est, audere quosdam, & hos studiorum rudes, litterarum profanos, expertes artium etiam sordidarum, certum aliquid de summa rerum ac maiestate decernere, de qua tot omnibus saeculis saecularum plurimarum usque adhuc ipsa philosophia deliberat.

5 Nec immerito: quum tantum absit ab exploratione diuina, humana mediocritas, ut neque quae supra nos cœlo suspensa sublimata sunt, neque quae infra terram profunda demersa sunt, aut scire sit datum, aut scrutari permisum, aut sciscitari religiosum: & beati satis, satisque prudentes iure videamur; si, secundum illud

vetus

4. *litterarum profanos*) vulgus profanum, illiteratos. Cuiusque rei hostes, velut sacrae, ad eam profani dici possunt.

etiam sordidarum) Sic Bald. Herald. Rigalt. Ouzel. ut infima conditio & extrema paupertas Christianis obiiciatur, qui nec opificium mediocriter lucrosum digni sint ut exerceant, neque possint etiam. Alii nisi jord.

tot omnibus saeculis) Heraldus e MS. tuetur ~~to~~ omnibus, suspectum. VVovvero. Tot omnes, ut plerique omnes. Terentius Andr. a. I sc. I

Quod plerique omnes faciunt adolescentuli.

5. *suspensa sublimata*) MS. *sublata*. at opponitur profundis.

vetus sapientis oraculum, nos met ipsos
familiarius nouerimus. Sed, quatenus
indulgentes insano atque inepto labo-
ri, ultra humilitatis nostræ terminos
euagamur, & in terram projecti cœlum
ipsum & ipsa fidera audaci cupiditate
transcendimus, vel hunc errorem fal-
tem non vanis & formidolofis opinio-
nibus implicemus. Sint principio om-
nium semina natura in se coëunte den-
fata: quis hic auctor Deus? sint fortui-
tis concursionibus totius mundi mem-
bra coalita, digesta, formata: quis Deus
machinator? Sidera licet ignis accen-
derit, & cœlum licet sua materia sus-
pen-

6

7

8

5. *vetus sapientis oraculum*) Illud γνῶθι
σεαὐτὸν designat, quod quidam Chiloni, alii
Thaleti, nonnulli etiam Pythia aut Apollini
tribuunt. Vid. Clementem Alexandr. Strom.lib.
I p. 300 & lib.V p. 568. Laertius Thaleti dat:
sed addit ex Antisthene, Chilonem ἐξιδιο-
ποίησαθεν αὐτῷ, sibi usurpare.
7. *Sint principio omnium semina*) Sic ex Reg.
MS. Herald. Rigalt. Ouzel. At Bald. *principia*:
quod VVovver. vncis inclusit, tamquam cum
Rom. inducendum. | Sed ipsa Epicurea disci-
plina, vnde hæc hausta sunt, *principio* flagitat,
non *principia*.
8. *sua materia*) sui generis, quæ leuis & subti-
lis est.

14 M. MINVCII FELICIS

penderit: licet terram fundauerit pondus, & mare licet influxerit liquor; vnde hæc religio, vnde formido, quæ superstitione est? Homo, & animal omne, quod nascitur, inspiratur & alitur, elementorum ut voluntaria concretio est: in quæ rursum homo, & animal omne diuiditur, dissipatur. ita in fontem refluent, & in semet omnia inuoluuntur, nullo artifice, nec iudice, nec auctore. Sic congregatis ignium seminibus soles alios atque alios semper splendere: sic exhalatis terra vaporibus, nebulas semper adolefcere: quibus densatis coactisque, nubes altius surgere: iisdem labantibus, pluuias fluere, flaire ventos, grandines increpare: vel, nimbis collidentibus, tonitrua mugire, rutilare fulgura, fulmina præmicare, adeo passim cadunt, montes irruunt

10. *labantibus*) Sabæus & Balduinus sic: vulgo
labentibus.

montes irruunt) Bene. nam *irruere* est *ruere in quem*. Claudianus cons. Mall. Theod. v. 195
in optimis libris MSS. & ed.

Irruet irrepidis flamas.

Prudentius Apotheosi v. 414.

Ecce Gerasenos legio irruit effera porcos.

unt, arboribus incurunt: sine delectu tangunt loca sacra & profana: homines noxios feriunt, fāpe & religiosos. Quid tempestates loquar varias & incertas? quibus, nullo ordine vel examine, rerum omnium impetus volutatur, in naufragiis bonorum malorumque fata mixta, merita confusa, in incendiis interitum conuenire infontium nocentiumque: &, cum tabe pestifera cœli tractus inficitur, sine discriminē omnes desperare: & cum bellī ardore fæuitur, meliores potius occumbere. In pace etiam non tantum æquatur nequitia melioribus, sed & colitur: vt in pluribus nescias, vtrum sit eorum detestanda prauitas, an optanda felicitas. Quod si mundus diuina prouidentia, & aliquius numinis auctoritate regeretur, numquam mereretur Phalaris & Diony-

12

13

Ammianus XVII cap. XXVIII *Has rerras Parthicus irruens, obliquatis meatibus, Istro miscetur. Auienus Descript. Orbis v. 594. de Acheloo,*

Irruit Hadriacum tergum maris.

13. *Phalaris*) Agrigentinorum in Sicilia tyrannus, qui æneo tauro, supplicii caussa, viuos homines inclusit & subiectis flammis vstulauit. Quod

16 M. MINVCII FELICIS

nysius regnum, numquam Rutilius & Camillus exfilium; numquam Socrates
14 venom. Ecce arbusta frugifera, ecce iam seges cana, iam temulenta vindemia im-

crudelitatis instrumentum, a Carthaginensibus ablatum, Scipio, capta Carthagine, Agrigentinis reddidit, eosque cogitare iussit, vtrum es-
set Siculis vtilius, suisne seruire, an populo Ro-
mano obtemperare: quum idem monumentum
& domesticæ crudelitatis, & Romanæ mansue-
tudinis haberent. *Cic. in Verr. VI. 33.*

Dionysius) Dionysius maior, Syracusanorum ty-
rannus. *Corn. Nep. in Dione c. I. II. & in Regib.
c. II.*

Rutilius) P. Rutilius Rufus, Syllanis temporibus,
de quo Epitoma Livii LXX: P. Rutilius, vir
summae innocentiae, quoniam legatus C. Mucii pro-
consulis a publicanorum iniuriis Asiem defende-
rat, in iusfas equestri ordini, penes quem iudicia
erant, repetundarum damnatus, in exfilium mis-
sus est. Sæpe laudatus a Seneca, de Prouid. c. III.,
Tranquill. cap. XV. Vir. beat. cap. XVIII,
Consol. ad Marc. cap. XXII, & Epist. XXIV,
LXVII, LXXIX; plenius a Valerio Max. VI.
cap. IIII.

Camillus) Et hic iniuste exsul factus, *Livius lib. V.
cap. XXVIII & XLIII.*

Socrates) Hunc Athenæ ipse in carcere occide-
runt, *Senec. Tranquill. cap. IV*, cicuta nempe si-
ue venenato calice, *Idem epist. XIII & LXVII.*

14. *seges cana*) Ouidius Metamorph. X vers. 655
Et segetis canæ stantes percurrere aristas.
Ut adeo noh sit, quod vulgarem lectionem solli-
gitates, aut cum nonnullis flanne substitui posstules

O C T A V I U S. 17

imbri corrumpitur, grandine cæditur.
 adeo aut incerta nobis veritas occul-
 tatur & præmitur: aut quod magis
 credendum est, variis & lubricis
 casibus, soluta legibus fortuna do-
 minatur. Quum igitur aut fortuna
 certa, aut incerta natura sit, quanto
 venerabilius ac melius, antistit-
 tem veritatis maiorum excipere di-
 sciplinam, religiones traditas colere,
 deos, quos a parentibus ante imbu-
 tus es timere, quam nosse familia-
 riis, adorare: nec de numinibus fer-
 re sententiam, sed prioribus credere,
 qui adhuc rudi sæculo in ipsis mun-
 di natalibus meruerunt deos vel fa-
 ciles habere, vel reges? Inde adeo
 per vniuersa imperia, prouincias,
 oppida, videmus singulos facrorum
 ritus gentiles habere, & Deos co-
 lere municipes, vt Eleusinios Cere-
 rem, Phrygas Magnam matrem, Epi-

B dau-

Cap. VI. 2. *vt Eleusinios Cererem*) Pompon. Me-
 la II cap. III *in Attide Eleusin Cereri confe-
 crata.* Laetantius, Statii interpres, Theb. II
 vers. 382 *Eleusis oppidum est Athenis vicinum,*
in quo Ceres eximie colitur.

Magnam matrem) Cybelen, matrem deum, Pessi-
 nunte in Phrygia maximopere cultam, unde
 Romani eius simulacrum & sacra petierunt.

18 M. MINVCII FELICIS

daurios AEsculapium, Chaldaeos Belum, Astarten Syros, Dianam Tauros, Gallos Mercurium, vniuersa Romanos. Sic eorum potestas & autoritas totius orbis ambitus occupauit: sic imperium suum ultra solis vias, & ipsius Oceani limites propagauit, dum exercent in armis virtutem religiosam, dum urbem munici-

*Herodian. lib. I cap. XI. Adde ad cap. VII
sect. 3 dicenda.*

*Epidaurios AEsculapium) Epidauri, quæ vrbs Peloponnesi erat, antiqua religione AEsculapius, medicinæ preses, cultus fuit. Inde Romani draconis forma acceperunt, Epit.
Liv. XI.*

*Chaldeos Belum) Belus Babyloniorum rex: post mortem deus. De regno Curtius lib. V cap. I
sect. 24. Diodor. lib. I cap. XXVIII. De religione Herodotus I cap. CLXXXI fuisse Babylonie ait Διός Βῆλος ἵεδν χαλκόπυλον,
Iouis Beli templum, aneis portis munitum.*

*Astarten Syros) Cicero de Natura deor. lib. III
cap. XXIII Quarta Venus, Syria, Tyroque concepta: quæ Astarte vocatur, quam Adonidi nupsisse proditum est. In sacra historia Aschoreth, Sidoniorum numen, I Reg. XI comm. 5. 33. LXX
αστέρτη.*

*Dianam Tauros) Ouidius Trist. IV eleg. IV. 63
Non procul a nobis locus est, ubi Taurica dira
Cede pharetrate pascitur ara dee.*

*Gallos Mercurium) Cæsar. B. Gall. VI cap. XVI
Deum maxime Mercurium colunt: huius sunt plurima simulacra.*

muniunt sacrorum religionibus, ca-
ftis virginibus, multis honoribus ac
nominibus sacerdotum: dum obfessi,
& citra solum Capitolium capti, co-
lunt deos, quos alius iam spreuis-
set iratus; & per Gallorum acies,
mirantium superstitionis audaciam,
pergunt telis inermes, sed cultu re-
ligionis armati: dum capti in ho-
stilibus mœnibus, adhuc ferociente
victoria, numina victa venerantur:
dum vndique hospites deos quæ-
runt, & suos faciunt: dum aras
exstruunt etiam ignotis numinibus
& manibus. Sic dum vniuersarum
gentium sacra fuscipiunt, etiam re-
gnare meruerunt. Hic perpetuus
venerationis tenor mansit, qui lon-
ga ætate non infringitur, sed au-
getur: quippe antiquitas cærimo-
niis atque fanis tantum sanctitatis
tribuere confueuit, quantum ad-

B 2

stru-

4. *& per Gallorum acies, mirantium*) Liuius
lib. V cap. XLVI, Flor. I. cap. XIII. n. 16.

etiam ignotis numinibus) Tertullianus adv. Mar-
cion. lib. I cap. IX *Inuenio plane Ignotis deis*
aras prostitutas, sed Attica idolatria est.
Item, *Incertis deis*, sed *supersticio Romana* est.
Porro incerti dei minus noti, ut minus certi, *&*
proinde ignoti, qua minus certi.

20 M. MINVCII FELICIS

VII struxerit vetustatis. Nec tamen temere (aut sim enim interim & ipse concedere, & sic melius errare) maiores nostri, aut obseruandis auguriis, aut extis consulendis, aut instituendis sacris, aut delubris dedicandis operam nauauerunt. Specta de libris memoriam: iam eos deprehendes initiasse ritus omnium religionum, vel ut remuneraretur diuina indulgentia, vel ut auerteretur immensis ira, aut ut iam tumens & fæviens placaretur. Tefsis mater Idæa, quæ aduentu suo & probauit matronæ castitatem, & vrbem metu hostili liberavit;

Cap. VII. I. concedere & sic melius errare) concedere prouidentiam coelestem, quam antea ex Epicuri philosophia impugnauerat; & melius errare ac felicius, quam Octavius, quia prouidentia illa bene sit deorum cultoribus, quod exemplis probat; male, negatoribus eorum Christianis.

3. mater Idæa) Hoc Heraldus ex MS. regio: alii mater dæum, vel aliter. Cicero de Legib. lib. II. cap. IX praeter Idæa matris famulos.

probauit matrone castitatem) Claudiæ Quintæ. Silius lib. XVII vers. 34. Lactantius lib. II, cap. VII. sect. 12.

vrbem metu hostili liberavit) Liuius dicto lib. XXIX cap. X omnem caussam explanat. Civitatem, inquit, eo tempore, recens religio innau-

rauit: testes equestrium fratrum in lacu, sicut se ostenderant, statu^re consercrat^re, qui anheli, spumanibus equis atque fumantibus, de Perse victoriam eadem die, qua vicerant, nuntiauerunt. Testis ludorum, offenso Ioue, de somnio plebeii hominis iteratio: & Deciorum deuotio rata testis est: testis & Curtius, qui equitis sui vel mole vel

B 5 onere

serat, inuento carmine in libris Sibyllinis, propter crebrius eo anno de celo lapidatum inspectis:

**QVANDOQUE HOSTIS ALIENIGENA
TERRAE ITALIAE BELLVM INTVLIS-
SET, EVM PELLI ITALIA VINCIQUE
POSSE, SI MATER IDABA A PESSI-
NVNTE ROMAM ADVECTA FORET.**

equestrium fratrum in lacu) Castoris & Pollucis ad lacum Iuturnæ. Cic. Nat. deor. lib. II. cap. II. Tuscul. Q. lib. I. cap. XII. Valer. Max. lib. I. cap. VIII. Flor. lib. II. cap. XII. extremo, Laetant. lib. II. cap. VII. sect. 9,

IO.

¶ Testis ludorum, offenso Ioue, iteratio) Vide Laetantium lib. II cap. VII. sect. 20, & quos ibi adiocauimus.

& Deciorum deuotio) Decii Mures se diis manibus pro victoria populi Rom. in praeliis deuoverunt; pater bello Latino, *Liv. IX. cap. IX.* Flor. I. cap. XIV. filius bello Etrusco, Samnitico, Gallico, *Liv. lib. X cap. XXVIII.* Flor. lib. I cap. XVII extr. De vtroque Valer. Max. lib. V. cap. VI.

testis & Curtius) intellige lacus, qui ab equite suo

22 M. MINVCII FELICIS

5 onere hiatum profundæ voraginis co-
aquauit. Frequentius etiam, quam vo-
lebamus, deorum præsentiam contem-
ta auspicia contestata sunt. Sic Allia no-
men infaustum, sic Claudi & Iunii, non
pro-

M. Curtio nomen trahebat. Lege Liuium
lib. VII cap. VI. Aliis Curtius ipse est Marcus,
& equitis, equi, ut in illo Virgilii Georg. III.
vers. 116

*Impositi, dorso, atque equitem ducere sub armis
Insultare solo.*

Vbi Seruius: EQVITEM, equum. Pro equo
rectorem posuit. Et Ennius apud Gellium lib.
XVIII cap. V quadrupes eques.

5. Sic Allia nomen infaustum) Nota clades Ro-
manorum ad Alliam, XI ab urbe lapide Cru-
stuminis montibus in Tiberim defluentem, ex
quo a Gallis Roma capta & exusta. Liv. lib. V.
cap. XXXVII. nec omen eius diei, qui inde
Aliensis dicebatur, obscurum, Idem lib. VI.
cap. I. nec formula nostri unde sumta sit, in-
certum, quippe Virgilius Aeneid. VII vers. 717
prædixerat:

*infaustum interluit Allia nomen:
sed id hoc loco disquirendum est, quare in
exemplis contenitæ vel neglectæ religionis
numeretur. Caussam Liuinus d. l. VI cap. I
& Macrobius Saturnal. lib. I cap. XVI hanc
adferunt, quia Q. Sulpicius tribunus militum,
aduersus Gallos pugnaturus, rem diuinam di-
micandi gratia fecerit postridie idus Quintiles.
Diem autem postridie calendas, nonas, idus,
in atris & infaustis habuerunt.*

Sic Claudi & Iunii) P. Claudius, Appii Cæci

prælium in Pœnos, sed ferale naufragium est. Et vt Trasimenus Romanorum sanguine & maior esset, & decolor, spreuit auguria Flaminius: & vt Parthos signa repetamus, dirarum imprecations Crassus & merruit & irrisit. Omitto vetera, quæ multa sunt, & de deorum natalibus, donis, muneribus; negligo carmina poëtarum; prædicta etiam de oraculis fata transilio, ne vobis antiquitas nimium fabulosa videatur. Intende

6

7

8

B 4 tem-

filius, consul, eiusque collega L. Junius, Punico primo bello, contra auspicia & vetante pullulario nanigauerunt. Ille victus a Pœnis est; hic classem tempestate amisit. Cicero Nat. D. lib. II cap. III, Valerius Maximus lib. I cap. IV, Eutropius lib. II. cap. XV.

6. ut Trasimenus) VT ἐν Βεττικῷ, Sic Florus IV cap. II. Accesit copiis rex Iuba, ut latius vince-ret Cesar.

spreuit auguria Flaminius) quod signifer defixum signum non poterat conuellere. Lege Liuium lib. XXII cap. III. Ferociter enim apud Silium dixit lib. V vers. 118

Sat magnus in hostem

Augur adeſt enſis, pulchrumque & milite dignum
Auspicio Latio, quod in armis dextera preſtat.

dirarum imprecations) deuouente Crassum tribuno pl. Metello, Flor. III. cap. XI, & vate in Syria δυσένθυτα nuntiante, ſue, litari non posse, Plutarch, Graffo p. 554.

24 M. MINVCII FELICIS

templis ac delubris deorum, quibus
Romana ciuitas & protegitur & or-
natur: magis sunt augusta numini-
bus incolis, præsentibus, inquilihis,
quam cultu insignia & muneribus
9 opulenta. Inde adeo pleni & mixti
Deo vates futura præcerpunt, dant
cautelam periculis, morbis medelam,
spem adfictis, opem miseris, sola-
tium calamitatibus, laboribus leua-
mentum: etiam per quietem deos vi-
demus, audimus, agnoscimus, quos
impie per diem negamus, nolumus,
VIII eieramus. Itaque cum omnium gen-
tium de diis immortalibus, quam-
uis incerta sit vel ratio vel origo,
maneat tamen firma consensio; nemini-
nem fero tanta audacia, tamque irre-
ligio-

8. *quam cultu insignia*) MS. Reg. cultu, insigni-
bus, & m. Sed bona etiam vulgata lectio.

9. *vates futura præcerpunt*) ex auditu seu reue-
latione diuina. Tertullianus Apolog. cap. XXII
sic carpendi verbo vsus est. Dispositiones, in-
quit, Dei & tunc prophetis concionantibus (dx-
mones) exceperunt, & nunc lectionibus resonan-
tibus carpunt.

nolumus, eieramus) Io. Frid. Gronouius eieramus
restituit Observat. Eccles. Script. cap. VII. no-
lumus reddidit MS. Vulgatum erat violamus,
peieramus.

ligiosa nescio qua prudentia tume-
scensem, qui hanc religionem tam
vetustam, tam utilem, tam salubrem
dissoluere, aut infirmare nitatur. Sit
licet ille Theodorus Cyrenæus, vel,
qui prior, Diagoras Melius, cui
Atheon cognomen apposuit antiqui-
tas, qui uterque nullos deos adseue-
rando, timorem omnem, quo huma-
nitas regitur, venerationemque pe-
nitus sustulerunt: numquam tamen
in hac impietatis disciplina simulatæ
philosophiæ nomine atque auctorita-
te pollebunt, Quum Abderitem Pro-
tagoram Athenienses viri, inconsu-
tis potius quam profane de diui-
nitate disputantem, & expulerint suis
finibus, & in concione eius scripta

B 5 deus-

Cap. VIII. 2. *Theodorus Cyreneus, vel qui prior
Diagoras*) De utroque diximus ad Laetantiū
lib. I Instit. cap. II ex Ciceronis de Nat. deor.
lib. I cap. I & XXIII.

Abderitem Protagoram) Cicero dicto lib. I de
Nat. deor. cap. XXIII *Abderites Protagoras,*
sophistes temporibus illis vel maximus, quum
in principio libri sic posuisset, DE DIVIS
NEQVE UT SINT, NEQVE UT
NON SINT, HABEO DICERE,
Atheniensium iussu urbe atque agro est exter-
minatus, librique eius in concione combusisti.

26 M. MINVCII FELICIS

deufferint; quid homines (sustinebitis enim me impetum suscep*tæ* actionis liberius exferentem) homines, inquam, deplorat*æ*, inlicit*æ*, ac desperat*æ* factionis grassari in deos, non ingemiscendum est? qui de ultima fæce collectis imperitioribus, & mulieribus credulis, sexus sui facilitate labentibus, plebem profanæ coniurationis instituunt: quæ nocturnis congregationibus, & ieuniis solemnibus, & inhumanis cibis, non sacro quodam, sed piaculo federantur. Latebrofa & lucifuga natio, in publicum muta, in angulis garrula: templa,

vt

inlicit*æ*) non tolerand*æ*.

desperat*æ* factionis) Lactantius lib. V cap. IX. sect. 12 Qui magni estimauerint fidem, cultoresque Dei non abnegauerint, in eos vero toties carnifice*sue* viribus, veluti sanguinem sstant; incumbunt, & DESPERATOS vocant, quia corpori suo minime parcunt.

4. nocturnis congregationibus) Plinius ad Traianum de Christianis: soliti statim die ante lucem conuenire: carmenque Christo, quasi Deo, dicere inuicem. Tertullianus ad Vxorem cap. IV nocturnas convocationes appellat.

inhumanis cibis) Sacramentum Christi non intelligentes horrenda de infanticidio, de sanguinis humani haustu fingebant.

5. in publicum muta) Ita MS. Vulgo, publico.

vt busta, despiciunt: deos despunt,
rident sacra, miserantur miseri (si
fas est) sacerdotum: honores & pur-
puras despiciunt ipsi seminudi. Proh!
mira stultitia & incredibili audacia
spernunt tormenta præsentia, dum
incerta metuunt & futura: & dum
mori post mortem timent, interim
mori non timent. ita illis pauor &
fallax spes solatio rediuiuo blandi-
tur. Ac iam, vt fecundius nequio-
ra proueniunt, serpentibus in dies
perditis moribus, per vniuersum or-
bem sacraria ista teterima impia coi-
tionis adolescunt. Eruenda prorsus
hæc, & exsecranda consensio. occultis
se notis & insignibus noscunt, & amant
mutuo pæne antequam nouerint: pas-
sim etiam inter eos velut quædam li-
bidi-

IX

2

deos despunt) simulacra deorum.

Cap. IX. I. per vniuersum orbem sacraria ista)

En Christi ecclesiam, etiam ante principum
Christianorum tempora, per orbem diffemi-
natam! Quod heic hostis fatetur, ad idem
hostes Arnobius vocat lib. I pag. 33. Si fal-
sa, inquit, vt dicitis, historia illa rerum est,
unde tam breui tempore totus mundus ista re-
ligione completus est? aut in unum coire que
potuerunt mentem gentes regionibus diffusæ, ven-
tis cæli conuexionibusque dimotæ?

28 M. MINUCII FELICIS

bidinum religio miscetur: ac se promiscue appellant fratres & sorores, vt etiam non insolens stuprum intercessione facri nominis fiat incestum, ita eorum vana & demens superstitione sceleribus gloriatur. Nec de ipsis, nisi subsisteret veritas, maxime nefaria, & honore praefanda, sagax fama loqueretur. Audio eos turpisissimæ pecudis, caput asini consecratum inepta nescio qua persuasione venerari: digna & nata religio talibus moribus. alii eos ferunt ipsius antistitis ac sacerdotis colere genitalia, & quasi parentis sui adorare naturam. nescio an falsa, certe occultis ac nocturnis sacris apposita suspicio:

&

2. fratres & sorores) profano more ex his nominibus, que sacrosancta Christianis sunt, suspicio stupri collecta. Martialis lib. II epigr. IV

Fratrem te vocat, & soror vocatur.

Cur vos nomina nequiora tangunt?

4. caput asini consecratum) Iudeis obiectum a Tacito Hist. V cap. IV, quod effigiem animали, quo monstrante errorem stimulque depulerant (agrestium asinorum gregem praedixerat) penetrati sacrassent: quum vero ex Iudeis Christiani orti fuerint, in hos quoque manauit calumnia.

Sacerdotis colere genitalia) Nata ex eo suspicio criminis & obrectatio, quod pœnitentes ad antistitum genna aduolui animaduertebantur.

& qui hominem summo supplicio
pro facinore punitum, & crucis ligna
feralia, eorum cærimonias, fabula-
tur, congruentia perditis sceleratis-
que tribuit altaria, vt id colant,
quod merentur. Iam de initiandis 6
tirunculis fabula tam detestanda quam
nota est. infans farre contectus, vt
decipiatur incautos, apponitur ei qui
sacris imbuitur. is infans a tirunculo
farris superficie, quasi ad innoxios
ictus prouocato, cæcis occultisque
vulneribus occiditur: huius (proh ne-
fas) sitienter sanguinem lambunt: hu-
ius certatim membra dispergiunt: hac
fœderantur hostia: hac conscientia
sceleris ad silentium mutuum pigne-
rantur. hæc sacra sacrilegiis omnibus 8
teteriora. Et de conuiuio notum
est, (passim omnes loquuntur) id
et-

5. *congruentia tribuunt altaria*) id est patibula
& cruces, quas colant, & in quas ex me-
rito, tanquam scelerati, tollantur.

6. *infans farre contectus*) Impudentissima cri-
minatio, que auctorem non habuit, nisi
vt Tertullianus de hoc ipso mendacio ait
Apolog. cap. VII. *famam, nomen incertum*
Adde eiusdem cap. VIII, & nostri Minucii
cap. XXXI.

30 M. MINVCII FELICIS

etiam Cirtenfis nostri testatur oratio:
ad epulas solemini die coeunt, cum
omnibus liberis, fororibus, matri-
bus, sexus omnis homines, & omnis
ætatis. illic post multas epulas, vbi
conuiuium caluit, & incestæ libidinis
feruor ebrietate exarsit, canis, qui
candelabro nexus est, iaætu offulæ
ultra spatum lineæ, qua vincitus est,
ad impetum & saltum prouocatur: sic
euerso & extinæto conscio lumine im-
pudentibus tenebris nexus infandæ
cupiditatis inuolunt per incertum for-
tis, & si non omnes opera, conscientia
tamen pariter incesti: quoniam
voto vniuersorum appetitur, quic-
quid accidere potest in actu singulo-
rum.

Multa prætero consulto. nam
& hæc nimis multa sunt, quæ aut
omnia, aut pleraque omnium vera
declarat ipsius prauæ religionis obscu-
ritas. Cur etenim occultare & abscon-
dere,

8. *Cirtenfis nostri oratio*) Frontonis Cirtenfis,
infra cap. XXX, qui Marci Antonini impe-
ratoris in Latinis litteris preceptor fuit, Eu-
trop. VIII. cap. VI, vt interpretes fere con-
sentiantur.

9. *canis qui candelabro nexus est*) Tertullianus
disto loco explodit turpitudinem mendacii.
Cap.X.2. *Cur etenim occultare & abscondere*) Caus-

dere, quidquid illud colunt, magnopete nituntur, quum honesta semper publico gaudeant, scelera secreta fint? cur nullas aras habent, templa nulla, nulla nota simulacra? numquam palam loqui, nunquam libere congregari (sustinent), nisi illud, quod colunt & interprimunt, aut puniendum est, aut pudendum? Vnde autem, vel quis ille, aut vbi Deus vnicus, solitarius, destitutus: quem non gens libera, non regna, non saltem Romana superstitione nouerunt? Iudæorum sola & misera gentilitas vnum & ipsi Deum, sed palam, sed templis, aris, victimis, cærimoniisque coluerunt: cuius adeo nulla vis

3

4

fa non obscura, cur nocturnos cœtus amaverint Christiani prisci: quia palam & interdiu conuenire non licebat. Aderant enim illico qui notarent, qui raperent ad tyrannos ut damnarentur.

4. *sola & misera gentilitas*) Priscis GENTILITAS agnatio est. Vide Ciceronem de Oratore lib. I cap. XXXVIII. heic vero ipsa gens seu populus cognatus, ut Iudæi sunt Christianorum. Tertullianus de Anima cap. XXX Aborigines nunc in suis sedibus permanent, & alibi amplius gentilitatem (deductis coloniis) feneraverunt.

32 M. MINVCHII FELICIS

vis nec potestas est, vt sit Romanis
numinibus cum sua sibi natione ca-
ptiuus. At (etiam) Christiani quæ-
nam monstra, quæ portenta confin-
gunt? Deum illum suum, quem nec
ostendere possunt, nec videre, in
omnium mores, actus omnium, ver-
ba denique & occultas cogitationes
diligenter inquirere? discurrentem
scilicet, atque vbique præsentem.
molestum illum volunt, inquietum,
impudenter etiam curiosum: siqui-
dem adstat factis omnibus, locis omni-
bus intererrat: cum nec singulis in-
seruire possit per vniuersa districtus,
nec vniuersis sufficere in singulis oc-
cupatus. Quid? quod toti orbi, &
ipsi mundo cum sideribus suis mi-
nantur incendium, ruinam moliun-
tur, quasi aut naturæ diuinis legibus

con-

4. *Romanis numinibus cum sua sibi natione capti-
vus*) Cicero pro Flacco cap. XXVIII *Stanti-
bus Hierosolymis, pacatisque Iudeis, tamen
islorum religio sacrorum a splendore huius im-
perii, granditate nominis nostri, maiorum in-
stitutis abhorrebat: nunc vero hoc magis,
quod illa gens, quid de imperio nostro senti-
ret, ostendit armis, quam cara diis immortali-
bus esset, docuit; quod est vitta, quod elocata,*

quod fernata,

constitutus æternus ordo turbetur,
aut rupto elementorum omnium fœ-
dere, & cœlesti compage diuisa, mo-
les ista, qua continemur & cingimur,
subruatur. Nec hac furiosa opi-
nione contenti, aniles fabulas ad-
struunt & adnectunt. renasci se fe-
runt post mortem, & cineres & fau-
llas: & nescio qua fiducia mendaciis
suis inuicem credunt. putes eos iam
reuixisse. anceps malum, & gemina
dementia! cœlo & astris, quæ sic re-
linquimus ut inuenimus, interitum
denunciare: sibi mortuis & extin-
ctis, qui, sicut nascimur, & interiu-
mus, æternitatem repromittere. In-
de videlicet & exsecrantur rogos, &
damnant ignium sepulturas. quasi
non omne corpus, et si flammis sub-
trahatur, annis tamen & ætatibus
in terram resoluatur: nec intersit,
vtrum feræ diripient, an maria
consumant: an humus contegat, an
flamma subducat: quum cadaueribus

C omnis

XI

2

3

*Cap. XI. 3. Inde exsecrantur rogos.) Non faci-
lioris resurrectionis cauſa, ut falſo heic ad-
ſingitur; ſed ob monita diuina, & exempla
ſanctorum, Christiani corpora mortuorum
infodi, quam comburi, maluerunt.*

34 M. MINVCII FELICIS

omnis sepultura , si sentiunt , poena
sit: si non sentiunt , ipsa conficiendi
celeritate medicina. Hoc errore de-
cepti beatam sibi , vt bonis , & perpe-
tem vitam mortuis pollicentur : cete-
ris , vt iniustis , poenam sempiternam.
4 Multa ad hæc suppeditunt , ni festinet
oratio. iniustos ipsos , magis nec
laboro , iam docui : quamquam etsi
iustos darem , culpam tamen vel in-
nocentiam fato tribui sententiis plu-
rimorum , & hæc vestra consensio est.
5 nam quidquid agimus , vt alii fato ,
ita vos Deo addicitis: sic sectæ vestræ
non spontaneos cupere , sed electos.
Igitur iniquum iudicem fingitis , qui
fortem in hominibus puniat , non vo-
luntatem. Velle tam sciscitari ,
vtrumne sine corpore , an cum cor-
poribus ; & corporibus quibus , ip-
sisne , an innouatis , resurgatur. fine
corpore ? hoc , quod sciam , neque
mens , neque anima , nec vita est.
ipso corpore ? sed iam ante dilapsum
est. alio corpore ? ergo homo no-
vus nascitur , non prior ille repara-
tur. & tamen tanta ætas abiit , sœcula
innu-

8. Et tamen tanta ætas abiit , sœcula innumera) Vul-

innumerā fluxerunt, quis vnuſ illus
ab inferis, vel Proteſilai ſorte, remea-
vit, horarum faltem permiffo commeatu,
vel vt exemplo crederemus? Omnia
iſta figmenta maleſanæ opinionis: & in-
epta ſolatia, a poetis fallacibus in dul-
cedine carminis luſa, a vobis nimium
creduſis in Deum veſtrum turpiter re-
formataſunt. Nec faltem de praſenti-
bus capitiſ experimentum, quam vos
irritæ pollicitationis caſſa vota decipi-
ant: quid poſt mortem impendeat, mi-
feri,

C 2

9

XII

gare hoc paganorum contra resurrectionis
fidem argumentum. Lactantius lib. VII
cap. XXII ſect. IO Nobis, de resurrectione ad-
firmantibus & docentibus, illud opponitur:
TOT IAM SAECVLA TRANSIERVNT:
QVIS VMQVAM VNVS AB INFERIS
RESVRREXIT, VT EXEMPLO EIVS
FIERI POSSE CREDAMVS.

vel Proteſilai ſorte, horarum faltem permiffo) In
fabulis eſt, Achiuſi responſum fuiſſe, qui pri-
muſ litora Troianorum attigiffet, perituruſ.
Cunctib⁹ ceteris, Proteſilaum proſiliuſſe,
primumque ab Hectore interfeſtum eſſe. Quo
audito, vxorem Laodamiam a diis petiſſe, vt
ſibi cum eo tres horas colloqui licet: redu-
ctum a Mercurio, ſed finito colloquio iterum
obiuſſe. Hyginus Fab. CIII. Laodamiax huius
epiſtolam ad Proteſilaum finxit Ouidius, qua
in Heroidum eſt XIII.

36 M. MINVCII FELICIS

- feri, dum adhuc viuitis, æstimatis.
2 Ecce pars vestrum & maior & melior,
ut dicitis, egetis, algetis, ope, re,
fame, laboratis: & Deus patitur, dis-
simulat, non vult, aut non potest op-
tulari suis. ita aut inualidus, aut ini-
quus est. Tu qui immortalitatem po-
stumam somnias, quum querquero qua-
teris, quum febribus vreris, quum do-
lore laceraris, non tum conditionem
tuam sentis? non tum agnoscis fragili-
tatem? inuitus, miser, infirmitatis argu-
eris, nec fateris? Sed omitto commu-
nia.

XII. 2. pars vestrum & maior & melior) Opti-
mi Christiani pauperes. Paupertate enim
magistra Christi disciplina stat: exspirat in
opum abundantia.

3. quum querquero quateris) algore & tremore.
Pompeius Festus, aut interpolator Paullus:
QVERQVERAM, frigidam cum tremore,
a Greco ~~μαρτυρη~~ certum est dici. Addit ex
Lucilio,

Querquera consequitur febris, capitisq; dolores.
Gellius lib. XX cap. I agnationem granem
cum febri rapida & quercrea. Est & apud
Apuleium Apolog. querquerum. Legunt au-
tem querquero apud Minucium Fr. Balduinus,
Fulg. Vrfinus & Io. Wovverus: contra, per-
iculo, Heraldus & Rigaltius ex libris antiquis:
quos sequerer, si commodum videretur ad
dicendum, periculo quat, præfertim hoc le-
eo, & in tali nexus verborum.

nia. ecce vobis minæ, supplicia, tormenta, & iam non adorandæ, sed subeundæ crux: ignes etiam, quos & prædictis, & timetis: ubi Deus ille, qui subuenire reuiuiscentibus potest, viuentibus non potest? Nonne Romani sine vestro Deo imperant, regnant, fruuntur orbe toto, vestrique dominantur? vos vero suspensi interim atque solliciti honestis voluptatibus abstinetis. non spectacula visitis, non pompis interestis: conuiuia publica absque vobis; sacra certamina, præcerptos cibos, & delibatos altaribus

C 3 potus

4. *& iam non adoranda crux*) Iulianus quoque apud Cyrillum lib. VI pag. 194 Christianis obiecit: τὸ τῇ σαυρῷ προσκυνεῖτε ξύλον, Lignum crucis adoratis.

5. *non pompis interestis*) quibus solemni formula in baptismo renuntiauerant. Tertullianus de Corona cap. III *Vt à baptismate ingrediatur, aquam adituri, ibidem; sed & aliquando prius in ecclesia sub antistitis manu contestamus, nos renuntiare diabolo, & pompe, & angelis eius.*

præcerptos cibos) idolothyta, immolaticia, cibos, ex quibus diis pro more erat prælibatum. Tertullianus de Spectacul. cap. XIII *Non sacrificamus, neque de sacrificato edimus, quia, qui edebant, ut Ambrosius ait in I Corinth. VIII comm. 7, cum veneratione simulacri manducabant de sacrificatis.*

38 M. MINVCII FELICIS

6 potus abhorretis. Sic reformidatis deos, quos negatis, non floribus caput necritis; non corpus odoribus honestatis: reseruatis vnguenta funeribus: coronas etiam sepulcris denegatis, pallidi,

6. non floribus caput necritis) Paganus hic ritus tam in sacrificiis, Valer. Max. lib. V. cap. X ext. 2. quam in symposiis, Idem lib. VI cap. IX ext. 5. Cic. Catil. II cap. V. Vtrumque dedecebat Christianos: ideoque in vniuersum horrebant caput corona cingere. Lege Tertulliani librum de corona.

coronas etiam sepulcris denegatis) Primi Christiani abstinuerunt hoc ritu, ne quid commune cum nationibus haberent. Pagani enim sepulcra sertis ornabant. Propertius lib. III eleg. XVI.
*Adfaret huc vnguenta mihi, sertisque sepulcrum
Ornabit, custos ad mea busta sedens.*

Et vetus poeta in Copia:

*Quid cineri ingrato seruas bene olentia sertá?
Anne coronato vis lapide ista tegi?*

Hinc est quod inter crimina Christianis obiecta, Iustinus Martyr Apolog. II p. 68 refert,
*μὴ τοῖς ἀπεθανόσι χοάς ηγή νίσας,
ηγή ἐν ταφαῖς* (vt Meursius emendat)
τεθάνατος ηγή θυσίας Φέγεν. Postiores autem recesserunt ab hac simplicitate. Prudentius Cathemer. hymno X exsequiarum extremo:

*Nos tecta souebimus ossa
Violis & fronde frequenti:
Titulumque & frigida saxa
Liquido spargemus odore.*

lidi, trepidi, misericordia digni & nostrorum deorum. ita nec resur-gitis miseri, nec interim viuitis. Proinde si quid sapientiæ vobis, aut verecundiæ est, definite cœli plagas, & mundi fata & secreta rimari: satis est pro pedibus adspicere, maxime indoctis, impolitis, rudibus, agrestibus: quibus non est datum intelligere ciuilia, multo magis denegatum est differere diuina. Quamquam si philosophandi libido est, Socratem sapientiæ principem, quisquis vestrum tantus est, si potuerit, imite-tur. eius viri, quoties de cœlestibus

C 4 roga-

XIII

misericordia digni & nostrorum deorum) non nostra tantum, sed etiam illorum ipsorum, quos inimice insectamini & infestissimos reddidistis, nostrorum deorum. Sic Io. Fr. Gronouius, ὁ τάνυ, interpretatus est, restituto ET in locum vulgati SED nostrorum deorum; Observ. in Eccles. Script. cap. VII pag. 75.

7. definite cœli plagas & mundi fata rimari) quod Christiani ex diuinis literis de interitu mundi prædicebant, & de æterna & cœlesti vita. Imitatur criminator poëtæ verba apud Ciceronem de Diuinat. lib. II cap. XIII

Quod est ante pedes nemo spectat: cœli scrutantur plaga.

40 M. MINVCII FELICIS

rogabatur, nota responso est: QVOD
SVPRA NOS, NIHIL AD NOS.

- 2 Merito ergo de oraculo testimonium
meruit prudentia singularis, quod (ora-
culum) idem ipse praesensit. idcirco
vniuersis est præpositus; non quod
omnia compresisset, sed quod nihil se
scire didicisset: ita confessæ imperitiæ
3 summa prudentia est. Hoc fonte de-
fluxit Arcesilæ, & multo post Carnea-
dis, & Academicorum plurimorum in
sum-

Cap. XIII. 1. QVOD SVPRA NOS, NIHIL AD
NOS) Lactancius lib. III, cap. XX sect. 10

Celebre hoc proverbiū Socrates habuit: Quod
supra nos, nihil ad nos. Adde quæ ibi nota-
vimus.

2. qui oraculum idem ipse praesensit) Abest a MSS.
oraculum. Gronouius est præpositus, legi iusit,
ut ex incepto antea hic sensus emergat, iure ora-
culum ei primam prudentia laudem tribuere,
quia ipse oraculum ante ediderat, quasi ex
tripode locutus, Hoc scire se, quod nihil sciat:
& que supra nos nihil ad nos.

3. Arcesilæ & multo post Carneadis) Philosophi
sunt Platonici, vterque caput sive secta: ille
Academiz mediæ; hic nouæ sive tertia. Ci-
cero de Oratore lib. III cap. XVIII Arcesilas
primum ex variis Platonia libris, sermonibusque
Socratis hoc maxime adripuit, nihil esse certi
quod aut sensibus aut animo percipi possit: quem
ferunt primum insituisse, non, quid ipse sentiret,
stendere; sed contra id, quod quisque se sentire

summis quæstionibus tuta dubitatio;
quo genere philosophari & caute indo-
cti possunt, & docti gloriose. Quid?
Simonidis Melici nonne admiranda
omnibus & se^tcunda cunctatio? qui
cum de eo, quid, & quales arbitrare-
tur deos, ab Hierone tyranno quære-
retur, primo deliberationi diem pe-
tit: postridie biduum prorogauit,
mox alterum tantum admonitus ad-
iunxit: postremo cum caussas tantæ
moræ tyrannus inquireret, respon-
dit ille, quod sibi, quanto inqui-
stio tardior pergeret, tanto veri-

4

VIX

5

C 5 tas

dixisset, disputare. Hinc hec recentior Acad-
mia emanauit, in qua exsiftit diuina quadam
celeritate ingenit, dicendique copia Carneades.
Quod vero dicit MVLTO POST, ex Cice-
ronis Academicis Quæstionibus declaratur,
quarum lib. I extremo, & lib. IV cap. VI tra-
dit Carneadem quartum ab Arceſila fuisse.
nam intercesserunt tres huius scholæ rectores
sive principes, Lycides, Euander, & Hege-
finus.

4. Simonidis Melici) Quæ de Simonidis cuncta-
tione narrantur, haufa sunt ex Ciceronis de
Nat. deor. lib. I cap. XXII. Melicus autem stu-
dii cognomen, non patriæ. Ceus enim fuit
Simonides. Aelianus V. H. lib. XII cap. XXV
Ιερώνιμος Δευομένης, Σιμωνίδης τοῦ Κέισ
επηλαυτεῖ, Hieron, Diomenis filius, usus est
Simonide Ceo. Adde Platonis epist. II.

42 M. MINVCII FELICIS

6 tas fieret obscurior. Mea quoque opinione, quæ sunt dubia, ut sunt, relinquenda sunt: nec, tot ac tantis viris deliberantibus, temere & audaciter in alteram partem ferenda sententia est, ne aut anilis inducatur supersticio, aut omnis religio destruatur.

XIV Sic Cæcilius, & renidens (nam indignationis eius tumorem effusæ orationis impetus relaxauerat.) Ecquid ad hæc, ait, audet Octavius, homo Plautinæ prosapia, ut pistorum præcipuus,
ita

6. audaciter) Antiquam formam aduerbii reprehendit quidem Quintilianus lib. I cap. VI; at Priscianus tuetur eam lib. XV ex Salustii fragmento Hist. I, & Ciceronis exemplo pro S. Rosc. cap. XXXVI multa audaciter fecisti. Quibus Liuum addo lib. XXII cap. XXV audaciter se laturum de abrogando imperio. Vide ibi Gronov.

Cap. XIV. 1. & renidens) & iam hilarior, laxata indignatione. Ouidius Metamorph. VIII. 195

puer Icarus una

*Stabat, &, ignarus sua se tractara pericla,
Ore renidenti, modo quas vaga mouerat aura,
Captabat plumas.*

ORE RENIDENTI, id est hilari vultu, lætabundus.

*indignationis tumorem) Sic Statius Thebaid. I v. 411
iactis sermonibus iræ*

Intumuere satis.

homo Plautinæ prosapia) Ambigue dictum, nec

ita postremus philosophorum? Parce, inquam, in eum plaudere. neque enim prius exsultare te dignum est concinnitate sermonis, quam vtrimeque plenius fuerit peroratum; maxime quum non laude, sed veritate disceptatio vestra nitatur. Et quamquam magnum in modum me subtili varietate tua delectauerit oratio, tamen altius moueor, non de praesenti actione, sed de toto genere disputandi: quod plerumque pro differentium viribus, & eloquentia potestate, etiam perspicuæ veritatis conditio mutetur. Id accidere pernotum est auditorum facilitate, qui dum verborum lenocinio a rerum intentionibus auocantur, sine dilectu ad sentiuntur dictis omnibus; nec a rectis falsa secernunt, nescientes inesse & in incredibili verum, & in verisimili mendacium. Itaque quo sapius adse-
vera-

tam ad urbanitatem Plautinam respici videatur, quod in lapides effigiaros Cæcilium impingere cap. III dixerat; quam ad pistrinum Plauti, qui pistori operam egestatis leuandæ caussa locauerat, quod ex Varrone Gellius lib. III cap. III refert. Vnde, quid sit, intelliges, quod cumdem mox pistorum vocat *præcipuum*.

44 M. MINVCHII FELICIS

verationibus credunt, eo frequentius
a peritioribus arguuntur: sic assidue
temeritate decepti, culpam iudices
transferunt ad incerti querelam, ut
ampliatis omnibus malint vniuersa
suspendere, quam de fallacibus iu-
dicare. Igitur nobis prouidendum
est, ne odio idemtide sermonum
omnium laboremus: ita ut in exsecra-
tionem & odium hominum plerique
simpliciores efferantur. Nam incaute
creduli circumueniuntur ab his, quos
bonos putauerunt: mox, errore con-
simili iam suspectis omnibus, ut
improbos, metuunt etiam quos optimos
sentire potuerunt. Nos pro-
inde solliciti, quod utrumque in
omni negotio differatur, & ex alte-
ra parte plerumque obscura sit ve-
ritas, ex altera lateat mira subtili-
tas, quæ nonnumquam vbertate
dicendi, fidem confessæ probatio-
nis imitetur: diligenter, quantum
potest,

5. *culpam iudices*) Meursius *iudices*: B. Bald.
iudicis, quæ vulgaris lectio: VVovver *iudicii*.
ampliatis omnibus) Eiusdem Meursii est, quod
conuenit cum insequente verbo *suspendere*.
Vulgo *damnatis omnibus*.

8. *ex altera lateat*) Sic Rom. Fulv. Vrsin. &
VVovverus: alii *ex altero latere*.

poteſt, ſingula ponderemus, vt argu-
tias quidem laudare, ea vero quæ re-
cta ſunt, eligere, probare, ſuſpicere
poſſimus.

Decedis, inquit Cæcilius, officio
iudicis religioſi. nam periniurium
eſt, vires te actionis meæ intergres-
ſu grauissimæ diſputationis infringe-
re, cum Octauius integra & illibata
habeat ſingula. Si poſteſt refutari id
quod criminariſ, inquam, in com-
mune, niſi fallor, compendium pro-
tuli, vt examine ſcrupuloſo noſtram
ſententiam non eloquentiæ tumore,
fed rerum ipſarum ſoliditate libremus:
nec auocanda, quod quereris, diutius
intenſio, cum toto ſilentio liceat re-
ſponſionem Ianuarii noſtri iam ge-
ſtientis audire.

XV

Et

Cap. XV. 2. Si poſteſt refutari id quod criminariſ)
Locus ſuſpectus. Heraldus incidit poſt
refutari, & prioribus adnectit. MSS. repu-
tare vel reputari.

eloquentie tumore) grandi ſtilo, tragicis ver-
bis. Horatius Art. Poet. verſ. 94

- - - - tumido delitigat ore

3. Ianuarii noſtri) Octauii. Nomina enim diſpu-
tantium, vt ſupra diximus, erant, Ianuarius

XVI

Et Octavius: Dicam equidem, ut potero, pro viribus; & adnitendum tibi mecum est, ut conuiciorum amarissimam labem verborum veracium flumine diluamus. Nec dissimulabo, principio ita Natalis mei errantem, vagam, lubricam nutasse sententiam, ut sit nobis ambigendum, vtrum sua eruditio turbata sit, an vacillauerit per errorem. nam interim deos credere, interim se deliberare variauit, vt, propositionis incerto, certior responsionis nostræ intentio fundaretur. Sed in Natali meo versutiam nolo, non credo: procul est ab eius sim-

3

Octavius, Christianus: Cæcilius Natalis, paganus: quibus arbiter Marcus Minucius Felix intercessit.

Cap. XVI. 1. verborum flumine) Quidam lumine, minus apte, & contra vim verbi, quod sequitur, diluamus. MS. F. Vrsini etiam flumine; & Meursius cum Wovvero. Cicero de Nat. deor. lib. II cap. VII *Orationis flumine reprehensoris vitia diluuntur.*

2. vtrum sua oratio turbata sit) Ouzel. & Sambæus tua, forte metuentes sibi a pronominum reciprocorum lege. Non cohæret, quia de Natali Octavius tamquam tertio loquitur. Et alii boni auctores interdum negligunt grammaticorum de reciprocatione regulam.

simplicitate subtilis vrbanitas.⁴ Quid
igitur? vt qui rectam viam nescit,
vbi, vt sit, in plures vna diffunditur,
hæret anxius, nec singulas audet eli-
gere, nec vniuersas probare: sic cui
non est veri stabile iudicium, prout
infida suspicio spargitur, ita eius du-
bia opinio dissipatur. Nullum itaque
miraculum est, si Cœcilius itemtidem
in contrariis ac repugnantibus iacte-
tur æstu & fluctuetur: quod ne fiat
vlterius, conuincam, & redarguam,
quamuis diuersa sint quæ dicta sunt,
vna veritate confirmata probataque:
nec dubitandum ei de cetero est, nec
vagandum. Et quoniam meus frater
erupit ægre se ferre, stomachari, in-
dignari, dolere, illiteratos, pauperes, im-
peritos, de rebus cœlestibus disputare;
sciat omnes homines sine dilectu ætatis,
sexus, dignitatis, rationis & sensus capa-
ces

4. *diffunditur*) Fuluius & Rigalius *diffunditur.*
Hic etiam addit e MSS. quia viam nescit.
5. *iactetur æstu & fluctuetur*) Meurs. & Wovv.
æstuet, fluctuetur.
6. *meus frater erupit*) non simpliciter dixit,
sæd cum vehementia & indignatione, quam
cohibere irritatus non potuit, quin erum-
peret.

48 M. MINVCII FELICIS

ces & habiles procreatōs: nec fortuna nactos, sed natura indeptos esse sapientiam: quin ipsos etiam philosophos, vel si qui alii artium repertores in memorias exierunt, priusquam sollertia mentis parerent nominis claritatem, habitos esse plebeios, indoctos, seminudos. at vero diuites facultatibus suis illigatos, magis aurum suspicere confuesse quam cœlum: nostrates pauperes, & commentos esse prudentiam, & tradidisse ceteris disciplinam. Vnde apparet, ingenium non dari facultatibus, nec studio parari, sed cum ipsa mentis formatione generari. Nihil itaque indignandum, vel dolendum, si quicumque de diuinis querat, sentiat, proferat; quum non disputantis auctoritas, sed disputationis ipsius veritas requiratur: atque etiam quo imperitor sermo, hoc illustrior ratio est: quoniam

in memorias exierunt) clari facti sunt & famam consequuti. Plinius Panegyr. cap. LV
Ibit in secula fuisse principem, cui florenti &
incolumi numquam nisi modici honores, se-
pius nulli decernerentur. Et Silius lib. X
vers. 312

fatoque in secula iture
Lætantur tribuissè locum.

quoniam non fucatur pompa facundia
& gratiae, sed, vt est, recti regula
sustinetur. Nec recuso, quod Cæci-
lius adserere inter præcipua connexus
est, hominem nosse se & circumspice-
re debere, quid sit, unde sit, quare
sit, vtrum elementis concretus, an
concinnatus atomis, an potius a Deo
factus, formatus, animatus. Quod
ipsum explorare, & eruere, sine uni-
versitatis inquisitione non possumus,
quum ita cohærentia, connexa, con-
catenata sint, vt nisi diuinitatis
rationem diligenter excusseris, ne-
scias humanitatis: nec possis pul-
chre gerere rem ciuilem, nisi cog-
noueris hanc communem omnium
mundi ciuitatem: præcipue quum

D a fe-

9. non fucatur pompa facundie) Arriobius lib.
I. pag. 35. dixit pompan sermonis. Et Cas-
siadorus lib. XI epist. I Romani eloqui pom-
pa respendet. Elmenhorstius addit Ambro-
sium, quasi nostrum imitatus in Luc. XV
comm. 16. etiam facundie pompan dixerit:
sed pompa in verbis eius cum alio cohæret.
Quodam, inquit, sonoro facundie plausu pom-
pan magis, quam utilitatem aliquam demon-
strantes. Nihilominus nostri dictiōnēm ex-
pliatiōrem reddit, & forte ex penu Minuciū
deprontum est.

50 M. MINVCII FELICIS

a feris belluis hoc differamus, quod illa prona, in terramque vergentia, nihil nata sint prospicere, nisi pabulum: nos quibus vultus erectus, quibus suspectus in cœlum datus est, sermo & ratio, per quæ Deum agnoscimus, sentimus, imitamur, ignorare nec fas nec licet ingerentem sese oculis & sensibus nostris cœlestem claritatem. Sacrilegii enim vel maximi instar est, humi quererere, quod in sublimi debeas inuenire. Quo magis mihi videntur, qui hunc mundi totius ornatum non diuina ratione perfectum volunt, sed frustis quibusdam temere cohærentibus conglobatum; mentem, sensum, oculos denique ipsos non habere. Quid enim potest esse tam apertum, tam confessum, tamque perspicuum, quum oculos in cœlum sustuleris, & quæ sunt infra circaque lustraueris, quam esse aliquod numen præstantissimæ mentis,

quo

Cap. XVII. 3. quum illa prona, in terramque v.)
Respexit ad Sallustii verba, initio B. Catilinarii, pecora, que natura prona atque ventri obedientia finxit. Ouidii vox de hoc notissima.

4. frustis quibusdam temere coherentibus) frustis ex atomorum concusione.

OCTAVIVS.

51

quo omnis natura inspiretur, moueat-
tur, alatur, gubernetur? Cœlum ipsum
vide quam late tenditur, quam rapide
voluitur, vel quod in noctem astris di-
stinguitur, vel quod in diem sole lu-
stratur: iam scies, quam sit in eo sum-
mi moderatoris mira & diuina libratio.
Vide & annum ut solis ambitus faciat:
& mensēm vide ut luna auctu, senio, la-
bore circumagat. quid tenebrarum &
luminis dicam recursantes vices, vt sit
nobis operis & quietis alterna repara-
tio? Relinquenda vero astrologis pro-
lixior de sideribus oratio, vel quod re-
gant cursum nauigandi, vel quod
arandi metendique tempus inducant:
quæ singula non modo ut crearentur,

6

7

8

D 2 fie-

6. *mira & diuina libratio*) æquatio motus
cœlestis, quæ omnino a Deo est. *Libratio*
alias, & *perlibrato*, Vitruvii vocabula in aquæ
duœnum argumento, lib. VIII cap. VI.

7. *vt luna auctu, senio, labore*) SENIVM
decrescens luna est. Plinius lib. VII cap.
XLVIII Annum alii æstate unum determina-
bant, & alterum hieme: alii quadriparti-
tis temporibus, sicut Arcades, quorum anni
trimestres fuere: quidam lune senio, ut Aegy-
ptii. LABOR est eclipsis. Virgilius Georg.
II vers. 478

Defectus solis varios, lunæque labores.

quod
ta ,
abu-
qui-
ser-
osci-
rare
ocu-
rita-
in-
sub-
agis
to-
per-
dam
m ;
que
test
um ,
s in
infra
ali-
cis ,
quo
e v.)
Cat-
ven-
no-
rustis

52 M. MINVCII FELICIS

fierent, disponerentur, summi opificis & perfectæ rationis eguerunt: verum etiam sentiri, perspici, intelligi, sine summa sollertia & ratione non possunt.

9. Quid? quum ordo temporum hac frugum stabili varietate distinguitur, nonne auctorem suum parentemque testatur? ver æque cum suis floribus, & æstas cum suis messibus, & autumni maturitas grata, & hiberna oliuītas necessaria: qui ordo facile turbaretur, nisi maxima ratione confisteret. Iam prouidentiæ quantæ, ne hiems sola glacie yreret, aut sola æstas ardore torreret,

autu-

9. *hiberna oliuītas necessaria*) maturitas & messis oliuarum, quæ sub hiemem cadit, non quidem grata est, vt ver cum floribus, æstas cum suis messibus; est autem necessaria. Columella lib. XII cap. L, ineunte: *Media est oliuītas plerumque initium mensis Decembriſ.*

10. *glacie yreret*) VRENDEI verbum de frigore Latini dicunt. Ouidius Trist. lib. III eleg. II vers. 8

*Vſbus ab affido frigore Pontus --
Silius Italicus lib. IV vers. 68*

*Hocitem miles habes fractum, ambuſumque
niuofis
Cantibus, atque ægre torpentia membra tran-
bentem.*

Nec ita soli poetæ, sed historici etiam. Linius

autumni & veris inserere medium temperamentum, ut per vestigia sua anni reuertentis occulti & innoxii transitus laberentur. Mari intende, lege litoris stringitur: quidquid arborum est, vide, quam e terræ visceribus animatur: adspice Oceanum, refluit reciprocis æstibus: vide fontes, manant venis perennibus: fluuios intuere, eunt semper exercitis lapsibus.

Quid loquar apte disposita recta montium, collium flexa, porrecta camporum? quidue animantium loquar aduersus fœse tutelam multiformem? alias armatas cornibus, alias dentibus septas, & fundatas vngulis, & spicatas aculeis: aut pedum celeritate liberas, aut elatione pinnarum. Ipsa præcipue formæ nostræ pulchritudo

D 3

tudo

lib. LX cap. XLV *Hiemis arbores, que obnoxie frigoribus sunt, deafferat cunctas.* Curtius lib. VII cap. III *Multos exanimauit rigor insolitus niuis: multorum adusserat pedes.*

12. *recta montium)* Græca dicendi consuetudo, nec vero Latinis ingrata. Sic Curtius lib. V cap. III sect. 18 *prona montium:* Solinus cap. de Italia, *portuosa laterum:* & Liuius lib. XXV cap. XV extr. SVBITA BELLI Tacitus Hist. IV cap. LXXXI *cetera maris, discrunt.*

11

12

13

cis
um
ne
nt.
ru-
n-
ta-
&
ni
e-
ifi
o-
ie
t,
u-
ll
em
nis
lla
as
re
II
ue
17
18

54 M. MINVCII FELICIS

tudo Deum fatetur artificem, status rigidus, vultus erectus, oculi in summo, velut in specula, constituti, & omnes ceteri sensus velut in arce
XVIII composti. Longum est ire per singula: nihil in homine membrorum est, quod non & necessitatis causa sit, & decoris: & quod magis mirum est, eadem figura omnibus, sed quædam vnicuique lineamenta deflexa, sic & similes vniuersi videmur, & inter se singuli dissimiles inuenimur.
2 Quid nascendi ratio, quid cupidus generandi? nonne a Deo data est? & vt vbera partu maturescente lactescant, & vt tener fœtus vbertate lactei rotis adolescat? Nec vniuersitati solummodo Deus, sed & partibus consulit.

Bri-

13. oculi in summo, velut in specula) Ciceronem videtur respexisse, qui lib. II. Nat. deor. cap. LVI ita tradit: Oculi, tamquam speculatores, altissimum locum obtinent: ex quo plurima confidentes fungantur suo munere.

Cap. XVIII. 3. solummodo) Mirum, quum idem sonet, & eodem modo formetur, quo tantummodo, vix tamen aliquem Latinorum, præter ecclesiasticos, vsum esse aduerbio solummodo, si Plinium XXXIV cap. VIII sub finem exceperis, de cuius tamen loci sinceritate nolim ego sponsor esse. Vslus & Vlpianus Lege de penullegata; sed forte Tribonianismus est, quem-

Britannia sole deficitur, sed circumfluentis maris tepore recreatur: Aegypti siccitatem temperat Nilus: colit Euphrates Mesopotamiam, Indus & sere-re Orientem dicitur, & rigare. Quod si ingressus aliquam domum, omnia exulta, disposita, ornata vidisses; utique præesse ei crederes dominum, & illis bonis rebus multo esse meliorem: ita in hac mundi domo, quum cœlum

D 4 ter-

admodum fine eiusdem legis vir summus Bar-nabas Brisonius de voce indeutio iudicauit.
Plura Curis nostris Posterioribus,

Britannia sole deficitur) quia hæc Galliæ, & magis Italæ, in septentrionem obuersa est. DEFICITVR, passiuæ, ex vñ veterum. Cæsar. Civ. III cap. LXIV quum graui vulnere effet adfetus aquilifer, & viribus deficeretur. Ouidius Heroid. epist. V. vers. 150

Deficior prudens artis ab arte mea.

Columella lib. IV cap. XXX ineunte, quibus si deficitur agricola. Et Suetonius Aug. cap. LXXXIV quamvis non deficeretur.

circumfluentis maris tepore) Cicero lib. II. de Nat. deor. cap. X Maria agitata ventis ita tepeſcunt, vt intelligi facile posſit, in tantis illis humoribus inclusum effe calorem.

Aegypti siccitatem temperat Nilus) Vide præter multos alios Plinii Panegyricum cap. XXX.

Colit Euphrates Mesopotamiam) Lege Curtium lib. V cap. I. sect. 12. 15.

56 M. MINVCII FELICIS

terramque perspicias, prouidentiam, ordinem, legem; crede esse vniuersitatis dominum parentemque ipsis fideribus & totius mundi partibus pulchriorrem. Ni forte, quoniam de prouidentia nulla dubitatio est, inquirendum putas, vtrum vnius imperio, an arbitrio plurimorum cœleste regnum gubernetur: quod ipsum non est multi laboris aperire cogitanti imperia terrena, quibus exempla vtique de cœlo: quando vñquam regni societas aut cum fide cœpit, aut sine cruroe desit? Omitto Persas de equorum hinnitu augurantes principatum; & Thebanorum par-

5. quibus exempla vtique de cœlo) subaudi sunt, quando vñquam regni societas) Ennius apud Ciceronem de Offic. lib. I cap. VIII dicit.

Nulla sancta societas nec fides regni est.
Plura paſſim huius argumenti leguntur. Seneca Thyeste vers. 444

non capit regnum duos:
& Agamemnone vers. 259.

Non regna ſocium ferre, nec tædæ ſciunt.

6. Omitto Persas de equorum hinnitu) Vide Iustini, lib. I cap. X.

Thebanorum par mortuum, fabulam) Manu scripti libri permortuum fabulam. Vnde Rigalius, Meursiusque fecerunt par mortuum, Eteoclem,

par mortuum, fabulam transeo: ob pa-
storū & casæ regnum de geminis hi-
storia notissima est: generi & saceri
bella toto orbe diffusa sunt: & tam
magni imperii duos fortuna non ce-
pit. Vide cetera: rex unus apibus,
dux unus in gregibus, in armentis re-
ctor unus: tu in cœlo summam po-
testatem diuidi credas, & scidi veri
illius ac diuini imperii totam po-
testatem? quum palam sit parentem
omnium Deum nec principium habe-
re, nec terminum: qui natuitatem
omnibus præstet, sibi perpetuitatem;
qui ante mundum fuerit sibi ipse pro-
mundo: qui vniuersa, quæcunque
sunt, verbo iubet, ratione dispen-
sat, virtute consummat. Hic nec

D 5. vide-

& Polynicem, Oedipi filios, quibus regnum
alternis annis moderandum pater relique-
rat: post primum vero Eteoclis annum,
quum Polynices successurus esset, famosum
illud bellum Thebanum exarsit, quo duo hi
fratres se mutuo interfecerunt. *Hyginus fab.*
LXXII, LXXIII,

de geminis histria) Romulo & Remo.

*generi & saceri bella) Pompeii & Cæsaris, quorum
illi parem ferre, huic superiorem, graue erat.*

Flor. IV. cap. II. & Lucan. lib. I vers. 125.

*8. Hic nec videri potest; visu clarius est) Prudentius
passione Romani vers. 311 seqq. hoc præclare*

58 M. MINVCII FELICIS

videri potest; visu clarior est: nec comprehendendi; tactu prior est: nec æstimari; sensibus maior est, infinitus, immensus, & soli sibi tantus, quantus est notus: nobis vero ad intellectum peccatum angustum est: & ideo sic eum digne æstimamus, dum inæstimabilem dicimus. Eloquar quemadmodum sentio, magnitudinem Dei, qui se putat nosse, minuit: qui non vult minuere, non nouit, nec nomen Dei quæras: Deus nomen est. illic vocabulis opus est, quum per singulos propriis appellationum insignibus multitudo dirimenda est.

10 Deo, qui solus est, DEI vocabulum totum est. quem si patrem dixero, terrenum opineris: si regem, carnalem suspiceris: si dominum, intelliges utique mortalem. Aufer additamenta nominum, & perspicies eius claritatem. Quid? quod omnium de isto habeo consensum. Audio vulgus, quum
ad

his verbis ediffernit:

*Deus perennis, res inæstimabilis,
Non cogitando, non videndo clauditur;
Excedit omnem mentis humanae modum,
Nec comprehendendi visibus nostris valet,
Extraque & intus implet ac superfluit.*

ad cœlum manus tendunt, nihil aliud quam DEVVM dicunt: &, DEVS MAGNVS EST: &, DEVS VERVS EST: &, SI DEVS DEDERIT. Vulgi iste naturalis sermo est, an Christiani confitentis oratio? & qui Iouem principem volunt, falluntur in nomine, sed de vna potestate consentiunt. Audio poëtas quoque vnum patrem diuum atque hominum prædicantes, & talem esse mortalium mentem, qualem parens omnium Deus induxerit. *Quid Mantuanus Maro?* nonne apertius, proximitus, verius? *Principio* (ait) *cælum, & terras, & cetera mundi membra spiritus intus alit, & infusa mens agitat.* *Inde hominum pecudumque genus, & quidquid aliud animalium.* Idem alio loco mentem istam & spiritum Deum nominat. Hæc enim eius verba sunt;

— *Deum namque ire per omnes Terrasque tractusque maris, cælumque profundum.*

Vnde

II. DEVVM dicunt) vid. Tertull. Apol. cap. XVII.

Cap. XIX. 2 *Principio, ait, cælum*) lib. VI Aencid. a versu 724.

3. *Idem alio loco*) lib. IV Georgicor. vers. 221.

XIX

2

3

60 M. MINVCII FELICIS

vnde homines, & pecudes, vnde imber, & ignes. Quid aliud & a nobis Deus, quam mens, & ratio, & spiritus prædicatur? Recensemus, si placet, disciplinam philosophorum, deprehendes eos, et si sermonibus variis, ipsis tamen rebus in hanc unam coire & conspirare sententiam. Omitto illos rudes & veteres, qui de suis dictis sapientes esse meruerunt. Sit Thales Milesius omnium primus, qui primus omnium de cœlestibus disputauit: Is Milesius Thales rerum initium aquam dixit: Deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta formauerit. Vides philosophi principalis nobiscum penitus opinionem consonare. Sed altior & sublimior

5. qui primus omnium de cœlestibus.) Lactantius lib. I Institut. cap. V sect. 16 Thales Milesius, qui unus e septem sapientum numero fuit, quique primus omnium quæsisse de causis naturalibus traditur; aquam esse dicit, ex qua nata sunt omnia.

Deum autem eam mentem, quæ ex aqua.) Hæc ibidem Lactantius, ex nostro hausta, adposuit: Quæst. cap. XXXVII, qui, Thales, inquit, ex aqua dixit constare omnia.

Sed altior & sublimior aquæ & spiritus ratio) Hæc verba Christianorum παλιγγενεσίαν spirant,

mior aquæ & spiritus ratio, quam ut
ab homine potuerit inueniri, a Deo
tradita. Anaximenes deinceps, & post
Apolloniates Diogenes, aera Deum
statuunt, infinitum & immensum. Ho-
rum quoque similis de diuinitate con-
fessio est. Anaxagoræ vero descrip-
tio & modus, infinitæ mentis Deus
dicitur. Et Pythagoræ Deus est ani-
mus, per vniuersam rerum naturam
commeans, & intentus: ex quo etiam
animalium omnium vita capiatur. Xe-
nophanem notum est, omne infini-
tum

qua post cuncta formauerit, inserta erant, loco
plane alieno. Nisi ergo pii hominis glossema,
quod e margine irrepserit, dicemus; cum summa
viro Io. Fr. Gronouio Observ. in Ecclesi-
Script: cap. VII p. 80 huc deducamus.

6. Anaximenes & post Apolloniates) Cicero lib.
I. Nat. deor. cap. X Anaximenes aera Deum
esse statuit. Adde Lactantium d. I. sect. 19.
De Diogene Apolloniate ibidem Cicero cap.
XII Quid aer, quo Diogenes Apolloniates uti-
zur Deo, quem sensum habere potest, aut quam
formam Dei?

7. Anaxagore descriptio & modus) Ex Ciceronis
lib. I Nat. deor. cap. XI de promtum.

commeans & intentus) Ciceronis verba de Py-
thagoræ sententia, ex dicto cap. XI lib. I
N. D.

8. Xenophanem) Xenophanes Colophonius gene-

62 M. MINVCII FELICIS

tum cum mente Deum tradere : & Antisthenem, populares deos multos, sed naturalem vnum præcipuum : Speusippum, vim naturalem, animalem, qua omnia regantur, Deum nosse.
9 Quid Democritus ? quamuis atomorum primus inuictor, nonne plerumque naturam, quæ imagines fundat, & intelligentiam, Deum loquitur ? Straton quoque & ipse naturam : etiam Epicu-

re, princeps disciplinæ Megaricorum, Cic. IV.
Acad. cap. XLII.

infinitum cum mente, Deum) Ciceronis & hæc sunt sæpe dicto lib. I. Nat. deor. cap. XI. Xenophanes, inquit, mente adiuncta, omne praeterea, quid esset infinitum, Deum voluit esse. Antisthenem populares deos multos) Cicero ibidem cap. XIII.

Speusippum, vim naturalem) Eodem cap. XIII Speusippus Platonem auunculum subsequens, & vim quamdam dicens, qua omnia regantur, eamque animalem, euellere, ex animis conatur cognitionem deorum.

9. naturam que imagines fundat) Ciceronem cap. XII lib. I de Nat. deor. etiam hoc loco Minicius sequutus est. Democritus, inquit, tum imagines, earumque circuitus in deorum numero resert ; tum illam naturam, quæ imagines fundat at mittat ; tum scientiam intelligentiamque nostram : id quod maximum ibi errorem vocat.

Straton quoque & ipse naturam) Stato Lampace-nus, auditor Theophrasti, ο Φυσικος appellata

Epicurus ille, qui deos aut otiosos fingit, aut nulos, naturam tamen superponit. Aristoteles variat, & adsignat tamen vnam potestatem. Nam interim mentem, mundum interim Deum dicit, interim mundo Deum præficit. Heraclides Ponticus quoque Deo diuinam mentem, quamuis varie, adscribit. Theophrastus, & Zenon, & Chrysippus & Cleanthes, sunt & ipsi multiformes, sed ad vnitatem prouidentia-

10

ii

tus, omnem vim diuinam in natura sitam esse censem, que caussas gignendi, augandi, minuendi habeat, sed caret omni sensu & figura. Cicero ibidem cap. XIII.

Aristoteles variat) ibidem.

10. Heraclides Ponticus) ex Platonis schola progressus.

quamuis varie) Vide Ciceronem eodem cap. XIII, quamuis & ibi varie in diuersis codicibus legatur.

II. Theophrastus & Zenon) ille auditor Aristotelis, & in schola successor: hic princeps Stoicorum.

Chrysippus & Cleanthes) Chrysippus Stoicus, Cleanthis successor; Cleanthes successor Zenonis. Chrysippus dixit, vim diuinam in ratione esse positam, & uniuerso nature animo atque mente: ipsumque mundum Deum esse. Cicero dicto lib. I. N. D. cap. XV. De Cleanthe ibidem cap. XIII.

64 M. MINVCII FELICIS

dentiæ omnes reuoluuntur. Cleanthes enim mentem , modo animum , modo æthera , plerumque rationem Deum differuit. Zenon , eiusdem magister , naturalem legem atque diuinam , & æthera interim , interdumque rationem , vult omnium esse principium. Idem interpretando Iunonem aëra , Iovem cœlum , Neptunum mare , ignem esse Vulcanum , & ceteros similiter vulgi deos elementa esse monstrando , publicum arguit grauiter & reuincit errorem. Eadem fere Chrysippus , vim diuinam , rationalem naturam , & mundum interim , & fatalem necessitatem Deum credit : Zenonemque interpretatione physiologiz in Hesiodi , Homeris

plerumque rationem Deum differuit) Cicero d. l. nihil ratione censet esse diuinum.

12. interpretando Iunonem aëra) Lege Ciceronem ibidem cap. XIV. Tertullianus egregie adv. Marcion. lib. I cap. XIII Ipsa vulgaris supersticio communis idololatriæ quum in simulacris de nominibus & fabulis veterum mortuorum pudet , ad interpretationem naturalium refugit , & dedecus suum ingenio obumbrat , figurans Iovem in substantiam feruidam , & Iunonem eius in aëriam , Vestam in ignem , & Camenas in aquas , & Magnam manem in terram.

meri, Orpheique carminibus imitatur. Babylonio etiam Diogeni disciplina est exponendi & differendi, Iouis partum, & ortum Mineruæ, & hoc genus, rerum vocabula esse, non deorum. Nam Socratus Xenophon formam Dei veri negat videri posse, & ideo quæri non oportere. Aristo Chius, comprehendi omnino non posse. vterque maiestatem Dei, intelligendi desperatione, senserunt. Platonii apertior de Deo, & rebus ipsis, & nominibus oratio est: & quæ tota esset cœlestis, nisi persuasionis ciuilis nonnumquam admixtione forseretur. Platonii itaque in Timœo

E Deus

14. *Babylonio Diogeni*) Librum ille inscripsérat de Minerua, quo partum Iouis ad physiologiam traducens, deiunxit a fabula. Cicer. dicto lib. I N. D. cap. XV.

15. *Socratus Xenophon*) qui quattor libros *ἀπομνησίας*, de Dictis Socratis composuit, quorum quarto libro p. 467 ea scripsit, quæ ad Lactantii librum de Ira cap. XI sect. XIII adlegauimus.

Aristo Chius) Stoicus, Zenonis discipulus, cuius errorem Cicero dicto loco cap. XIV perstringit, quod neque formam Dei intelligi posse censem, neque in diis sensum esse dicat: dubitetque omnino, Deus animans, nec ne sit.

17. *Platonii itaque in Timœo*) Ad hæc Platonis verba etiam Lactantius lib. I Instit. Div. cap.

14

15

16

17

66 M. MINVCII FELICIS

Deus est ipso nomine mundi parens,
artifex animæ, cœlestium terrenorum-
que fabricator: quem & inuenire dif-
ficile præ nimia & incredibili potesta-
te, &, quum inueneris, in publi-
cum dicere impossibile præfatur. Ea-
dem fere ista quæ & nostra sunt. nam
& Deum nouimus, & parentem om-
nium dicimus, & numquam publice,
nisi interrogati, prædicamus. Expo-
sui opiniones omnium ferme philoso-
phorum, quibus illustrior gloria est,
Deum vnum multis licet designasse
nominibus: ut quiuis arbitretur aut
nunc Christianos philosophos esse,
aut philosophos fuisse iam tunc Chri-
stianos. Quodsi prouidentia mundus
regitur, & vnius Dei nutu guberna-
tur, non nos debet antiquitas impe-
ritorum, fabellis suis delectata vel
capta, ad errorem mutui rapere con-
fensus: quum philosophorum suorum
sententiis refellatur, quibus & rationis
& vetustatis adsistit auctoritas. Maio-
ribus

VIII ineunte prouocat. Græca sunt pag. 477
ed. Basili. τὸν μὲν ποιητὴν καὶ πατέρα
τῷδε τῷ πάντος ἐνρέπει τε ἔργου, καὶ
ἐνρόντα ἐις πάντας αἰδίνατον λέγει,
hoc est, opificem & patrem mundi inuenire
difficile: invenitum vulgo eloqui, impossibile est.

ribus enim nostris tam facilis in mendaciis fides fuit, ut temere crediderint etiam alia monstrofam miracula: Scyllam multipliceim, chimaram multiformem, & hydram felicibus vulneribus renascentem, & Centauros, equos suis hominibus implexos: & quidquid famæ licet

E 2

fin-

Cap. XX. 3. *Scyllam multipliceim*) quia fingunt poete sex capita, duodecim pedes habere. Homerius Odyss. M vers. 89.

*Τῆς ἡτοι πόδες εἰσὶ δυώδεκα πάντες
ἀωροι,*

*Εὖ δέ τε οἱ δειραὶ περιώκεες, ἐν δὲ
ἐκάτην*

*Σμερδαλέη κεφαλὴ, ἐν δὲ τείχοιχοι
οὐδόντες.*

Hoc est: *Huius utique pedes sunt duodecim; omnes fædi: sex autem illi colla prælonga, in singulis autem horrendum caput inerat, & tres ordines dentium. Quid sit proprie, & vnde fabula nata, ostendit Tzetzes ad Lycophron. vers. 45.*

Chimaram multiformem) leonis, draconis & capræ habentem formas. Idem Homerius Iliad. Z v. 181

*Πρόθε λέων, ὅπιθεν δὲ δράκων, μέσση
δὲ χίμαιρα,*

Id est, *Ante leo, post draco, media capra hiberna. Quamobrem triformem Chimaram Horatius dixit lib. I oda XXVII: & Hygino fab. LVII auctore tripartito ore flammas spirare ferebatur.*

hydram renascentem) Lernæam ab Hercule confectam. Centauros, equos suis hominibus implexos) Thessalæ populus Centauri, pars Lapitharum, auctores equestris militiæ. Manilius lib. IV vers. 108 de sidere Centauri; duplaci

68 M. MINVCII FELICIS

4 fingere, illis erat libenter audire. quid
illas aniles fabulas, de hominibus
aues, de feris homines, & de homi-
nibus arbores atque flores? quæ si es-
sent facta, fierent quæ fieri non pos-
sunt; ideo nec facta sunt. Similiter
ac vero erga deos quoque maiores no-
strí improuidi, creduli, rudi simpli-
citate crediderunt: dum reges suos
colunt religiose, dum defunctos eos
desiderant in imaginibus videre, dum
gestiunt eorum memorias in statuis
detinere: sacra facta sunt quæ fue-
rant adsumpta solatia. Denique an-
tequam commerciis orbis pateret, &
antequam gentes ritus suos moresque
miscerent, vnaquæque natio condito-
rem suum, aut ducem inclutum, aut
reginam pudicam sexu suo fortiorum,
aut alicuius muneris vel artis reperto-
rem venerabatur, ut ciuem bona memoria. sic & defunctis præmium, &
futuris dabatur exemplum. Lege Sto-
corum scripta, (vel scripta sapientium)
eadem mecum recognoscet, ob merita
virtut-

duplici Centaurus imagine fulget,

Pars hominis, tergo pectus commissus equino.

6. muneris vel artis repertorem) Lega Lactan-
tiū lib. I Institut. cap. XI sect. 45, & cap.
XV sect. 2.

XXI

virtutis aut muneras deos habitos. Eu-
hemerus exsequitur & eorum natales,
patrias, sepulcra dinumerat, & per pro-
vincias monstrat: Dictæ Iouis, & Apol-
linis Delphici, & Phariæ Isidis, & Cere-
ris Eleusinæ. -- adsumtos in deos loqui-
tur, qui errando inuentis nouis (frugi-
bus) vtilitati hominum profuere. In
eamdem sententiam & Persæus philo-
sophatur, & adnectit inuenta fruges &

E 3 fru-

Cap. XXI. 2. *Euhemerus exsequitur*) Euhemerus,
antiquus scriptor, historiam deorum compo-
suerat, quam vertit vel exscriptis Ennius
Laetant. I cap. XI sect. 33. cap. XIII. sect. 14.
Dictæ Iouis) Cretensis, a Dicta vel Diæxo, Cretæ
monte. Sepulcrum Iouis Laetantius lib. I
cap. XI sect. 46 descripsit.

Pharie Isidis) Aegyptii numinis, quæ antea Io,
Inachi filia. *Laetant. ibid. sect. 20.* Qui mytho-
logiam naturaliter interpretantur, de Terra in-
telligunt. Vide Macrob. *Saturn. I cap. XX.*

Cereris Eleusine) Supra cap. VI sect.

adsumtos) quibusdam videtur nomen deesse.

Persæus philosophatur) Persæus (sic scribit di-
phtho- go Laertius in Zenone, Περσæος, ali⁹
Persæus) Zenonis discipulus, & ipse Cittieus ge-
nere. de hoc Cicero lib. I Nat. deor. cap. XV
Persæus, Zenonis auditor, eos dicit esse habitos
deos, a quibus magna utilitas ad vite cultum
effet inuenta: ipsasque res utiles & salutares,
deorum esse vocabulis nuncupatas.

70 M. MINVCII FELICIS

frugum ipsarum repertores iisdem non
minibus, ut Comicus sermo est, Vene-
rem sine Libero & Cerere frigere. Ale-
xander ille magnus Macedo insigni vo-
lumine ad matrem suam scripsit, metu
suæ potestatis proditum sibi de diis ho-
minibus a sacerdote secretum: ille Vul-
canum facit omnium principem, & po-
stea Iouis gentem. Dispice Isidis ad hi-
run-

4. *Alexander ille magnus Macedo*) Vocem Macedo
abundare VVovverus iudicat, deceptus cetera
cum Athenagora *Apolog.* Cypriano *idol. van.*
& Augustino *Civ. D.* VIII *cap.* V & XXVII,
dum Macedoni Magno tribuunt, quod haud
dubie Alexandri polyhistoris est, qui Cornelii
nomen, Suida teste, adsumit a Cornelio Len-
tulo, cui, captiuus Syllanis temporibus, vendi-
tus fuerat, post manu missus; Milesius Suidæ,
Stephano in Ethnicis Cotyaeus ex Phrygia
επιτητω. Is enim præter infinita alia scripsit
Aἰγυπτιανὰ, auctore eodem Byzantio
chorographo in *Tevtrūçīç.* Tertullianus de
Pallio *cap.* III Cedo iam de vestro, quod Aegy-
ptii narrant, & Alexander digerit, & mater
legit. MATER, Salmasio Isis est: Rigaltio,
huius polyhistoris.

3. *Isidis ad hirundinem, sistrum*) Sistrum crepitac-
ulum in sacris Isiacis. Ausonius epist. XXV
ad Paullinum vers. 22.

Isiacos agitant Mareotica sistra tumultus.

Quid vero *ad hirundinem?* an avis in Isiacis
insignibus? an serpens, quæ *chelidonia* Græce,
Nilo propria, quod contendit Salmasius ad So-

OCTAVIUS. M. 71

rundinem, fistrum, & dispersis membris
inanem tui Serapidis siue Osiridis tu-
mulum. considera denique sacra ipsa &
mysteria: inuenies exitus tristes, fata,
& funera, & luctus atque planetus mi-
serorum deorum. Ifis perditum filium
cum Cynocephalo suo & caluis sacer-

E 4 doti-

lin. p. 243? Serpens sane in putidis illis sacris
siue signis memoratur. Quidius Metamorph.

IX vers. 692

Sistraque erant, numquamque satis quæstus
Osiris,

Plenaque somniferi serpens peregrina veneni.

5. dispersis membris inanem tumulum) Osiris, qui
idem Serapis, a Typhone fratre interfactus, &
in frusta, quæ dispersit ille, concisus, Iside
vtxore operam dante, plura sepultra naectus est,
sed inania, quum vix vni, quod occultabatur,
collecta frusta, quæ supererant, inferri potue-
rint. Diodor. Sicul. lib. I cap. XXI. Hinc re-
ligio ad tumulum Serapidis.

7. cum Cynocephalo suo) In monstrosis Aegyptio-
rum diis erat etiam Anubis canino capite. Vir-
gilius XIII Aeneid. vers. 698

Omnigenumque deum monstra, & latrator
Anubis.

Lucanus lib. VIII vers. 832

Semideosque canes, & sifra iubentia luctus

Et quem tu plangens hominem testaris Osirima.
Heic vero videtur primus sacerdotum Anubis,
aut qui monstrorum simulacrum quarentibus
præferebat, significari. nam mox de ipso;
inuentor gloriatur.

6

7

72 M. MINVCII FELICIS

dotibus luget, plangit, inquirit, & Isia-
ci miseri cedunt pectora, & dolorem
infelicissimæ matris imitantur. mox in-
vento paruulo gaudet Isis, exsultant sa-
cerdotes, Cynocephalus inuentor glo-
riatur: nec desinuit annis omnibus vel
perdere quod inueniunt, vel inuenire
8 quod perdunt. Nonne ridiculum est,
vel lugere quod colas, vel colere quod
lugeas? hactamen Aegyptia quondam,
9 nunc & sacra Romana sunt. Ceres faci-
bus accensis, & serpente circumdata
erro-

Et calvis sacerdotibus) Ludouicus Carrio Emend.
II cap. XVIII restituit, quem vulgo legeretur
alii. Calvi autem Isidos sacerdotes. Martia-
lis lib. XII epigram. XXIX

Liniger: fagiunt calvi, sistrataque turba.
Et Prudentius lib. I adv. Symmach. V. 630

*Iidis amissum fmpre plangentis Osirim
Mimica ridendaque suis solemnia calvis.*

9. Ceres facibus accensis) in monte Aetna, ve
noctes æque ac dies filiam raptam quereret.
Ouidius Fastor. IV vers. 493 de Aetna:

Illic accedit geminas pro lampade pinus.
Et Prudentius Romano vers. 236

Facem recincta veste prætendit Ceres.

Serpente circumdata) Sic regius cod. M. S. adfir-
mante Heraldo. Vulgo circumdata, id est
circumacta, nam Ouidius d. l. vers. 497. de
Cerere:

*frenatos curribus angues
Iungit, & equoreas sicca pererat aquas.*

errore subreptam, & corruptam Liberam anxia & sollicita vestigat. hæc sunt Eleusinia. At quæ Iouis sacra sunt? nutrix capella est, & auido patri subtrahitur infans, ne voretur: & Corybantum cymbalis, ne pater audiat vagitus, tinnitus eliditur. Cybele Dyndimenam pudet dicere, quæ adulterum suum infeliciter placitum, quoniam & ipsa de-

E 5

for-

10

n

Liberam anxia vestigat) LIBERAM, Proserpinam.

Cicero in Verr. VI cap. XLVIII *Vetus est hæc opinio, insulam Siciliam totam esse Cereri & Liberæ consecratam: & interieictis paucis: & mptam esse Liberam, quam eamdem Proserpinam vocant, ex Ennensium nemore.*

hæc sunt Eleusinia) sacra, ceremoniæ, mysteria.

10. *nutrix capella*) Amalthea. Callimachus hymno in Iouem v. 48

σὺ δ' ἐθύσαο πίονα μαζὸν

Aīgōs Amalθeīns.

hoc est: *Tu autem traxisti pingue uber capre A maltheē.* Scholia festi ibi: *Αμαλθεῖς. Οὔτως ἐκάλειτο η Αἴγη τὸν Δία θεόφυσσα.* Lactantius lib. I cap. XXI sect. 38 *Capella est Amalthea nymphæ, distinguens Amaltheam a capella.* *Corybantum cymbalis*) Ouidius Fast. IV vers. 210. Hyginus fab. CXXXIX. Lactantius lib. I cap. XII sect. 4.

11. *Cybele Dyndimenam*) Dyndimus mons Phrygiae, imminens urbi Pessinunti: a quo Δυνδιμανή Magna mater. Strab. lib. XII pag. 190. & alius eius nominis prope Cyzicum, cum eiusdem diuī fano, *ibid.* p. 196.

74 M. MINVCII FELICIS

formis, & vetula, ut multorum deorum
 mater, ad stuprum inlicere non poter-
 rat, exsecuit, ut deum scilicet faceret
 eunuchum. Propter hanc fabulam Galli
 eam & semiuiri sui corporis suppicio
 colunt. haec iam non sunt sacra: tor-
 menta sunt. Quid forma ipsæ, & ha-
 bitus? nonne arguunt Iudibria & dede-
 cora deorum vestrorum? Vulcanus clau-
 dus deus, & debilis: Apollo tot ætati-
 bus læuis: Aesculapius bene barbatus,
 et si semper adolescentis Apollinis fili-
 us: Neptunus glaucis oculis, Minerua
 cæsiis, bubulis Iuno, pedibus Mercuri-
 us alatis, Pan vngulatis, Saturnus com-
 pedi-

12. Galli eam & semiuiri) GALLI, exsecuti
 Cybeles sacerdotes, dicti a Gallo Phrygiæ
 fluvio, qui

Inter viridem Cybelen altasque Celenas

Annis it infana, nomine Gallus, aqua,

Ouidius Fact. IV vers. 363.

13. Aesculapius bene barbatus) Phallicus poeta
 carmine XXXVI

Intonsa semper Aesculapio barba est.

Vnde ludibrium Dionysii, tyranni Siculi, qui
 Aesculapii Epidauri barbam auream demi iusst.
 neque enim conuenire barbatum esse filium, quum
 in omnibus sanis pater imberbis esset. Cicero III.
 Nat. deor. cap. XXXIV.

Pan vngulatis) Silius lib. XIII vers. 326 seqq.
 habitum Panis descripsit: de pedibus sic,

peditis: Ianus vero frontes duas gestat,
quasi & auersus incedat. Diana interim
est alte succincta venatrix: & Ephesia
mammis multis & vberibus exstructa:
& Triuia trinis capitibus, & multis ma-
nibus horrifica. Quid ipse Iuppiter ve-
ster? modo imberbis statuitur, modo
barba-

14

15

Vix villa inscribens terre vestigia cornu.

& post paulo, versu 338

Cornipedem tulerit præcisa per auiæ plantam.

Ephesia mammis multis & vberibus) Hieronymus
procœmio in Epistol. ad Ephesios: Scribebat
(Paulus) ad Ephesios Dianam colentes, non hanc
venatricem, que arcum tenet; sed illam multi-
mammiam, quam Græci πολύπαθον vocant,
vt scilicet ex ipsa quoque effigie mentirentur o-
mnium eam bestiarum & viuentium esse nutricem.
& Triuia trinis capitibus) TRIVIA Diana dicta
secundum Varronem lib. VI de LL cap. II
quod in trinio ponitur fere in oppidis Græcis.
Poëta triformem cognominant. Horatius
lib. III oda XXII in Dianam, Diue triformis.
Virgilius Aeneid. IV vers. 511

Tergeminamq; Hecaten, tria virginis ora Diane.

& multis manibus horrifica) Talis cernitur in ve-
teri nummo, quem doctissimus vir Nic. Ri-
galtius apud Io. Bapt. Altinum vidit.

15. modo imberbis statuitur) vt in nummo Va-
leriani: & simulacrum ἡκά εἰχον πωγένεια,
imberbe, apud Pausaniam Eliac. I cap. XXIV,
& Achaic. cap. XXIII Ouidius Fast. III vers. 437

Iuppiter est iuuenis, iuueniles adspice vultus,
quem Veiouem appellauerunt.

76 M. MINVCII FELICIS

barbatus locatur: & quum Ammon dicitur, habet cornua: & quum Capitolinus, tunc gerit fulmina: & quum Latarius, cruento perfunditur: & quum Fere-trius, opimis induitur. Et ne longius multos Ioues obeam, tot sunt Iouis monstra, quot nomina. Erigone suspensa de laqueo est, ut Virgo inter astralia

modo barbatus locatur.) Sic in plerisque nummis.

Prudentius passione Romani vers. 271

Ars seminandis efficax erroribus,

Barbam rigentem dum Iouis circumplacat.

*quum Ammon dicitur habet cornua.) Vide num-
mum ab Isaaco Vossio ad Pomponium Melam
pag. 34 expressum. Lucanus lib. IX vers. 512
de Ammonis oraculo:*

Stat corniger illic.

*Iuppiter, ut memorant, sed non aut fulmina
vibrans*

*Aut similis nostro, sed tortis cornibus Ammon.
opimis induitur.) Gronouii conjectura est. Vul-
go, non auditur, quod nihil est. Opima au-
tem simpliciter, fine spoliorum adiecto voca-
bulo, sic dici, ad Curtium lib. III cap. XI, &
Plinii Panegyr. cap. XVII probauimus. Addo
Silius lib. III vers. 587 in Iouis oratione:*

gratusque mihi Marcellus opimis.

Et lib. XII vers. 280

ferret quum vixit opima tonanti.

16. *Erigone suspensa de laqueo.) Erigone, Icarii filia. Fabula est apud Hyginum CXXX. Variae veterum de origine Virginis celestis opinio-
nes, quam alii Iouis, alii Astræi filiam, alii*

stra ignita sit. Castores alternis moriuntur, vt viuant: Aesculapius, vt in deum surgat, fulminatur: Hercules, vt hominem exuat, Oetæis ignibus concrematur. Has fabulas & errores & ab imperitis parentibus discimus, &, quod est grauius, ipsis studiis & disciplinis elaboramus, carminibus præcipue poetarum

XXII

Icarii dixerunt. Vide Theonem scholiasten in Arati versum 98.

Castores alternis moriuntur) Pollux, Iouis filius, singitur alternam diuinitatatem fratri Castori, mortali parente gentio, impetrasse. Dixi plura ad Silii Italici lib. IX versum 295

Alternusque animæ mutato Castore Pollux.
Additum ad Aeneid. VI versum 121

Si fratrem Pollux alterna morte redemit.

Aesculapius fulminatur) quia Hippolytum inviam reuocauerat, quod ne pluribus praestaret, accusatum a Plutone Iuppiter singitur fulmine prostrauisse. Diodor. Sicul. lib. IV lib. LXXXIII Apollodorus lib. III cap. X sect. 4 inuidia Iouis tribuit, ne alios medendi artem doceret, ideoquicunque αὐτὸν, fulmine ipsum interfecisse. Eratosthenes in Catasterismis scribit in astra relatum Ophiuchum vocari, idque fecisse Iouem χαριζόμενον Απόλλωνι, in gratiam Apollinis genitoris.

Oetæis ignibus concrematur) ignibus in monte Oeta, qui in finibus Thessaliam est & Herculis rogo nobilitatus. Vide Ouidium Metamorph. IX vers. 204. Senecam in Hercule Oetæo.

78 M. MINVCI FELICIS

tarum, qui permirum quantum veritati ipsi sua auctoritate nocuere. Et Plato ideo preclare Homerum illum inclutum, laudatum & coronatum, de ciuitate, quam in sermone instituebat, eiecit. Hic enim præcipius bello Troïco deos vestros, et si lodos facit, tamen in hominum rebus & actibus miscuit. hic eorum paria composuit, fauciauit Venerem, Martem vinxit, vulnerauit, fugauit. Iouem narrat a Briareo liberatum,

Cap. XXII. 2. *quam in sermone instituebat, eiecit)*
IN SERMONE, in dialogo II de Republica p. 389. Vbi enim de iis dixerat, quæ Homerus & Hesiodus de diis suis tradiderant; ait, οἱ λόγοι χαλεποί, καὶ ἐκτέλοι ἐν τῇ ιμετέρᾳ πόλει, ὃδὲ λεπτέον νέω αἰνθούσι.

2. *eorum paria composuit*) gladiatorium verbum. Vide quæ diximus ad Ciceronis lib. II ep. VIII. *fauciauit Venerem*) scriptis Iliad. E vers. 336 Venerem a Diomede vulneratam esse, quod ipse Diomedes apud Virgilium Aen. XI vers. 177 fatetur, *Veneris violauit vulnere dextram.*

Martem vinxit) scriptis Martem ab Oto & Ephialte gigantibus vincitum & tredecim mensibus in vinculis detentum fuisse, Iliad. E vers. 385.

4. *Iouem narrat a Briareo liberatum*) Iliados A vers. 399 seqq. vbi Didymum lege. Briareum autem gigantem, qui & Aegæon est, Thetis Ioui auxilio adduxit, quem Juno, Neptunus, Pallas,

tum', ne adiis ceteris ligaretur: & Sarpedonem filium, quoniam morti non poterat eripere, cruentis imbris fleuisse: & cesto Veneris inlectum, flagrantius, quam in adulteras soleat, cum Iunone vxore concubere. Alibi Hercules stercore egerit, & Apollo Admeto pecus pascit: Laomedonti vero muros Neptunus instituit, nec mercedem

operis

& Apollo ipsum vincitri essent. Hunc postea, quem cœlum cum sociis oppugnaret, Iuppiter sub Aetnam montem deiecit. Virgil. X vers.

565, & Callimach. hymno in Delum v. 141.

& Sarpedonem filium) Sarpedonem filium Iouis, regem Lycæ, bello Troiano a Patroclo interfecit. Iliad. II v. 433 seqq.

cruentis imbris fleuisse) Homerius dicto libro v. 459.

Αιματοστασις δε Ψιαδας κατέχευεν
ερασε,

id est, sanguineas guttas defudit in terram.

& cesto Veneris) Κεσσόν ιμάντα Homerius vocat Iliad. Σ vers. 214,

Ἐνθ' οἱ Θελητήρια πάντα τέτυκτο,
cui omnes illecebria sint inditæ.

S. & Hercules stercore egerit) purgando stabulum Augæ, regis Eleorum, Bansan. Eliac. I cap. I, Diodor. Sicut. lib. IV cap. XIII. Dixi plura ad Cunæi Orat. p. 611.

Apollo Admeto pecus pascit) turpis amoris causa. Vide quæ diximus ad Lactantii lib. I. cap. X sect. 3. Admetus rex Pthiotidis.

Laomedonti muros Neptunus) Hygin. fab. LXXXIX
Lactant. d. l.

80 M. MINVCII FELICIS

operis infelix structor accipit: illic
Vulcanus Iouis fulmen cum Aeneæ
armis in incude fabricatur: quum
cœlum & fulmina & fulgura longe
ante fuerint, quam Iuppiter in Creta
nasceretur: & flamas veri fulminis
nec Cyclops potuerit imitari, nec
ipse Iuppiter non vereri. Quid lo-
quar Martis & Veneris adulterium
deprehensum? & in Ganymedem Io-
vis stuprum cœlo consecratum? quæ
omnia in hoc prodita, ut vitiis homi-
num quædam auctoritas pararetur.
7 His atque huiusmodi figmentis &
mendaciis dulcioribus corrumpuntur
ingenia puerorum: &, iisdem fabu-
lis inhærentibus, adusque summæ
ætatis robur adolescunt: & in iis-
dem opinionibus miseri consenescunt:
quum sit veritas obuia, sed requirenti-
bus.

Vulcanus Iouis fulmen cum Aeneæ armis) Vir-
gilius Aen. VIII vers. 426 seqq.
nec Cyclops) Cyclopes, gigantes, in Vulcani
officina administri, Brontes, Steropes, Py-
racmon. Aeneid. VIII vers. 425.

6. Martis & Veneris adulterium) Hyginus fa-
bula CXLVIII. Ouid. Metam. I v. 171.
in Ganymedem Iouis stuprum) Apollodorus
lib. II cap. V sect. 9, Ouidius Metam. lib. X
fab. IV.

bus. Saturnum enim principem huius generis & examinis omnes scriptores vetustatis, Græci Romanique, hominem prodiderunt. Scit hoc Nepos, & Cassius in historia, & Thallus ac Diodorus hoc loquuntur. Is itaque Saturnus Creta profugus, Italiam metu filii sanguinis accessit, & Iani suscepimus hospitio rudes illos homines & agrestes multa docuit, ut Græculus & politus, litteras in primere, nummos signare, instrumenta conficere. Itaque latebram sum, quod tuto latuisset, vocari maluit

F La-

8. *Nepos & Cassius in historia*) Cornelius Nepos in Chronicorum libris, qui una cum Cassio Seueri historiis interierunt. Hos auctores de Saturni regno citat etiam Tertullianus Apolog. cap. X, Lactantius lib. I cap. XIII seq. 8.

Thallus ac Diodorus) Diodorus Siculus lib. III. cap. LXI. Thalli autem nihil superest praeter nomen apud laudatos scriptores, & Eusebium Præp. Euang. lib. X cap. X ex Africano. Eclipsin paciente Christo quæ accidit, inter alia notauit. Vide Scalig. in Euseb. p. 186.

9. *Italiam accessit*) Ouidius Fast. I. vers. 233.
rudes illos homines) Virgilius VIII. 321 seq.
nummos signare) Tertullianus Apolog. cap. X. Ab ipso (Saturno) primum tabule, & imagine signatus nummus, & inde arario presidet. Mirum in tam rudi antiquitate!

§2 M. MINVCII FELICIS

Latium: & urbem Saturniam de suo nomine; & Ianiculum Ianus, ad memoriam vterque posteritatis reliquerunt.
Homo igitur vtique qui fugit; homo vtique qui latuit; & pater hominis, & natus ex homine. terræ enim & cœli filius, quod apud Italos esset ignotis parentibus, proditus: ut in hodiernum inopinato visos, cœlo missos: ignobiles & ignotos, terræ filios nominamus. eius filius Iuppiter Cretæ, excluso parente, regnauit, illic obiit, illic filios habuit, adhuc antrum Iouis visitur, & sepulcrum

IO. *E* urbem Saturniam) In monte Saturnio, qui postea Tarpeius, tandem a Capitolio, quod impositum est, Capitolinus dictus fuit. Varro L. L. lib. IV cap. VII *Antiquum oppidum in hoc (monte) fuisse Saturniam scribitur.* Eius vestigia etiam nunc manent tria. Virgilii lib. VII vers. 37

Hanc Ianus pater; banc Saturnus condidit urbem,
Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia non men.

II. *inopinato missos, cœlo missos*) Tibulli distichon lib. I eleg. III vers. 89 cum hoc componit Muretus Var. lect. XIII cap. VII,

*Tunc veniam subito, nec quisquam nuntiet ante,
Sed videar cœlo missus adesse tibi.*

ignobiles & ignotos terre filias) Vide Ciceron. lib. VII epist. IX ad Trebatium.

II. *antrum Iouis visitur, & sepulcrum eius*) Pompo-

crum eius ostenditur, & ipsis sacris suis
humanitatis arguitur. Otiosum est ire
per singulos, & totam seriem generis
istius explicare, quum in primis paren-
tibus probata mortalitas, in ceteros ipso
ordine successionis influxerit. nisi forte
post mortem deos singitis, & peierante
Proculo deus Romulus, & Iuba Mauris
volentibus deus est, & diui ceteri reges,
qui consecrantur non ad fidem numi-
nis, sed ad honorem emeritæ potesta-
tis. Inuitis denique hoc nomen adscri-
bitur:

F 2

3

*n*ius Mela lib. II cap. VII de Creta: *multis*
fanigerata fabulis: - - - maxime tamen eo,
*quod ibi sepulti Iouis pene clarum vestigium se-
pulcrum est, cui nomen eius insculptum esse ac-
cole ostendunt. Inscriptio sepulcri exhibet
Lactantius lib. I. Instit. cap. XI sect. 46.
Cap. XXIII. 2. peierante Proculo) Julius Proculus
senator populo fidem fecit, Romulum ad deos
excessisse. *Liuius lib. I cap. XVI, Flor. I cap. I.*
Iuba Mauris volentibus deus est) Nec Iuba rex
Maurorum fuit, sed Numidarum, ut in Hist.
Antiq. probauimus; neque si fuisset, crede-
rem, victim a Cælare ad Thapsum, & des-
peratis rebus sibi manus inferentem, a suis
facile consecratum fuisse. Mauris vero hunc
ritum Tertullianus dat Apolog. cap. XXIV.
Vnicuique, inquit, provinciae & ciuitati suus
*deus est, ut Syria Aspartes, - - - ut Man-
ritaniae reguli sui.* Et Lactantius lib. I cap.
XV Romani Cæsares suos consecraverunt, &
Mauri reges suos.*

XXIII

2

3

84 M. MINVCII FELICIS

bitur: optant in homine perseuerare:
 fieri se deos metuant, &, etiam si se-
 nes, nolunt. Ergo nec de mortuis
 dii sunt, quoniam Deus mori non
 potest: nec de natis, quoniam mori-
 tur omne quod nascitur. diuinum
 autem id est, quod nec ortum habet,
 nec occasum. Cur enim si nati sunt,
 non hodieque nascuntur? nisi forte
 iam Iuppiter senuit, & partus in Iu-
 none defecit: & Minerua canuit an-
 tequam peperit. An ideo cessauit ista
 generatio, quoniam nulla huiusmodi
 fabulis præbetur adsensio? Ceterum
 si dii creari possent, interire non pos-
 sent: plures totis hominibus deos ha-
 beremus, vt iam eos nec cœlum con-
 tineret, nec aer caperet, nec terra ge-
 staret. Vnde manifestum est, homi-
 nes illos fuisse, quos & natos legimus,
 & mortuos scimus. Quis ergo dubi-
tat horum imagines consecratas vulgus
orare, & publice colere? dum opinio
 & mens imperitorum artis concinnitate
 decipitur, auri fulgore præstringitur,
 argen-

5. nisi forte iam Iuppiter senuit) Vide lepida verba
 Senecæ apud Lactantium lib. I cap. XVI,

argenti nitore & candore eboris hebetatur? Quod si in animum quis inducat, tormentis quibus, & quibus machinis simulacrum omne formetur, erubescet timere se materiem ab artifice, ut deum faceret, illusam. Deus enim ligneus, rogi fortasse vel infelicitis stipitis portio, suspenditur, cæditur, dolatur, runcinatur: & deus æreus vel argenteus, de immundo vasculo, ut sappius factum Aegyptio regi, conflatur, tunctitur malleis, in incudibus figura-

F 3 tur:

9. *Infelicitis stipitis portio*) Propertius lib. IV eleg.
II Vertumnii verbis:

*Stipes acernus eram, properanti falce dolatus,
Ante Numam grata pauper in urbe densus.*

Adde Horatii principium satyræ VIII lib. I.
de immundo vasculo) Idem Romanus martyr apud
Prudentium pagano indici obiecit v. 298

Quæ dis inepitus, obtulisti talibus.

*Quos trulla, pelvis, cantbarus, sartagines,
Fracta & liquata contulerunt vascula.*

Sappius factum Aegyptio regi) Rex Aegyptius Amasis, vt ab natalium se ignobilitate vindicaret, ex fordidi usus vase aureo (ποδανιπτηρ
χεύσεος vocatur) ἄγαλμα δαιμόνος. simulacrum dei cuiusdam curauit fieri, idque in celebri loco positum quum omnes venerarentur, unde conflatum esset ostendit, ut exemplo demonstraret, originis vilitatem non debere regis honori officere. Herodotus lib. II cap. CLXXXII.

86 M. MINVCII FELICIS

tur: & lapideus, cæditur, scalpitur, & ab impurato homine lœuigatur: nec sentit suæ nativitatis iniuriam, ita ut nec postea de vestra veneratione culturam: nisi forte nondum deus saxum est, vel lignum, vel argentum. Quando igitur hic nascitur? ecce funditur, fabricatur, scalpitur; nondum deus est: ecce plumbatur, construitur, erigitur; nec adhuc deus est: ecce ornatur, consecratur, oratur; tunc postremo deus est, quum homo ille voluit, & dedicauit.

XXIV Quanto verius de diis vestris animalia muta naturaliter iudicant, mures, hirundines, milui: non sentire eos sciunt, rodunt, insultant, insident: ac nisi abigatis, in ipso dei vestri ore nidificant. Araneæ vero faciem eius intexunt, & de ipso capite sua fila suspendunt: vos tergitis, mundatis, eraditis:

&

ab impurato homine) scelerato, impio, vitiis operto, quales sepe peritissimi sunt opifices simulacrorum. Horum vanitatem etiam Iustinus martyr Apologia II pag. 57 ab artifcio impietate probat, ὅτι οἱ τεττων τεχνῖται αὐτοὶ λγεῖσι τε καὶ πᾶσαν ἀδικιαν ἔχοσι. Ceterum, vox *impuratus* ex MS est, etiam comicò probata, qui Phormione act. IV sc. III vers. 64 *impuratusne ille?* & act. V sc. VII vers. 69 *Tum hunc impuratum poterimus nostro modo uincisci.*

& illos, quos facitis, protegitis & time-
tis: dum vnuſquisque vestrum non co-
gitat, prius se debere Deum noſſe, quam
colere: dum inconsulte gestiunt paren-
tibus obedire: dum fieri malunt alieni
erroris accessio, quam fibi credere:
dum nihil ex his quæ timent, norunt:
ſic in auro & argento auaritia conſecra-
ta eſt: ſic ſtuarum inanum conſigna-
ta forma: ſic nata Romana ſuperftitio.
Quorum ritus ſi percenſeas, ridenda
quam multa, multa etiam miſeranda
ſunt. Nudi cruda hieme diſcurrunt,
pelles cedunt: alii incedunt pileati, ſcu-

F 4 ta

Cap. XXIV. 4. Nudi cruda hieme diſcurrunt) Lu-
perci ſcilicet. Ouidius Faſt. lib. II verſ. 257

Tertia poſt iduſ nudi aurora Lupercos
Adſpicit:

de quibus & impudentia eorum plura Plutar-
chus tradit in Antonio pag. 921. Lupercalia,
festus ille impurorum ſacrorum dies, xv Ka-
lend. Mart. Vide Cicer. Philipp. II cap. XXXIV,
& quæ nos ibi.

pelles cedunt) Retraho verba, vulgo poſt circum-
ferunt poſita, in hunc locum cum VVovvero.
Sunt enim Lupercorum pelles, qui quamuis
cetera nudi fuerunt, tamen περιεξωσμένος
τὴν αἰδῶ ταῖς δόραις τῷ νεοθύτῳ,
diſcurrebant, Dioryſ. Halicarn. lib. I pag. 67.
Etiam σκύτεσι λευκοῖς, pelliceis loris cede-
bant obuios, Plutarch. Antonio p. 921.

88 M. MINVCII FELICIS

ta vetera circumferunt, mendicantes
vicatim deos ducunt. Quædam fana
semel anno adire permittunt, quædam
in

*alii incedunt pileati, scuta vetera.) Salii quorum
pilei, etiam ceterorum flaminum, fastigati
erant, inde apices dicti. Dionysius Halicarnass.
lib. II pag. 129 de Saliis: τὰς παλαιάνες
ἀπίκας ἐπικείμεις οἱ ταῖς καθαλαῖς, πί-
λους ὑψηλάς εἰς χῆρα κανοειδές, γεßant
capitibus, quos vocant APICES, pileos fistigatos
in coni formam. Et Liuius lib. I cap. XX de
Numa: Salios XII Marti Gradus legit --- co-
lestiaque arma, que ancilia appellantur, ferre,
ac per urbem ire canentes carminis cum tripu-
diis solemnique saltatu iussit.*

mendicantes vicatim deos ducunt) Diuersarum re-
ligionum, Cybeles & Isidos erat, per sacerdo-
tes stipem querere. De hac Suidas in Αγείζεις
τῇ θεῷ ἀγείζων καὶ ἀναγκαῖς τῷ
Φαῖς, λιμῷ Φρέμανα, ἀγαπητῶς λαμ-
βάνων, Deo stipem colligens, & necessaria ali-
menta, famis remedium, libenter colligens. Hoc
qui faciunt, ibi vocantur οἱ τῆς Ἰσίδος Θε-
ραπευτῆς. Mendicantibus Cybeles sacer-
dotibus, quos inde μητραγύρτας vocabant,
negat Antisthenes apud Clementem Alexan-
drinum Protrept. ad Gent. pag. 49 his verbis:
*Οὐ τρέφω τὴν μητέρα τῷ γεῶν, οὐ οἱ
γεῖοι τρέφοσιν.* Hinc est quod Tertullianus
Apolog. cap. XLII. dicit: Non sufficiimus & ho-
minibus & diis vestris mendicantibus operi for-
5. quedam fana semel anno adire) In Cereis &
Proserpinæ faniū apud Arcades feminis τὸν

in totum nefas visere est, quædam viro non licet, nonnulla absque feminis sacra sunt: etiam seruo quibusdam cærimoniis interesse piaculare flagitium est. alia sacra coronatvñiura, alia mul-

F 5 tiui-

πάντα ἐσὶν ἔσοδος χρέον, ομνι tempore aditus patebat: οἱ δὲ αὐδερες καὶ πλέον η̄ αὐταξι κατὰ ἕτος εκαῖσον ἐσιᾶσι, viris quotannis duntaxat semel. Pausanias Arcad. cap. XXXI. Thebis etiam Dindymenæ, quæ Mater deorum est, sacrarium μιᾶ ἐφ' εκαῖσων ἐτῶν ημέρᾳ τὸ iερὸν ανοίγειν νομίζεσιν, tantum uno quotannis die aperire fas fuit. Idem Boeot. cap. XXV.

in totum annum nefas visere) Tale erat Neptuni templum Mantinea. *ἔσοδος δὲ αὐθεώποις ὅτε τότε ἐσ αυτῷ ήν, ὅτε ἄλλοι ημῶν ἐσιν.* Pausanias Arcad. cap. V.

quædam viro non licet) sacra Bonæ deæ, Cereris & Vestæ. Lactant. lib. III cap. XX sect. 4. vbi tres diuas has coniungit. De Bona dea separatim Cicero Arusp. resp. cap. XVII. De Cerere Catanensi & Eunensi, Verrin. VI cap. XLV & XLIX.

absque feminis sacra) Herculis scilicet. Gellius lib. XI cap. VI mulieres Herculaneo sacrificio abstinent. Causiam adfert Macrobius Saturn. I. cap. XII.

seruo quibusdam cærimoniis interesse) cærimoniis sacrorum Herculis, cuius neglectionem in Apio & Potitiis punitam tradunt Liuius IX cap. XXIX, & Valer. Maximus lib. I. cap. I. num. 17. *sacra coronat vniuira)* Tertullianus de Monogam.

90 M. MINVCII FELICIS

tiuira, & magna religione conquiritur,
quæ plura possit adulteria numerare.

6 Quid? qui sanguine suo libat, & vulneribus suis supplicat, non profanus melius esset, quam sic religiosus? aut cui testa sunt obscena demessa, quomodo deum violat, qui hoc modo placat? quum si eunuchos Deus vellet, posset procreare, non facere. Quis non intelligat male sanos, & vanæ & perditæ mentis in ista despere, & ipsam errantium turbam mutua sibi patrocinia præstare? heic defensio communis furoris

7 XXV est furentium multitudo. At tamen ista ipsa superstitione Romanis dedit, auxit, fundavit imperium, quum non tam

vir-

cap. XVII. Fortune muliebri coronam non imponit, nisi uniuira; sicut nec matri Matute.

qua plura possit adulteria) Huius generis abominationa sacra fuerunt τὰ τῆς Ανατίδος apud Armenios. Vide Strab. lib. XI extremo, & Eustath. ad Periegetæ v. 846.

6. sanguine suo libant) Cybeles sacerdotes. Tertullianus Apolog. cap. XVII Archigallus sanctissimus sanguinem impurum lacertos quoque castrando libabat. Prudentius Romano v. 1061 Cultrum in lacertos exscrit fanaticus,

Sectisque Matrem brachiis placat deam.

aut cui testa sunt demessa) semiuiri galli, Cybeles sacerdotis descriptio. Supra cap. XXI.

OCTAVIVS.

91

virtute, quam religione & pietate
pollerent. nimirum insignis & no-
bilis iustitia Romana ab ipsis imperii
nascentis incunabulis ausplicata est.
Nonne in ortu suo & scelere col-
leicti, & muniti immanitatis suæ ter-
rore creuerunt? nam asylo prima
plebs congregata est: confluxerant
perditi, facinorosi, incesti, sicarii,
proditores: & vt ipse Romulus, im-
perator & rector, populum suum fa-
cinore præcelleret, parricidium fecit.
Hæc prima sunt auspicia religiosis
ciuitatis. mox alienas virgines iam
desponsatas, iam destinatas, & non-
nullas de matrimonio mulierculas
sine more rapuit, violauit, illusit:
& cum earum parentibus (id est cum
saceris suis) bellum miscuit, pro-
pinquum sanguinem fudit. quid ir-
religiosius, quid audacius, quid
ipsa sceleris confidentia tutius? Iam
sinitimos agro pellere, ciuitates pro-
ximas euertere cum templis & alta-

F 6 ri-

Cap. XXV. 2. *parricidium fecit*) fratrem Remum interficiendo.

3. *sine more rapuit*) Respexit ad illud Maronis
Aeneid. VIII ver. 635
raptas sine more Sabinas.

92 M. MINVCII FELICIS

ribus: captos cogere, damnis alienis &
suis sceleribus adolescere, cum Romulo,
regibus ceteris, & postumis ducibus
disciplina communis est. ita quidquid
Romani tenent, colunt, possident, au-
daciæ præda est. tempa omnia de ma-
nubiiis, id est de ruinis urbium, de spoliis
deorum, de cædibus sacerdotum. hoc
insultare & illudere est, victis religioni-
bus feruire, & captiuas eas post victo-
rias adorare. nam adorare quæ manu
ceperis, sacrilegium est consecrare, non
numina. Toties ergo a Romanis im-
piatum est, quoties triumphatum: tot
de diis spolia, quot de gentibus & tro-
pæa. Igitur Romani non ideo tanti,
quod religiosi; sed quod impune sacri-
legi. neque enim potuerunt in ipsis
bellis

5. *tempa omnia de manubiiis*) Florus de Tarqui-
nio Superbo: *de manubiiis captarum urbium*
templum erexit. Et Suetonius Tiber. cap. XX
Dedicauit Concordie adem; item Pollucis & Ca-
storis, suo & fratri nomine de manubiiis.

sacrilegium est consecr.) quartus casus sacrilegium.

6. *impiatum est*) Impersonale. *Impiare, polluere.*
Apuleius lib. I Metamorph. *cruore humano*
adpersus atque impiatus. Prudentius Cathemer.
VI hymno ante somnum vers. 53

*At qui coquinatum
Vitiis cor impiauit.*

bellis deos adiutores habere, aduersus
quos arma rapuerunt, & quos post cla-
dem triumphatos colere coeperunt.
Quid autem isti dii pro Romanis pos- 8
sunt, qui nihil pro suis aduersus eorum
arma valuerunt? Romanorum enim
vernaculos deos nouimus: Romulus,
Picus, Tiberinus, & Consus, & Pilum-
nus,

S. Picus) Fauni filius, Saturni nepos. Virgilius
Aeneid. VII vers. 48

*Fauno Picus pater, ipse parentem
Te, Saturne, refert.*

Tiberinus) Aeneidos VIII vers. 31

*Huic deus ipse loci, fluvio Tiberinus ameno,
Populeas inter senior se attollere frondes
Visus.*

C Consus) Tertullianus de Spectaculis cap. V
Ludi, Consualia dicti, initio Neptunum honora-
bant. cumdem enim & Consum vocant. - -
Consualia Romulo defendunt. quod ea Conso di-
cauerint DEO, ut volunt, CONSILII. Adde
Liuium I cap. IX.

Pilumnus ac Picumnus) Nonius Marcellus ex
Varronis II de Vita pop. Rom. Diis coninga-
tibus Pilumno & Picumno in adib⁹ lectus sternet-
batur. Aliter Seruini in Aeneid. IX vers. 4,
qui alterum nomen Pitumnus scripsit. Pilum-
nus, inquit, & Pitumnus fratres fuerant, &
dii. Horum Pitumnus usum stercorandorum
inuenit agrorum: Pilumnus, pinsendi frumenti.
Pilumnus aius Turni. Aeneid. X vers. 76

Qui Pilumnus aius, cui dina Venilia querat.

94 M. MINVCII FELICIS

nus, ac Picumnus. Cloacinam Tatius
& inuenit & coluit: Pauorem Hostilius
atque Pallorem: mox a nescio quo Fe-

9. bris dedicata. Hæc alumna urbis istius
supersticio, morbi & malæ valetudines.
sane & Acca Larentia, & Flora, mere-

10. trices propudosæ, inter morbos Ro-
manorum & deos computandæ. Isti sci-
licet aduersus ceteros, qui in gentibus

colebantur, Romanorum imperium
protulerunt. neque enim eos aduer-
sum suos homines vel Mars Thracius,

vel

Cloacinam Tatius) Tatius rex Sabinorum, mox
collega Romuli, (*Liv. I. cap. X. seqq.*) repertum
simulaerum in cloaca, dedicauit. *Lactant. I.*
cap. XX. sect. I.

Pauorem Hostilius atque Pallorem) *Livius lib. I.*
cap. XX. Tullus in re trepida vovit fana Pallorū
ac Pauori.

9. *Febris dedicata*) ad minus nocendum, ut Val.
Maximus dicit lib. II cap. V. Fanum eius fuit
in Palatio, Cicer. III N. D. cap. XXV.

Acca Larentia) Acca Larentia, sive Laurentia,
Faustuli pectoris vxor, a vulgato corpore Lu-
pa dicta, nutrix Romuli. *Livius I cap. IV. Gel-*
lius VI cap. VII.

& Flora) Vide *Lactant. lib. I cap. XX sect. 6.*

10. *Mars Thracius*) quia Thracia Marti sacra pu-
tabatur. Inde *Odrysus cognominatus. Sta-*
tius Thebaid. lib. V vers. 173 Marte sub Odrysie,

vel Iuppiter Creticus, vel Iuno nunc Argiua, nunc Samia, nunc Pœna: vel Diana Taurica, vel mater Idæa, vel Ægyptia illa non numina, sed portenta iuuerunt. Nisi forte apud istos maior castitas virginum, aut religio sanctior sacerdotum: quum pæne in pluribus virginibus, vt quæ inconsultius se viris miscuissent, Vesta sane nesciente, sit incestum vindicatum: in residuis impunitatem fecerit non castitas tutior, sed impudicitia felicior. Vbi autem magis a sacerdotibus, quam inter aras & delubra, conducuntur stupra, tractantur lenocinia, adulteria meditantur? frequentius denique in æditiuorum cellulis, quam in ipsis luponaribus, flagrans libido defungitur. Ettamen ante eos, Deo dispensante, diu regna tenuerunt Assyrii, Medi, Persæ, Græci etiam, & Aegyptii, quum Pontifices, & Aruales,

& Sa-

11

12

13

id est Threicio. Thracia enim *Odrysia tellus*
apud Silius lib. IV vers. 433.

13. Aruales) Aruales fratres XII numero, a Romulo instituti, vt pro aruorun fertilitate Cereri & Baccho sacra facerent. Gellius VI cap. VII.

96 M. MINVCII FELICIS

& Salios, & Vestales, & Augures non haberent, nec pullos cauea reclusos, quorum cibo vel fastidio res summa regeretur. Iam enim venio ad illa auspicia & auguria Romana, quæ summo labore collecta testatus es, & pœnitenter omissa, & obseruata feliciter. Clodius scilicet, & Flaminius, & Iunius ideo exercitus perdidierunt, quod pullorum solistimum tripudium exspectandum non putauerunt? Quid Regulus? nonne auguria seruauit, & captus est? Mancinus religionem tenuit, & sub iugum missus est, & deditus. Pullos edaces habuit & Paullus, apud Cannas tamen cum maiore Romani populi parte prostratus est. C. Cæsar, ne ante
bru-

Salios) Numa XII Marti legit, qui solemnis die ancilia ferrent & per urbem eanentes irent cum tripudio & saltatu. *Linius lib. I cap. XX.*

Cap. XXVI. 1. *Clodius & Flaminius & Iunius*) De his supra cap. VII sect. 5. & 6.

solistimum tripudium) augurii genus ex pastu auium, quod Cicero exposuit lib. II de Diuinat. cap. XXXIV. Adde eiusdem lib. VI epist. VI sect. 13, & Liuii lib. X cap. XL.

2. *Mancinus religionem tenuit*) victus Numantino bello & ad infamem pacem adactus. *Flor. lib. II. cap. XVIII Eutrop. lib. IV lib. VIII.*

3. *C. Cæsar, ne ante brumam in Africam*) Idem

brumam in Africam nauigia transmitteret, auguriis & auspiciis renitentibus, spreuit: eo facilius & nauigauit, & vicit. Quæ vero & quanta de oraculis prosequar? post mortem Amphiaraus ventura respondit, qui proditum iri se obmonile ab uxore nesciuit. Tiresias cæcus futura videbat, qui præsentia non videbat. De Pyrrho Ennius Apollinis Pythii responsa confinxit, quum iam Apollo versus facere desisset: cuius tunc caustum illud & ambiguum defecit ora-

G cu-

narrat Cicero lib. II. de Diuinat. cap. XXIV. Suetonius ait cap. LIX, immolanti hostiam au- fugisse.

4. *Amphiaraus*) Vide Apollodorum lib. III. cap. VI sect. 2.

Tiresias cæcus) Tiresias vates Thebanus, lumini- bus captus, de quo plura Apollodorus dicto cap. VI libri III sect. 7.

5. *Ennius Apollinis Pythii resp. confinxit*) Ex Ci- ceronis lib. II de Diuinat. cap. LVI trans- scriptum. Herodotum, inquit, (de Croæf oraculo dicentem) veraciorem ducam Ennio? num minus ille potuit de Creso, quam de Pyrrho singere Ennius? quis enim est qui credat Apollinis ex oraculo Pyrrho esse responsum,

Aio te, Aeacida, Romanos vincere posse?

Primum Latine Apollo numquam loquitus est: siinde ista fors inaudita Grecis est: preterea Pyrhi temporibus Apollo versus facere desierat.

98 M. MINVCII FELICIS

culum, quam & politiores homines
 & minus creduli esse cœperunt. &
 Demosthenes, quod sciret responsa
 simûlata, Φιλιππίζεν Pythiam quere-
 batur. At nonnumquam tamen ve-
 ritatem vel auspicia vel oracula teti-
 gere. Quamquam inter multa men-
 dacia videri possit industriam casus
 imitatus; adgrediar tamen fontem
 ipsum erroris & prauitatis, vnde omnis
 caligo ista manauit, & altius eruere,
 & aperire manifestius. Spiritus sunt
 insinceri, vagi, a coelesti vigore terre-
 nis labibus & cupiditatibus degrauati.
 isti igitur spiritus, posteaquam sim-
 plicitatem substantiæ suæ onusti & im-
 mersi vitiis perdiderunt, ad solatium
 calamitatis suæ non desinunt perditæ
 iam perdere, & deprauati errorem
 prauitatis infundere, & alienati a Deo,
 inductis prauis religionibus a Deo se-
 gregare. eos spiritus dæmonas esse poë-
 ta sciunt, philosophi differunt, Socrat-
 es

Φιλιππίζεν Pythiam) Cicero ibidem cap.
 LVII Demosthenes Φιλιππίζεν Pythiam di-
 cebat, hoc est quasi cum Philippo facere. Hoc
 autem eo spectabat, ut eam a Philippo corru-
 ptam diceret.

8. Socrates -- adsidentis sibi dæmonis) Tertullia-

tes nouit, qui ad nutum & arbitrium
adſidentis ſibi dæmonis vel declinabat
negotia; vel petebat. Magi quoque
non tantum ſciunt dæmonas, ſed etiam
quidquid miraculi ludunt, per dæmo-
nas faciunt: illis adſpirantibus & infun-
dientibus præſtigias edunt, vel quæ non
ſunt, videri; vel quæ ſunt, non videri:
eorum magorum & eloquio & negotio
primus Hoſtanes & verum Deum me-
rita maiestate profequitur: & angelos,
id eſt, ministros & nuntios Dei, ſed ve-

9

10

G 2 ri;

anus de Anima cap. I Socrati aiunt dæmonum
a puero adhæſiffe, pefimum revera pædagogum,
et ſi poſt deos & cum deis dæmonia deputantur pe-
nes poëtas & philoſophos. Et cap. XXVIII eius
generis spiritus vocat paredros, qui etiam Iu-
ſtino Martyri Apolog. II pag. 65 ſunt πάρε-
δροι, ad quos Minucius iam verbo ADSI-
DENTIS reſpexiſſe vix dubitari potest.

16. Hoſtanes) Hic inter artis magicæ principes
refertur fuſſe. Apuleius Apolog. p. 544 (ed.
Iul. Floridi) Si ego ſim ille Damigeron, vel Mo-
ſes ſim, vel Iannes, vel Apollonius, vel ipſe Dar-
danus, vel quicumque alijs poſt Zoroaſtreū &
Hoſtānem inter magos celebratus eſt. Et Ter-
tullianus de Anima cap. LVII Ut iſpis iam
vocabulis utar, quibus autrix opinionum iſta-
rum magia ſonat, Hoſtanes, & Typhon, &
Dardanus, & Damigeron, & Neclabis, &
Berenice.

100 M. MINVCII FELICIS

ri; eiusque veneracioni nouit adfistere, vt & nutu ipso, & vultu domini, territi contremiscant. idem etiam dæmonas prodidit terrenos, vagos, humanitatis inimicos. Quid Plato, qui inuenire Deum negotium credit? nonne & angelos sine negotio narrat & dæmonas? & in Symposio etiam suo naturam dæmonum exprimerè connititur? vult enim esse substantiam inter mortalem immortalemque, id est, inter corpus & spiritum, medium, terreni pondereis & cœlestis leuitatis admixtione concretam, ex qua manet in nos (porro) cupi-

xi. qui inuenire Deum negotium credit?) Negotium, rem arduam, difficilem. ἔργον, inquit, εὐπεῖν, labor & negotium est inuenire Deum. Vide quæ ad cap. XIX pag. 66 notauimus.

sine negotio) facile, prompte, sine difficultate. Ad ἔργον, difficultatem in inueniendo Deo, respicit.

vult enim esse substantiam inter mortalem & immort.) Plato in Symposio pag. 187 πᾶν τὸ δαιμονιον μεταξύ ἐστι θεός τε καὶ θυγάτης.

ex qua manet in nos porro cupido) MANET, fluat, a manando. In MSS monet, & procupido. Infideliam vocis ita Meursius mitigauit, ut expressimus. Porro tamen, quod sustulit Broverus æque ac pro; inclusimus tamquam su-

cupido amoris. & dicit informari, & illabi pectoribus humanis, & sensum mouere, & affectus fingere, & ardorem cupiditatis infundere. Isti igitur **XXVII** impuri spiritus (vt ostensum a magis, a philosophis, & a Platone) sub statuis & imaginibus consecratis delitescunt, & adflatu suo auctoritatem quasi praesentis numinis consequuntur, dum inspirantur interim vatibus, dum fanis immorantur, dum nonnumquam extorum fibras animant, auium volatus gubernant, fortes regunt, oracula efficiunt falsis pluribus inuoluta. nam

G 3 &

spectrum. Lubricus enim locus est, vnde sine offensa vix nos expediamus.

Cap. XXVII. I. sub statuis & imaginibus delitescunt) Chrysostomus in Psalm. CXIII (114) pag. 331 de obscenis statuis & imaginibus, ο δαιμων παρεδρειει, demon eis adfert.

extorum fibras animant) Tibullus lib. II eleg. V ad Phœbūm :

Tuque regis sortes: per te presentit aruspex,
Lubrica signavit quum deus exta notis.

Et Statius Theb. V vers. 175, quum litari non posset, & aduersa significarentur,

integer omnibus artis

Ignis, & in nullis spirat deus integer extis.
sortes regunt) Iam ex Statio perspecta formula.
Sortes autem oracula.

102 M. MINVCII FELICIS

& falluntur & fallunt, vt & nescientes sinceram veritatem, & quam sciunt, in perditionem sui non confitentes. Sic a cœlo deorsum grauant,
 3 & a Deo vero ad materias auocant, vitam turbant, somnos inquietant, irrepentes etiam corporibus occulte, vt spiritus tenues, morbos fingunt, terrent mentes, membra distorquent, vt ad cultum sui cogant: vt nidore altarium, vel hostiis pecudum saginati, remissis, quæ constringerant, curasse videantur. Hi sunt & furientes, quos in publicum videtis excurrere: vates & ipsi absque templo sic insaniunt, sic bacchanatur, sic rotantur. par & in illis instigatio dæmonis, sed argumentum dispar furoris. De ipsis etiam illa, quæ
 4 paul-

3. a cœlo deorsum grauant) indita vitiorum terrena gravitate animum, ne ad Deum eleveretur, detrahunt.

4 absque templo sic insaniunt) Si dæmones, inquit, qui in templis sub statuis delitescunt, & suos agitant, mouent sacerdotes, aut hi ab illis moueri simulant, pro diis habentur: eque omnes furiosos, qui extra tempora idem rotando & iactando faciant, pro diis habent posse.

paullo ante tibi dicta sunt, vt Iuppi-
ter ludos repeteret ex somnio, vt
cum equis Castores viderentur, vt
cingulum matronæ nauicula seque-
retur. Hæc omnia sciunt plerique
vestrum, ipsos dæmonas de semet-
ipsis confiteri, quoties a nobis &
tormentis verborum & orationis in-
cendiis de corporibus exiguntur.
Ipse Saturnus, & Serapis, & Iuppi-
ter, & quidquid dæmonum colitis,
viæt dolore, quod sunt, eloquun-
tur: nec utique in turpitudinem sui,
nonnullis præsertim vestrum adsi-
stentibus, mentiuntur. Ipsis testi-
bus, esse eos dæmonas, de se ve-
rum confidentibus credite. adiurati
enim per Deum verum & solum,
inuiti miseris corporibus inhære-
scunt: & vel exsiliunt statim, vel
euanescunt gradatim, prout fides
patientis adiuuat; aut gratia cu-
rantis adspirat. Sic Christianos de
proximo fugitant, quos longe in cœ-
ribus per vos laceſſebant. Ideo in-
ferti mentibus imperitorum, odium
G 4 nostrī

6. tormentis verborum) quia dæmones exorcista-
rum precibus vere torqueantur, & cogantur
ut exeat.

104 M. MINVCII FELICIS

nostri ferunt occulte per timorem
 naturale est enim & odiſſe quem ti-
 meas; & quem metueris, infestare, si
 possis. Sic occupant animos, & ob-
 struunt pectora, vt ante nos incipient
 homines odiſſe, quam nosſe: ne co-
 gnitos aut imitari possint, aut damna-
 re non possint. Quam autem ini-
 quum fit, de incognitis & inexplora-
 tis iudicare, quod facitis; nobis ipſis
 pœnitentibus credite: & nos enim
 idem fuimus, & eadem vobiscum
 quondam adhuc cæci & hebetes
 fentiebamus, quasi Christiani mon-
 stra colerent, infantes vorarent,
 conuiuia incesta miscerent. nec
 intelligebamus ab his fabulas iftas
 semper ventilari, & numquam vel
 inuestigari, vel probari, nec tanto
 tempore aliquem existere, qui pro-
 deret, non tantum facti veniam,
 verum etiam indicii gratiam confe-
 quiuturum. Malum autem adeo non
 esse, vt Christianus reus nec eri-
 besceret, nec timeret, & vnum fo-
 lum-

Cap. XXVIII. I. *de incognitis*) Abest DE a vul-
 gatoriibus: addidit ex MSS. Carrio Emend. II
 cap. XVIII, quem VVovverus sequutus est.
Meursius in incognitis.

Iummodo quod non ante fuerit, pœniteret. Nos tamen quum sacrilegos aliquos, & incestos, parricidas etiam, defendendos & tuendos suscipiebamus; hos nec audiendos in totum putabamus: nonnumquam etiam, miserantes eorum, crudelius fauiebamus, ut torqueremus confitentes ad negandum, videlicet ne perirent, exercentes in his

G 5 per-

4. *Nos tamen quum sacrilegos*) Nos caussidici, & olim omnes pagani quum nec sacrilegis & parricidis defendendi sui potestatem negauimus; hos Christianos non audiendos putabamus, sed iudicata causa damnari permisimus, quod iniustissimum est. Loquitur non sub persona Christianorum, sed quales omnes fuerant antea, paganorum.

Tuendos suscipiebamus) Ex foro verbum. SVSCEPTI enim clientes. Saluianus de Gubern. Dei lib. V pag. 179 Ecce que sunt auxilia ac parocinia maiorum? Nihil suscepitis tribunt, sed sibi. Et Seruius ad illud Aeneid. VI vers. 609

& fraus innixa clienti,
id apertius declarat. *Vult*, inquit, *intelligi preuaricatores, qui patroni sunt clientium, quos nunc SVSCEPTOS vocamus.* Inspice totum Iocum, & adde Lindebrog. ad Ammiani XVII cap. XX, pag. 70.

vt torqueremus) Sic MSS. vulgo urgeremus. Tormentis autem adhibitis cogebant pagani Christianos ad negandum.

peruersam quæstionem, non quæ verum erueret, sed quæ mendacium cogeret. Et si quis infirmior, malo pressus & victus, Christianum se negasset, fauebamus ei, quasi, eierato nomine, iam omnia facta sua illa negatione purgaret. Adgnoscitisse eadem nos sensisse & egisse, quæ sentitis & geritis? quum, si ratio, non instigatio dæmonis iudicaret, vrgendi magis, non vt diffiterentur se Christianos, sed vt de incestis stupris, de impiatis sacris, de infantibus immolatis faterentur. His enim & huiusmodi fabulis iidem dæmones ad exsecrationis horrorem imperitorum aures aduersus nos referserunt. nec tamen mirum, quum hominum fama, quæ semper insparsis men-

6. quum, si ratio, non instigatio d. i. vrgendi magis)
 MSS. vrgendi: male editum erat arguendi.
 Supple quum vrgendi Christiani ERANT
 vel ESSENT.

7. quum hominum fama --- sit & negotium d.)
 Io. Fr. Gronouii summo iudicio hanc luxati loci emendationem debemus, qui hominum, pro omnium, quod & Rigaltius sensit: non autem Christianorum, vt hic; sed maligne sentientium paganorum, substituit: ac sit & pro sic est. ET autem quod redundare videtur,

mendaciis alitur, ostensa veritate consumitur, sit & negotium dæmonum: ab ipsis enim rumor falsus & seritur & fouetur. Inde est quod audire te dicis, caput asini rem nobis esse diuinam. Quis tam stultus ut hoc colat? quis stultior, ut hoc coli credat? nisi quod vos & totos asinos in stabulis, cum vestra Epona consecratis: & eosdem

8

interpreteris etiam. Vide Observ. Eccles. laudati viri pag. 81.

8. caput asini rem nobis esse diuinam) redit confutatio ad id, quod cap. IX obiectum fuerat.
cum vestra Epona consecratis) Epona, dea, stabulis iumentorum præsidens. Apuleius Metamorph. lib. III Respicio pile medie, que stabuli trabes sustinebat, in ipso fere meditullio Eponæ dea simulacrum, residens ædicule, quid accurate corollis roseis, euidem recentibus, fuerat ornatum. Et Iuuenalis satyra VIII vers. 157

- - - - - *jurat*
Solam Eponam, & facies olida ad præsepiæ pictas.

Vbi vetus scholiaстes: Epona dea mulionum est. Tertullianus Apologetico cap. XVI Vos non negabitis, & iumenta omnia & totos canthericos cum sua Epona coli a vobis. Idem ad Nationes lib. I cap. XI Sine vos totos asinos colitis, & cum sua Epona & omnia iumenta & pecora & bestias, que perinde cum suis præsepiis consecratis. Apud Gruterum vetus inscriptio pag. 87

108 M. MINVCII FELICIS

dem asinos cum Iside religiose deuotatis: item boum capita, & capita vervecum & immolatis & colitis: de capro etiam & homine mixtos, & leonum & canum vultu, deos dedicatis.

Non

DEAE EPONAE M. OPILIVS RESTIO.
& alia ibidem num. 5, reperta in Carinthia:

HERCVLI ET EPONAE
AVG.

PRO SALVTE IMP. CAES.
M. AVRELII ANTONINI.

asinos cum Iside religiose deuotatis) asinos gerulos deæ & sacrorum. Ritum Apuleius docet lib. VIII sub finem, de se adhuc asino: *déam serico contestam amiculo mihi gerendam imponunt.* & interiectis paucis: *nōnullis hordeum deæ gerulo donantibus.* DEVOTARE autem idem est quod deuonere. Cicero Paradox. I cap. III *Quæ vis patrem Decium, quæ filium deuotauit atque, immisit in armatas bovinum copias?*

capiti vervecum colitis) cum alibi forsitan, tum maxime in Iouis Ammonis simulacro. Vide supra cap. XXI sect. 15.

de capro etiam & homine mixtos) Pan, pastorale numen notatur, cuius habitum nobis & formam descripsit Silius lib. XIII vers. 327 seqq. Nec alia Satyrorum forma.

leonum & canum vultu) Vnde Cynocephali, Aegyptiorum monstra. De Leonum figura Arnobius lib. VI pag. 196 *Inter deos videmus vestros leonis toruissimam faciem, mero obliuam nimio-*

Nonne & Apim bouem cum Aegyptiis adoratis & pascitis? nec eorum sacra damnatis instituta serpentibus, crocodilis, belluis ceteris, & auibus, & pisibus, quorum aliquem deum si quis occiderit, etiam capite punitur. Idem Aegyptii cum plerisque vobis non magis ifidem, quam ceparum acrimoniias

& nomine Frugiferi nuncupari. Adde Tertullian. *Apolog. cap. XVI.*

9. Nonne & Apim bouem) Bos variis locis in Aegypto cultus: Memphitarum *Apis*; Helopolitarum *Mnevis* dictus; etiam vaccæ in Delta regione consecratae. Vide Strabonem lib. XVII. pag. 552, & Diodorū Siculum lib. I. cap. XXI.

Serpentibus, crocodilis & belluis) Lactantius lib. V cap. XX sect. 12 *Aegypti turpissimas bestiarum ac pecudum figuræ colunt.* Adde sis, quæ ibi subnotauimus. Ad serpentes etiam Aesculapius pertinet, sub serpentis figura cultus. Prudentius in Romano vers. 257

Placet sacratus affis Aesculapii?

Crocodilus, ibis, & canis cur difflicant?

10. *ceparum acrimonias metuunt)* Hanc Aegyptiorum superstitionem Iuuenalis exagitat satyra XV vers. 9:

Porrum & cepe nefas violare & frangere morsu.

O sanctæ gentes, quibus hæc nascuntur in horris

Numinis!

110 M. MINVCII FELICIS

nias metuunt: nec Serapidem magis,
quam strepitus per pudenda corporis
expressos contremiscunt. Etiam ille,
qui de adoratis sacerdotis virilibus ad-
versum nos fabulatur, tentat in nos
conferre, quæ sua sunt. Ista enim im-
pudicitia eorum forsitan sacra sunt,
apud quos sexus omnis membris omni-
bus prostat: apud quos tota impudicitia
vocatur urbanitas: qui scortorum li-
centia inuident, qui medios viros lam-
bunt, libidinoſo ore inguinibus inhæ-
rescunt, homines malæ linguae, etiam-
si tacerent; quos prius tædescit impu-
dicitia suæ, quam pudescit. Proh ne-
fas! id in se pessimi facinoris admit-
tunt, quod nec ætas potest pati molli-
or, nec cogi seruitus durior. Hæc
& huiusmodi propudia nobis non li-
cet nec audire: etiam pluribus turpe
defendere est. Ea enim de castis fin-
gitis

XXIX

Iterum Prudentius in Romano vers. 259

*Adpone porris religiosas arulas,
Venerare acerbum cepe, mordax allium.*

strepitus per pudenda corporis) Hieronymus in
Esaïæ XLVI comm. I *Vt taceam de formidoloso*
& horribili cepe, & crepitu ventris inflati, quæ
Pelusiaca religio est. Petronius pag. 154 strepitus
obsceno simul atque odore viam implebat.

gitis & pudicis, quæ fieri non crede-
remus, nisi de vobis probaretis. Nam
quod religioni nostræ hominem no-
xiū, & crucem eius adscribitis, lon-
ge de vicinia veritatis erratis, qui
putatis Deum credi, aut meruisse
noxium, aut potuisse terrenum. Næ
ille miserabilis, cuius in homine
mortali spes omnis innititur. totum
enim eius auxilium cum exstincto
homine finitur. Aegyptii sane ho-
minem sibi quem colant eligunt, il-
lum vnum propitant, illum de omni-
bus consulunt, illi victimas cædunt:
& ille qui ceteris deus, sibi certe ho-
mo est, velit nolit. nec enim con-
scientiam suam decipit, si fallit alien-
nam. Etiam principibus & regibus,
non vt magnis & electis viris (sicut
fas est) sed vt deis turpiter adulatio
falsa blanditur, quum & præclaro
viro honor verius, & optimo amor
dulcius præbeatur. Sic eorum nu-
men

Cap. XXXIX. 4. *Aegyptii sane hominem sibi*)
Theodoreus Orat. III ex Porphyrio, de
Aegyptiis, ἀνθεωπον σέβειν εν Αἴγυπτῳ
καμη καὶ τετρά θύειν ἐπὶ τὸν βω-
μόν.

112 M. MINVCII FELICIS

numen vocant, ad imagines suppli-
cant, genium, id est dæmonem eius,
implorant: & est eis tutius per Iouis
genium peierare, quam regis. Cru-
ces etiam nec colimus, nec horremus.
Vos plane qui ligneos deos consecra-
tis, cruces ligneas, vt deorum vistro-
rum partes, forsitan adoratis. nam &

signa

6. ad imagines supplicant) ad imagines impera-
torum. Plinius lib. X epist. XCVII ad Tra-
ianum: quum, praecunte me, deos adpellarent,
& imaginis, quam propter hoc iussaram cum
simulacris numinum adferri, thure ac vino
supplicant.

tutius per Iouis genium peierare) Apuleius lib. IX
sub finem: Commilitones, ibi, nec usquam, illum
delitescere, adiurantes genium principis, conten-
debant. Vlpianus Lege XIII Dig. de Iureiu-
rando sect. 6. Si quis iurauerit in re pecunaria
per genium principis, dare se non oportere, &
peierauerit; imperator noster cum patre rescri-
psit, fustibus eum castigandum dimittere. San-
ctissimum ergo iusurandum, quod per genium
principis iurabatur.

7. Cruces etiam nec colimus, nec horremus) Poste-
rius vulgo legitur, nec optamus. Quum vero
ed. Röm. oramus præferat, Andr. Ruinus ad
Victorinum Pictauensem pag. 146 doctissima
coniectura horremus substituit, vt Cæcilius ver-
bis cap. XII respondeat, non adoranda, sed
subeundæ crucis.

signa ipsa, & cantabra, & vexilla ca-
strorum, quid aliud quam inauratæ
cruces sunt, & ornatæ? tropæa vestra
victoria non tantum simplicis crucis
faciem, verum & adfixi hominis imi-
tantur. Signum sane crucis natura-
liter visimus in naui, quum velis
tumentibus vehitur, quum expansis
palmulis labitur: & quum erigitur
iugum, crucis signum est: & quum
homo porrectis manibus Deum pura
mente veneratur. ita signo crucis aut
ratio naturalis innititur, aut vestra
religio formatur. Illum iam velim XXX
conuenire, qui initiari nos dicit
aut credit de cæde infantis & san-
guine. Putas posse fieri, vt tam
molle, tam paruulum corpus fata
vulnerum capiat: vt quisquam il-
lum rudem sanguinem nouelli & vix

H dum

& cantabri) Vexillorum genus cantabrum.
Tertullianus Apologet. cap. XVI *Sipara illæ*
vexillorum & cantabrorum stole crucum sunt.
Et lib. I cap. XII extr. ad Nationes: *in can-*
tabris atque vexillis sparsa illæ vestes crucuz
sunt. Lege II Cod. Theod. de Collegiatis,
signiferi & cantabri coniunguntur. Qui-
dam malunt labara, sed codicum conspiratio-
ne rejiciuntur.

114 M. MINVCI FELICIS

dum hominis cædat, fundat, exhaustiat? nemo hoc potest credere, nisi qui possit audere. Vos enim video procreatos filios nunc feris & auibus exponere, nunc adstrangulatos misero mortis genere elidere. Sunt quæ in 2 ipsis visceribus, medicaminibus epotis, originem futuri hominis extinguant, & parricidium faciant antequam 3 pariant. Et hæc vtique de deorum vestrorum disciplina descendunt. nam Saturnus filios suos non exposuit, sed voravit. Merito ei in nonnullis Afri-

cæ

Cap. XXX. 2. *filios nunc feris & auibus exponere*)

Proprium huius parricidii verbum EXPO-
NERE. Terentius Heaut. a. IV sc. I vers. 37
quum exponendam do illi, scilicet natam puel-
lam. Liuius lib. I cap. IV in proxima adluie
pueros exponunt. Adde Lactantius lib. V
cap. IX sect. 15. & quæ nos ibi.

3. *Saturnus filios suos voravit*) VORAVIT fa-
bulæ verbum. Apollodorus lib. I cap. I.
νατέμις τὰ γεννώσεια. Lactantius lib. I
cap. XIII sect. 2 de Saturno: *natos sibi filios*
non vtique devorabat, vt ferunt fabule, sed
necabat. Adde sect. 3.

in Africæ partibus infantes immolabantur) Ter-
tullianus Apologetico cap. IX Infantes penes
Africam Saturno immolabantur palam usque ad
proconsulatum Tiberii. Silius Italicus lib. IV
vers. 767.

ca partibus a parentibus infantes immolabantur, blanditiis & osculo comprimente vagitum, ne flebilis hostia immolareetur. Tauris etiam Ponticis & Aegyptio Busiridi ritus fuit hospites

H 2 im-

4

*Mos fuit in populis, quos condidit aduena
Dido,
Poscere cæde deos veniam, ac flagrantibus
aris
(Infandum dictu) paruos imponere na-
tos.*

4. *Tauris Ponticis*) Tauris, Scythicæ populo supra Pontum Euxinum, ubi Diana Taurica hospitum sanguine colebatur. Seneca Octavia extrema :

*Et Taurorum barbara tellus:
Hospitis illic cæde litatur
Numen superum.*

Adde Ouidii lib. IV Tristium elegiam IV.

Aegyptio Busiridi) Busiris Aegypti rex, creditus Neptuni filius, ab Hercule imperfectus. Hyginus fab. XXXI *Busiris in Aegypto hospites immolare solitus est.* Plinius nefandum ritum, Busiridis ab origine ad finem, descriptus Apollodorus lib. II cap. V se^ct. 11. Hinc est quod Virgilius Georg. III ineunte dixit

*illandati Busiridis aras,
& Statius Thebaidos XII vers. 774*

immates Busiridos aras:

*& Hercules apud Ouidium Metamorph. lib.
IX vers. 182*

*Ergo ego fædantem peregrino templo cryore
Busirim domui?*

116 M. MINVCII FELICIS

immolare: & Mercurio Gallos humanae vel inhumanas victimas cædere. Romani Græcum & Græcam, Gallum & Gallam, sacrificiis viuentes obruere: hodieque ab ipsis Latiaris Iuppiter homicidio colitur: & quod Saturni filio dignum est, mali & noxii hominis sanguini-

*Mercurio Gallos humanas victimas) Cæsar lib. VI
B. Gall. cap. XVI pro victimis homines immo-
lant. Adde quæ ad Laetantii lib. I cap. XXI
fest. 3 notauimus.*

*Græcum & Græcam, Gallum & Gallam) Illos ut
viliissimos homines; hos ut odiosissimos. Ri-
galt. Exemplum Plutarchus in Marcello sub ini-
tium dat, δύο μὲν Ἐλληνας, ἄνδρα καὶ γυ-
ναικα, δύο δὲ Γαλάτας ὅμοιως εὐ τῇ κα-
λεμένῃ βοῶν αὐγοῦ κατορθεῖσαι ζῶντες.
Liuius interpres sit lib. XXII cap. LVII Ex fa-
talibus libris sacrificia aliquot extraordinaria
facta, inter quæ Gallus & Galla, Græcus & Gre-
ca, in foro boario sub terra viui demissi sunt.*

*Latiaris Iuppiter) qui & Latialis dicitur; de cuius horrendo cultu, dixi ad Laetantii lib. I
cap. XXI fest. 3 vbi cum Lipcio ferme de
quodam amphitheatri ritu Tertulliano inuitante,
exponebamus. Vel ad ferias Latinas,
in monte Albano celebratas, pertinuisse vide-
tur. Cicero pro Milone cap. XXXI, Tuque ex
tuo edito monte, Latiaris sancte Iuppiter, cuius
ille lacus, nemora, finesque sepe omni nefario
stupro & scelere macularat, aliquando ad eum
(Clodium) puniendum oculos aperuisti. De
Albano monte & lacu sermo est.*

guine saginatur. Ipsum credo docuisse
sanguinis fœdere coniurare Catilinam:
& Bellonam sacrum suum haustu hu-
mani crux imbuere; & comitiale morbum hominis sanguine, id est, mor-
bo grauiore, sanare. Non dissimiles
& qui de arena feras deuorant illitas &
infecetas crux, vel membris hominis
& viscere saginatas. Nobis homici-
dium

H 3

5

6

7

5. *sanguinis fœdere coniurare Catilinam*) Sallu-
stius Bell. Catilin. cap. XXII *Fuere ea tempe-
state, qui dicerent, Catilinam, quum ad iusiu-
randum populares sceleris sui adigeret, humani
corporis sanguinem, vino permixtum, in pateris
circumulisse.*

Bellonam sacrum suum haustu b. cr.) SACRVM
ex MS. est, vulgo *seruum*. Est autem *sacrum*,
sacrificium, & omnis *seux* *dæx* *cultus*, cui
operantes, lacertos & brachia cruentabant.
Lucanus lib. I vers. 565

*tum, quos sœtis Bellona lacertis
Seua mouet, cecinere deos.*

Et *comitiale morbum hominis sanguine*) Vetus
opinio, quæ nec dum vulgi esse desit, poto
hominis calido sanguine morbum tolli quem
comitiale dicunt, id est epilepsiam. Corne-
lius Celsus lib. III cap. XXIII de comitiali
morbo: *Quidam, ingulati gladiatoriis calido
sanguine poto, tali morbo se liberarunt; apud
quos miserum auxilium tolerabile miscrius malum
fecit.*

118 M. MINVCII FELICIS

dium nec videre fas, nec audire: tantumque ab humano sanguine cauemus, vt nec edulium pecorum in cibis sanguinem nouerimus. Et de incesto conuiuio fabulam grandem adversum nos dæmonum coitio mentita est, vt gloriam pudicitiae deformis infamiaueraueris: vt ante exploratam veritatem homines a nobis terrore infandæ opinionis auerteret. sic de isto & tuus Fronto, non vt adfirmator testimonium fecit, sed conuicium vt orator adspersit. Hæc enim potius de vestris gentibus nata sunt. Ius est apud Persas misceri cum matribus: Aegyptiis, & Athenis, cum sororibus legitima
con-

Cap. XXXI. 1. *de incesto conuiuio*) quod supra cap. IX obiectum fuerat.

tuus fronto) Fronto Cirtensis orator, de quo ibidem prædictum est.

2. *Ius est apud Persas misceri cum matribus*) Libidinosissimam Persarum gentem fuisse non ignotum est. Si non in tota, quod incredibile; tamen in parte barbariore nefanda illa consuetudo inualuisse videtur. Hieronymus lib. II adv. Iouinianum cap. VI *Persæ, Medi, Indi & Aethiopes cum matribus & aviis, cum filiabus & neptibus copulantur.*

Aegyptiis & Athenis) De Aegyptiis Diodorus Siculus lib. I cap. XXVII originem praux con-

connubia: memoriae & tragœdiæ vestræ incestis gloriantur, quas vos libenter & legitimis & auditis: sic & deos colitis incestos, cum matre, cum filia, cum sorore coniunctos. merito igitur incestum penes vos sape reprehenditur, semper admittitur: etiam nescientes miseri potestis in illicita proruere, dum venerem promiscè spargitis, dum passim liberos seritis, dum etiam domi natos

H 4 alie-

Suetudinis siue legis ostendit, quod Osiridi & Isidi bene cesserit. Inde νομοθετήσας, γαμēν ἀδελφας. Julianus Augustus Oratione pag. 9 νόμος ἐδίδε, γαμēν ἀδελφην τῷ Πέρσῃ. De Athemensiis dixi ad Cimoneum Cornelii Nepotis cap. I.

memoriae & tragœdiæ vestræ incestis) MEMORIAE scripta & libri sunt, quibus memoriae produntur; siue monumenta litterarum: ut supra cap. VII Specta de libris memorias. Et Gellius lib. IV cap. VI In veteribus memoriis scriptum legimus. Idem lib. V cap. V ineunte: In libris veterum memoriarum scriptum est. Tertullianus aduersus Iudeos cap. I Secundum scripturarum diuinarum memorias populus Iudeorum maior, id est antiquior, derelicto Deo, idolis seruit. Non est ergo causa satis, ut cum F. Ursino & VVovvero comedie sufficiamus.

3. promiscè spargitis) Sic MSS libri & hoc loco & supra cap. IX seet. 2. nam veteres promiscus

alienæ misericordiæ frequenter expōnit; necesse est in vestros recurrere,
 4 in filios inerrare. Sic incesti fabu-
 lam nectitis, etiam cum conscientiam
 5 non habetis. At nos pudorem non
 facie, sed mente præstamus. vnius
 matrimonii vinculo libenter inhære-
 mus. cupiditatem procreandi aut
 6 vnam scimus, aut nullam. Conui-
 uia non tantum pudica colimus, sed
 & sobria. nec enim indulgemus epu-
 lis, aut conuiuum mero ducimus:
 sed grauitate hilaritatem tempera-
 mus, casto sermone, corpore castiore,
 plerique inuiolati corporis virgi-
 nita-

& promiscuus dicebant. Gellius lib. XI cap. XVI
 deterret nos a varia promiscuae cogitatione.
 Idem lib. II cap. XXIV promiscœ indefiniteque
 largiri: Et lib. VI cap. XIV ut promiscœ dici
 solet.

alienæ misericordie) Idem dixit Lactantius lib. VI
 cap. XX sect. 21. 22, quem vide. Et Paullus
 lege IV Dig. de agnoscend. & alend. liberis;
Necare partum videtur & is, qui publicis locis,
misericordie causa, exponit, quam ipse non
habet.

5. vnius matrimonii vinculo) Vide Tertulliani
 librum de Monogamia: cuius similem episto-
 lam postea Hieronymus scripsit, num. XI ad
 Ageruchiam, cui etiam titulus est de Mono-
 gamia.

nitate perpetua fruuntur potius, quam gloriantur: tantum denique abest in-
cesti cupido, vt nonnullis rubori sit
etiam pudica coniunctio. Nec de vl-
tima statim plebe consistimus, si ho-
nores vestros & purpuras recusamus;
nec fastidiosi sumus, si omnes vnum
(bonum) sapimus, eadem congregati
quiete qua singuli: nec in angulis
garruli, si audire nos publice aut
erubescitis, aut timetis. Et quod in
dies nostri numerus augetur, non
est crimen erroris, sed testimonium
laudis. nam in pulchro genere vi-
vendi & perstat & perseverat suus, &
accrescit alienus. Sic nos denique non
notaculo corporis, vt putatis, sed in-
nocentiae ac modestiae signo facile di-
gnoscimus: sic mutuo, quod doletis,
amore diligimus, quoniam odiſſe non
noui-

H 5

7. *nec fastidiosi sumus*) Heraldus malebat fa-
stidiosi.

vnum bonum sapimus) Fulv. Vrſinus *bonum*,
tamquam glossam, respuit.

9. *non notaculo corporis*) Sic libri, verbo insolent-
ti. Glossæ tamen veteres NOTACVLVM,
nota, signum. Rom. lib. *nota occultæ*, vt su-
pra Cæcilius cap. IX sect. 2 dixerat, *occultis*
se notis & insignibus noscunt.

7

8

9

122 M. MINVCII FELICIS

nouimus: sic nos, quod inuidetis,
F R A T R E S vocamus, vt vnius Dei
 parentis omnes, vt confortes fidei,
 10 vt spei coheredes. Vos enim nec in-
 uicem adgnoscitis, & in mutua odia
 sicutis: nec fratres vos, nisi sane ad
XXXII parricidium recognoscitis. Putatis
 autem nos occultare quod colimus, si
 delubra & aras non habemus? quod
 enim simulacrum Deo singam, quum
 si recte existimes, sit Dei homo ipse
 simulacrum? templum quod ei ex-
 struam, quum totus hic mundus,
 eius opere fabricatus, eum capere
 non possit? &, quum homo laxius
 maneam, inter vnam ædiculam vim
 2 tantæ maiestatis includam? nonne me-
 lius in nostra dedicandus est mente? in
 nostro imo consecrandus est pectore?
 Hostias & viætmas Domino offeram,
 quas in vsum mei protulit, vt reiiciam
 ei suum munus? ingratum est: quum sit
 lita-

Cap. XXXII. 2. *in nostra dedicandus est mente }*
Prudentius Romano martyre vers. 346

*Aedem sibi ipse mente in hominis condidit
 Viuam, serenam, sensualem, flabilem.*

*quum sit litabilis hostia} Prudentio quoque vieti-
 ma litabilis dicta lib. I instit. cap. XXI sect. 25,*

litabilis hostia bonus animus, & pura
mens, & sincera conscientia. Igitur qui
innocentiam colit, Domino suppli-
cat: qui iustitiam, Deo libat: qui
fraudibus abstinet, propitiat Deum:
qui hominem periculo subripit, op-
mam victimam cedit. Hæc nostra
sacrificia, hæc Dei sacra sunt: sic
apud nos religiosior est ille qui iu-
stior. At enim, quem colimus Deum,
nec ostendimus, nec videmus. Immo
ex hoc Deum credimus, quod eum
sentire possumus, videre non possu-
mus. In operibus enim eius, & in
mundi omnibus motibus virtutem eius
semper præsentem adspicimus: quum
tonat, fulgurat, fulminat, quum sere-
nat. Nec mireris, si Deum non videas;
vento & flatibus omnia impelluntur, vi-
brantur, agitantur, & sub oculis tamen
non venit ventus & flatus. In solem
adeo, qui videndi omnibus causa est,
in-

3

4

5

id est Deo grata & acceptabilis: & Epitome
cap. V sect. 8 *victima litabilior.*

4. *nec ostendimus, nec videmus*) Obiectum id
fuerat cap. X sect. 5.

5. *sub oculis tamen non venit ventus*) Idem ar-
gumentum tractat Lactantius VII cap. IX
sect. 2. seq. quem pretium est consulere,

124 M. MINVCII FELICIS

intueri non possumus: radiis acies
submouetur: obtutus intuentis hebe-
tatur: & si diutius inspicias, omnis
6 visus extinguitur. Quid? ipsum so-
lis artificem, illum luminis fontem
possis sustinere, quum te ab eius ful-
guribus auertas, a fulminibus abscon-
das? Deum oculis carnalibus vis vi-
dere, quum ipsam animam tuam,
qua viuiscaris, & loqueris, nec ad-
spicere possis, nec tenere. Sed enim
7 Deus actum hominis ignorat, & in cœlo
constitutus non potest aut omnes obi-
re, aut singulos nosse. Erras, o homo,
& falleris. Vnde enim Deus longe est,
quum omnia cœlestia terrenaque, & quæ
extra istam orbis prouinciam sunt, Deo
cuncta plena sint: vbiique non tantum
nobis proximus, sed infusus est. In so-
lem adeo rursus intende: cœlo adfixus,
sed terris omnibus sparsus est: pariter
8 præsens vbiique interest, & miscetur
omni-

6. ab eius fulgoribus) Meursius sic, vt cum ful-
minibus, quæ insequentur, congruat. Vulgo
fulgoribus.

nec tenere) Sic Fr. Balduinus, Sabæus, Ouzelius:
alii tueri, quod, vel intueri, ab adspicere per
nec subtile nimis est disiungere.

omnibus: nusquam enim claritudo
violatur. Quanto magis Deus au-
tor omnium, ac speculator omnium,
a quo nullum potest esse secretum;
tenebris interest, interest cogitatio-
nibus nostris, quasi alteris tenebris?
non tantum sub illo agimus, sed &
cum illo, prope dixerim, viuimus.
Nec nobis de nostra frequentia blan- XXXIII
diamur: multi nobis videmur, sed
Deo admodum pauci sumus. Nos
gentes nationesque distinguimus: Deo
vna domus est mundus hic totus. Re-
ges tantum regni sui per officia mini-
strorum vniuersa nouere: Deo indiciis
opus non est. non solum in oculis
eius, sed & in finu viuimus. Sed Iudæis
nihil profuit, quod vnum & ipsi Deum
aris atque templis maxima supersticio-
ne coluerunt. Ignorantia laberis, si
prio-

9. *speculator omnium*) Ut Prudentius hymno
matutino sub finem:

Speculator adstat desuper,
Qui nos diebus omnibus
Actusque nostros proficit
A luce prima in vesperum.

Adde Laetantium lib. VI cap. XVIII sect.

12.

Cap. XXXIII. I. *de nostra frequentia*) Ad obiecta
cap. IX sect. I responderet.

126 M. MINVCI FELICIS

priorum aut oblitus, aut inscius, posterorum recordaris. Nam & ipsi Deum nostrum (idem enim omnium Deus est) quamdiu caste, innoxie religioseque coluerunt, quamdiu præceptis salubribus obtemperauerunt, de paucis innumeri facti, de egentibus diuites, de seruientibus reges: modici multos, inermi armatos, dum fugiunt, insequentes, Dei iussu, & elementis adnitentibus obruerunt. Scripta eorum relege, vel si Romanis magis gaudes, ut transeamus veteres, Flavii Iosephi, vel Antonini Iuliani, de Iudæis require. iam scies nequitia sua hanc eos meruisse fortunam: nec quidquam accidisse, quod non sit his, si in contumacia perseverarent, ante prædictum. Ita prius eos deseruisse comprehendes, quam esse desertos: nec, ut impie loqueris, cum Deo suo esse captos, sed a Deo, ut disciplinæ trans-
XXXIV fugas, deditos. Cæterum de incendio mundi, aut improuisum ignem cadere,
 aut

5. vel *Antonini Iuliani*) Præter nostrum, non habet polyhistor Vossius, quem de hoc Iuliano, Iudaicarum rerum scriptore, testem adiuvet.

6. nec, ut impie loqueris) supra cap. X sect. 4.

aut difficile non credere, vulgaris erroris est. Quis enim sapientium dubitat, quis ignorat, omnia quæ orta sunt, occidere, quæ facta sunt, interire? cœlum quoque cum omnibus, quæ cœlo continentur, ita, ut cœpisse, definere? fontium dulci aqua, marisue nutritri, in vim ignis abitum, Stoicis constans opinio est, quod consumpto humore mundus hic omnis ignescat: & Epicureis de elementorum conflagratione, & mundi ruina eadem ipsa sententia est. Loquitur

Plato

Cap. XXXIV. I. aut difficile non credere) Rigitius ita ex MS. Sensus: tamquam rem naturalem contemnere. Alii difficultem: Meurus, sufficere.

Stoicis constans opinio) Vide Ciceronem lib. II de Nat. deor. cap. XLVI, Seneca Quæst. Nat. lib. III cap. XXVIII extr. Plinius Athenagoras Apolog. pag. 152. οἱ αὐτὸι τῆς φοᾶς, ἐκ πυρωθύσαθαι τὰ πάντα Φασίν, Stoici omnia conflagratura dicunt.

Epicureis de elementorum conflagratione) Laetanius lib. VII cap. I seçt. 10 Epicurus, auctore Democrito, veridicus in hac re fuit, qui ait (mundum) E ortum aliquando fuisse, & aliquando esse peritum.

3. Loquitur Plato, partes orbis inund.) Ouzelius adfert aliquid ex Timæo de variis Φθοραῖς αἰνθεώπων, quæ ἔσονται πυρὶ μὲν καὶ ὑδαπεύγισαι, sed clariora verba desidero.

128 M. MINVCII FELICIS

Plato , partes orbis nunc inundare ,
 nunc alternis vicibus ardescere , &
 quum ipsum mundum perpetuum &
 insolubilem diceret esse fabricatum ;
 addit tamen , ipsi artifici , Deo soli ,
 & solubilem esse & mortalem . Ita
 4 nihil mirum est , si ista moles ab eo ,
 quo exstructa est , destruatur . Anim-
 aduertis philosophos eadem dispu-
 tare quæ dicimus , non quod nos si-
 mus eorum vestigia subsequuti , sed
 quod illi de diuinis prædictionibus
 prophetarum , umbram interpolatæ
 veritatis imitati sint . Sic etiam con-
 ditionem renascendi , sapientium cla-
 riores , Pythagoras primus , & præ-
 cipuus Plato , corrupta & dimidia-
 ta fide tradiderunt . nam corporibus
 dissolutis solas animas volunt & per-
 petuo manere , & in alia noua cor-
 pora saepius commeare . Addunt ipsis
 5 & illa ad retorquendam veritatem ,
 in pecudes , aues , bellugas , hominum
 animas redire . non philosophi sa-
 ne

alternis vicibus) Seneca Hercule Furente vers.377.
 perinde hac formula usus est,

Prinsque multo vicibus alternis fugax
Euripi unda stabit Euboica piger.

2. & *principuus Plato*) sub finem libri X de Re
 publica.

ne studio, sed mimi conuicio digna ista
 sententia est. Sed ad propositum satis
 est, etiam in hoc sapientes vestros in
 aliquem modum nobiscum consonare.
 Ceterum quis tam stultus aut brutus
 est, vt audeat repugnare, hominem
 a Deo vt primum potuit singi, ita posse
 denuo reformari? nihil esse post obi-
 tum, & ante ortum nihil fuisse: sicut de
 nihilo nasci licuit, ita de nihilo licere
 reparari? Porro difficilius est id, quod
 non fit, incipere, quam id quod fuerit,
 iterare. Tu perire & Deo credis, si quid
 oculis nostris hebetibus subtrahitur?
 Corpus omne, siue arescit in puluerem,
 siue in humorem soluitur, vel in cine-
 rem comprimitur, vel in nidorem te-
 nuatur, subducitur nobis: sed Deo ele-
 mentorum custodi, reseruatur. Nec, vt

I cre-

6. *mimi conuicio*) Prudentius Passione S. Lau-
 rentii vers. 318

*Impune tantas, furcifer,
 Strophas cauillo mimico
 Te nexuissē existimas?*

Ouxel. legit *mimico* *vitio*: in MS. aiunt esse
mimi officio, vel *mimico officio*. Nos edd. Roim.
 Elmenh. & VVoyv. sequuti sumus.

130 M. MINVCII FELICIS

creditis, ullum damnum sepulturæ timemus, sed veterem & meliorem consuetudinem humandi frequentamus.

12 Vide adeo quam in solatium nostri resurrectionem futuram omnis natura meditetur. sol demergit & nascitur; astra labuntur & redeunt: flores occidunt & reuiuiscunt: post senium arbusta frondescunt, semina non nisi corrupta reuiuiscunt: ita corpus in saeculo, ut arbores in hiberno, occultant vitorem ariditate mentita. Quid festinas, ut cruda adhuc hieme reuiuiscat & redeat? exspectandum nobis etiam corporis ver est. Nec ignoro, plerosque conscientia meritorum nihil se esse post mortem magis optare, quam credere: malunt enim extingui penitus, quam ad supplicia reparari. quorum error augetur, & in saeculo libertate remissa, & Dei patientia maxima: cuius quanto iudicium tardum, tanto magis iustum est.

XXXV Et tamen admonentur hominum doctissimorum libris, & carminibus poetarum,

11. *Nec ullum damnum sepulturæ timemus)* Pergit criminationibus cap. XI prolatis respondere.

tarum, illius ignei fluminis, & de Stygia
palude s̄epius ambientis ardoris, quæ
cruciatibus æternis præparata, & dæ-
monum indiciis, & de oraculis prophe-
tarum cognita tradiderunt. Et ideo
apud eos etiam ipse rex Iuppiter per
torrentes ripas, & atram voraginem iu-
rat religiose: destinatam enim sibi cum
suis cultoribus pœnam præscius per-
horrescit; nec tormentis aut modus vl-
lus, aut terminus. Illic sapiens ignis
membra vrit & reficit; carpit & nutrit,
sicut ignes fulminum corpora tangunt,
nec absumunt: sicut ignes Ætnæ, & Ve-
suvii, & ardentium vbique terrarum fla-
grant, nec erogantur: ita pœnale illud
incendium non damnis ardentium pa-

I 2

sci-

Cap. XXXV. 1. *s̄epius ambientis ardoris*) Styge
nouies circumfusa, vt singunt. Virgilius Aen.
lib. VI vers. 439

nouies Styx interfusa coeret.

3. *Illic sapiens ignis*) sapientissimi artificis iussa
exsequens. Rigalt. Sic Tertullianus Scör-
piace cap. III *sapiens ignis effigiem vituli defun-
det.* Et Clemens Alexandrinus Protreptico
pag. 35 *πόν έν Δελφοῖς τῷ Απόλλωνος
νεών ἦΦαντε πῦρ σωΦρούν.* Non ergo
erat, quod Meursius in *rapiens* mutaret.

132 M. MINVCII FELICIS

scitur, sed inexesa corporum laceratione nutritur. Eos autem merito torqueri, qui Deum nesciunt, ut impios,
 5 ut iniustos; nisi profanus, nemo deliberat: quum parentem omnium, & omnium dominum non minoris sceleris
 fit ignorare, quam laedere. Et quamquam ut imperitia Dei sufficiat ad pœnam, notitia prospicit ad veniam; tamen
 6 si vobiscum Christiani comparemur, quamuis in nonnullis disciplina nostra minor est, multo tamen vobis meliores
 deprehendemur. Vos enim adulteria prohibetis, & facitis; nos vxoribus nostris solummodo viri nascimur: vos scelerata admissa punitis: apud nos & cogitare, peccare est: vos consciens timetis; nos etiam conscientiam solam, sine qua
 7 esse non possumus. Denique de vestro numero carcer exæstuat: Christianus

4. *nemo deliberat*) dubitat. Deliberant enim dubitantes quid faciendum sit. Adde infra cap. XXXVIII sect. 7.

5. *Vt imperitia Dei sufficiat*) luxatum locum sic Meursius restituit. Vulgo ut cum notitia est.

quamuis in nonnullis disciplina nostra minor) quamuis nostrorum nonnulli disciplinam nostram minus curiose obseruant. Herald.

OCTAVIVS.

133

nus ibi nullus, nisi aut reus suæ religionis, aut profugus. Nec de fato quisquam aut solatium captet, aut excusat euentum. sit sortis fortunæ, mens tamen libera est: & ideo aëtus hominis, non dignitas iudicatur. Quid enim aliud est fatum, quam quod de vnoquoque nostrum Deus fatus est? qui quum possit præscire materiam; pro meritis & qualitatibus singulorum etiam fata determinat. Ita in nobis non genitura plectitur, sed ingenii natura punitur. ac de fato satis, vel si pauca pro tempore, disputaturi alias & vberius & plenius. Ceterum quod plerique pauperes dicimur, non est infamia nostra, sed gloria: animus enim ut luxu soluitur, ita frugalitate firmatur. & tamen

I 3 qui

Cap. XXXVI. I. *sit fortis fortune*) Sic liber
scriptus manu: non, *Fortis fortune*, cuius
diuæ heic nullus locus. *Sors fortune* gene-
thliacorum verbum. Scaliger ad *Manilius* ver-
ba lib. III vers. 75

Horum operum sortes ad singula signa locari;

134 M. MINVCII FELICIS

qui potest pauper esse, qui non eget,
 qui non inhiat alieno, qui Deo diues
 est? magis pauper ille est, qui, quum
 5 multa habeat, plura desiderat. Di-
 cam tandem quemadmodum sentio:
 nemo tam pauper potest esse, quam
 natus est. Aues sine patrimonio vi-
 vunt, & in diem pecua pascuntur:
 & hæc nobis tamen nata sunt: quæ
 6 omnia, si non concupiscimus, possi-
 demus. Igitur ut qui viam terit, eo
 felicior, quo leuior incedit: ita bea-
 torum in hoc itinere viuendi, qui pau-
 pertate se subleuat, non sub diuitia-
 rum onere suspirat. Et tamen facul-
 tates, si utiles putaremus, a Deo posse-
 remus. utique indulgere posset ali-
 quantum, cuius est totum. sed nos con-
 temnere malum opes, quam conti-
 nere: innocentiam magis cupimus,
 magis patientiam flagitamus: malum
 7 mus nos bonos esse, quam prodigos:
 &

4. *magis pauper ille est*) Claudianus lib. I in
Rufinum vers. 200

Semper inops, quicumque cupid.

5. *nemo tam pauper potest esse quam natus est*)
Ex Senecæ de Prudentia cap. VI transcri-
ptum. *Contemnite, inquit, paupertatem: nemo*
tam pauper viruit, quam natus est.

& quod corporis humana vitia sentimus, & patimur, non est pœna: militia est. Fortitudo enim infirmitatibus roboratur, & calamitas fæpius disciplina virtutis est. vires denique & mentis & corporis sine laboris exercitatione torpescunt: omnes adeo vestri viri fortes, quos in exemplum prædicatis, ærumnis suis incluti florerunt. Itaque & nobis Deus nec non potest subuenire, nec despicit: quum sit & omnium rector & amator suorum: sed in aduersis vnumquemque explorat & examinat: ingenium singulorum periculis pensitat: vsque ad extremam mortem, voluntatem hominis sciscitur, nihil sibi posse perire securus. Itaque ut aurum ignibus, sic nos discriminibus arguimur. Quam pulchrum spectaculum Deo, XXXVII

I 4 cum

7. non est pœna; militia est) Seneca de Provi-
dencia cap. IV Verbenat nos & lacerat fortu-
na? patiamur. non est seuitia: certamen est.
Et cap. II Bonus vir omnia aduersa exercita-
tiones puzat.

8. calamitas virtutis disciplina est) Seneca ibidem
cap. IV calamitas virtutis occasio est. Nam
marceret sine aduersario virtus, quod eodem li-
bro cap. II dictum est.

Cap. XXXVII. I. Quam pulchrum spectaculum)

136 M. MINVCII FELICIS

quum Christianus cum dolore con-
greditur, quum aduersum minas &
supplicia & tormenta componitur?
quum strepitum mortis & horrorem
carnificis irridens insultat? quum li-
bertatem suam aduersus reges & prin-
cipes eripit? soli Deo, cuius est, ce-
dit? quum triumphator & victor,
ipsi qui aduersum se sententiam dixit,
insultat? viicit enim, qui quod con-
tendit, obtinuit. *Quis non miles*
 2 *sub oculis imperatoris audacius peri-*
culum prouocet? nemo enim præ-
mium percipit ante experimentum:
 & imperator tamen, quod non habet,
 non dat: non potest propagare vi-
 tam; potest honestare militiam. at
 enim Dei miles nec in dolore deserit-
 tur, nec morte finitur. Sic Christia-
 nus miser videri potest; non potest
 inueniri. Vos ipſi calamitosos viros
 fer-

Vt superiora, ita etiam hoc ex Seneca de
 Prouidentia cap. II expressum. Ecce, inquit,
speculum dignum, ad quod respiciat intentus
operi suo Deus: ecce par Deo dignum, vir fortis
cum mala fortuna compositus.

componitur) gladiatorium verbum. Cicero lib. II
epist. VIII sect. I gladiatorium compositiones
dixit. Vide quæ nos ibi. Adde supra cap. XXII
sect. 3.

fertis ad cœlum, Mucium Scæuolam,
qui quum errasset in regem, periisset in
hostibus, nisi dexteram perdidisset. Et
quot ex nostris non dexteram solum,
sed totum corpus vri, cremari sine ullis
eiulatibus pertulerunt, quum dimitti
præfertim haberent in sua potestate?
Viros cum Mucio, vel cum Aquilio,
aut Regulo comparo? Pueri & mulier-
culæ nostræ cruces & tormenta, feras,

I 5 &

4. cum Mucio, vel cum Aquilio aut Regulo) Mucii
Scæuolæ & M. Attilii Reguli historia abunde-
nota, etiam ex breuiariis L. Flori & Eutropii:
Aquillii, minus clara, ideoque explicanda.
Dionysius Halicarn. lib. IV pag. 260 Ατύλιον
videtur nominasse. scribe Ακύλιον, quod La-
tinum Aquilius est. Hunc duumvirum inspi-
ciendis Sibyllinis libris creatum, αδικεῖν τι
δόξαντα πρεσβύτην πίσιν, visum non cum
fide rem gerere, & a ministro parricidii dela-
tum, rex Tarquinius Superbus ἐις ασκοὺς,
culeo insutum proiecit in mare. Arnobius
lib. I pag. 23 innocentia ei testimonium dat.
Innumerabiles alii, inquit post Pythagoræ &
Socratis exempla, gloria & virtute & exisima-
tione pollentes, acerbissimarum mortium experti
sunt formas, ut Aquilius, Trebonius, Regulus:
num quid idcirco post vitam indicati sunt tur-
pes, quia non publica lege fatorum, sed mortis
afferrimo genere lacerati excruciatique perie-
runt? Nemo unquam innocens male interem-
ptus infamis est, & reliqua.

138 M. MINCII FELICIS

& omnes suppliciorum terriculas inspi-
 5 rata patientia doloris illudunt. Nec
 intelligitis, o miseri, neminem esse qui
 aut sine ratione velit pœnam subire, aut
 tormenta sine Deo possit sustinere,
 nisi forte vos decipit, quod Deum ne-
 scientes diuitiis adfluant, honoribus flo-
 6 reant, polleant potestatibus. Miséri in
 hoc altius tolluntur, vt decidant altius.
 Hi enim vt viictimæ ad supplicium sagi-
 nantur: vt hostiæ ad pœnam coronan-
 tur.

omnes suppliciorum terriculas) Terricula, imagi-
 nes terrentes, terriculamenta. Lactantius de
 Mort. perfec. cap. XVI sect. 7 *omnes appara-*
tus ac terriculas tyrannice potestatis fide flibili
& robore animi profligasti.

6. *Vt hostia ad pœnam coronantur)* Mos fuit vi-
 ctimas sertis & vittis coronare. Prudentius
 Romano martyre vers. 1021

Huc taurus ingens, fronte torua & bispida,
Sertis reinclusus aut per armos floreis,
Aut impeditis cornibus, deducitur.

Et Iuuenalis satyr. XIII vers. 63

Quaque coronata lustrari debeat agna.

Ideo ταῦροι κρέμαται Act. Apost. XIV
 13 coniunguntur. De vittis Seruius ad ver-
 ba Sinonis, se viictimam destinatam simulan-
 tis, Aeneid. II vers. 133

& circum tempora vittæ,
 VITTAE, inquit, quibus viictime coronabantur.
 Scilicet ornatus accessit, vt augustiores essent
 hostiæ, diisque gratiories.

tur. In hoc adeo quidam imperiis
 ac dominationibus eriguntur, vt in-
 genium eorum perditæ mentes licen-
 tia potestatis libere nundinentur.
 absque enim notitia Dei, quæ potest
 esse solida felicitas, quum sit somnio
 similis? antequam tenetur, elabitur.
 Rex es? tam times, quam timeris:
 & quamlibet sis multo comitatu sti-
 patus, ad periculum tamen solus es,
 Diues es? sed fortunæ male creditur,
 & magno viatico breue vitæ iter non
 instruitur, sed oneratur. Fascibus &
 purpuris gloriaris? vanus error homi-
 nis, & inanis cultus dignitatis, fulge-
 re purpura, mente sordescere. No-
 bilitate generofus es? parentes tuos
 laudas? omnes tamen pari sorte nasci-
 mur: sola virtute distinguimur. Nos
 igitur qui moribus & pudore censem-
 mur, merito malis voluptatibus &
 pompis vestris & spectaculis abstine-
 mus: quorum & de sacris originem no-
 vimus, & noxia blandimenta damna-
 mus. Nam in iudis curulibus quis
 non

7

8

9

10

11

12

7. *perditæ mentes*) delatores, adulatores & id
 genus pestes hominum. *Rigalt.*

12. *in iudis curulibus*) Circensibus, qui currū sive

140 M. MINVCII FELICIS

non horreat populi in se rixantis infaniam? in gladiatoriis, homicidii disciplinam? in scenicis etiam non minor furor; & turpitudo prolixior. nunc enim mimus vel exponit adulteria, vel monstrat. nunc eneruis histrio amo-rem dum fingit, infligit. Idem deos vestros

13

quadrigis agebantur. Festus: *Curules equi, quadrigales.* Et *curules triumphi*, qui curru agebantur, ab ouatione discreti. Suetonius Aug. cap. XXII *Bis ouans ingressus est urbem, post Philippensem, & rursus post Siculum bellum: curules triumphos tres egit, Dalmaticum, Aetium, Alexandrinum.* De *sella curuli* alibi di-stum.

populi in se rixantis infaniam) propter quatuor fa-tiones panno & coloribus distinctas. Vide Plini lib. IX epist. VI cum nostris adnota-mentis. Et iam Tertullianus aduersus Mar-cion. lib. II cap. XXVII illud immoderatum studium populi furorem vocat. *Quid non frequentas, inquit, tam solempnes voluptates circi furentis, & caue scuientis, & scena la-finientis?*

histrio amo rem dum fingit, infligit) Cyprianus libro de Gratia pag. 6 (Comelin. epist. II cap. III) *Adulterium disicitur, dum videtur: & lenocinante ad vitia publicae autoritatis malo, que pudica fortasse ad spectaculum matrona processerat, de spectaculo resertur impu-dica.* Adhuc deinde morum quanta labes, que probororum fomenta, que alimenta vitiorum, histrionicis gestibus inquinari?

vestros, induendo stupra, suspiria,
odia, dedecorat. Idem, simulatis
doloribus, lacrymas vestras vanis ge-
stibus & nutibus prouocat. Sic ho-
micideum in vero flagitatis, in men-
dacio fletis. Quod vero sacrificiorum xxxviii
reliquias, & pocula delibata contem-
nimus; non confessio timoris est, sed
veræ libertatis adsertio. Nam et si 2
omne quod nascitur, ut inuiolabile
Dei munus, nullo opere corrumpi-
tur: abstinemus tamen, ne quis exi-
stimet aut dæmoniis, quibus libatum
est, cedere, aut nostræ religionis pu-
dere. Quis autem ille, qui dubitat
vernis indulgere nos floribus, quum
capiamus & rosam veris & lilyum, &
quidquid aliud in floribus blandi
coloris & odoris est? his enim & sparsis uti-
mollibus ac solutis, & fertis colla
complectimur. Sane quod caput non
coronamus, ignoscite. Auram boni
floris naribus ducere, non occipitio
capil-

Cap. XXXVIII. 3. *bis & sparsis utimur & fertis)*

Christiani vtebantur floribus sparsis, fertis,
solutis, in usum simplicem: eo autem usu &
modo, qui in sacris gentilium erat, diligen-
tissime abstinebant.

142 M. MINUCII FELICIS

capillisue solemus haurire. Nec mortuos coronamus. Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis aut sentienti facem, aut non sentienti coronam, quum & beatus non egeat, & miser non gaudeat floribus. At enim nos ex-

se-

4. *Nec mortuos coronamus*) Leges XII Tabularum prohibent *longas coronas* in funeribus, apud Ciceronem de Legib. lib. II cap. XXIV; ergo videntur alias permisisse. Tertullianus de Corona cap. X. *Quid tam dignum idolo, quam quod & mortuo? nam & mortuorum est ita coronari, quoniam & ipsi idola statim fiunt & habitu & cultu consecrationis.* Hanc propter caussam abstinebant prisci Christiani coronarum vsu in funeribus: flores postea sepulcris iniecisse, supra ad cap. XII sect. 6 notauimus.

aut sentienti facem, aut non sentienti) Sic restituit Salmasius hunc locum Exerc. Plin. pag. 676. Sane in MSS. etiam facem est, quam editiones quædam negligunt. Sententia hæc est: *Si sentit mortuus, cur illi facem subiicitis? si non sentit, cur coronam ei tribuitis, cuius odorem non potest percipere?*

6. *Atenim nos exsequias adornamus*) Ita Heraldus ex regio MS. & Meursius. Vulgo *adoramus*, quod interpretantur *facimus*, quia Festus dixerit: *Adorare apud antiquos significabat Age-re.* Sed nec ille exemplis probauit, neque si probasset, certum inde foret, Minucium εἰρχαῖνως, quam cum Latinis sive & superioris ætatis, quanta nota est, loqui maluisse.

sequias adornamus eadem tranquillitate qua viuimus. nec adnectimus arescentem coronam, sed a Deo æternis floribus viuidam sustinemus: qui & modesti, Dei nostri liberalitate; securi, spe futuræ felicitatis; fide præsentis eius maiestatis animamur. Sic & beati resurgimus, & futuri contemplatione iam viuimus. Proinde Socrates scurra Atticus viderit, nihil se scire confessus, testimonio licet fallacissimi dæmonis gloriosus: Arcefidas quoque & Carneades, & Pyrrho, & omnis Academicorum mul-

7

sustinemus) exspectamus. Sic saepè Tertullianus. De Pœnitentia cap. VI veniam delictorum sustinere. Et de cultu feminarum lib. II extremo, Angeli baiuli sustinentur. Et aduersus Iudeos cap. VI Si iam venit (Mælias) seruendum est illi: si necdum venit, sustinendus est, dummodo manifestum sit aduentu eius comprimi legis veteris precepta, & operari debere nouæ legis exordia.

7. Socrates scurra Atticus) Zeno Socratem hoc maledicto fixit apud Ciceronem lib. I Nat. dœr. cap. XXXIV, quod Laëntius Zenoni non Stoico, sed Epicureo tribuit lib. III cap. XX sect. 15.

Arcefidas quoque & Carneades) Vide supra cap. XIII sect. 3.

144 M. MINVCII FELICIS

multitudo deliberet: Simonides etiam in perpetuum comperendinet. philosophorum supercilia contemnimus, quos corruptores & adulteros nouimus & tyrannos, & semper aduersus sua vitia facundos.

Nos non habitu sapientiam, sed mente præferimus: non eloquimur magna, sed viuimus: gloriamur nos consequutos, quod illi summa intentione quæsivierunt, nec

inuenire potuerunt. Quid ingratis sumus? quid nobis inuidemus, si veritas diuinitatis nostri temporis aetate maturuit? Fruamur bono nostro, & recti sententiam temperemus: cohibetur supersticio, impietas expietur, vera religio reseruetur.

XXXIX *Quum Octavius perorasset, aliquamdiu nos ad silentium stupefacti, intenti vultus tenebamus: &, quod ad me est,*

ma-

deleret) dubitet, ut modo cap. XXXV dictum.

Simonides comperendinet) Simonides Melicus cunctetur in dies, rogatus quid esset Deus. Supra cap. XIII sect. 4.

aduersus sua vitia facundos) Lege Senecæ verba apud Lactantium lib. III cap. XV sect. II.

Cap. XXXIX. I. intenti vultus tenebamus) MS. Meursio teste, intentos, non male. Sed vi-

magnitudine admirationis euanui, quod ea, quæ facilius est sentire, quam dicere, & argumentis, & exemplis, & lectionum auctoritatibus adornasset: & quod maleuolos iisdem illis, quibus armantur, philosophorum telis retudisset: ostendisset etiam veritatem non tantummodo facilem, sed & fauorabilem. Dum isthac igitur apud me tacitus reuoluo, Cæcilius erupit: Ego Octauio meo plurimum quantum sed & mihi gratulor, nec exspecto sententiam. viciimus & ita, ut improbe usurpo victoriā. nam vt ille mei victor est, ita ego triumphator erroris. Itaque quod pertineat ad summam quæstionis, & de prouidentia fateor, & Deo cedo, & de sectæ iam nostræ sinceritate consentio. Etiam nunc tamen aliqua confusione

K dunt

XL

2

3

detur noster poetæ principis vocem expressisse, principio II Aeneid.

Conticuere omnes, intentique ora tenebant.

Cap. XL. I. *Cæcilius erupit*) non exspectans arbitri sententiam, inopinato dixit, nec se continere diutius, nouæ mentis affectu concitatus, potuit. Vide cap. XVI sect. 6.

ve improbe usurpo victoriā) Locus dubie saluus: sic tamen in MSS. legitur. Vulgo *improbus*, quod minus sanum.

146 M. MINVCII FELICIS

dunt non obstrepentia veritati, sed perfectæ institutioni necessaria: de quibus craftino (quod iam sol occasui decluis est) ut de toto congruentius, promptius requiremus.

- XLI At ego, inquam, prolixius omnium nostrum vice gaudeo, quod etiam Octavius mihi vicerit, quum maxima iudicandi mihi inuidia detracta sit. Nec tamen possim meritum eius verborum laudibus repensare. testimonium & hominis & vnius infirmum est. Habet Dei munus eximum, a quo & inspiratus orauit, & obtinuit adiutus.
- 2 3 Post hæc læti hilaresque discessimus, Cæcilius quod crediderit: Octavius quod vicerit: ego, & quod hic crediderit, & hic vicerit.

Cap. XLI. 3. Octavius quod vicerit) Quibusdam libris insertum est hoc modo: Octavius gaudere quod vicerit. Sed si cœpit subaudiatur, tamen id redundabit, in læti hilaresque antea expressum.

CAE-

er-
us
is
us

m
a-
i-
ec
m
D-
et
d-

s,
s

n
-
G
a

CAECILII
CYPRIANI
DE
IDOLORVM
VANITATE
LIBER
RECENSITVS ET
ILLVSTRATVS
A
CHRISTOPHORO CELLARIO.

HIERONYMVS epistola LXXXIV
ad Magnum, oratorem Ro-
manum:

*Cyprianus, quod idola dii non sint, qua
breuitate, qua historiarum omnium scien-
tia, quorum verborum & sensuum splen-
dore perstrinxit?*

AVGUSTINVS libro de Vnico Ba-
ptismo contra Petilianum epis-
cum Constantinensem
cap. IV

*Episcopus Cyprianus, de vno vero Deo
aduersus multorum deorum falsorumque
cultores disputans, multa profert testimoni-
a de libris eorum, quos praeclaros au-
tores habent, hoc est, ex illa veritate,
quam in iniustitate detinent.*

— (149) —

CAECILII CYPRIANI
DE
IDOLORVM VA-
NITATE
LIBER.

DEOS non esse, quos colit vul-
gus, hinc notum est: Reges
olim fuerunt, qui ob regalem
memoriam coli apud suos, postmodum
etiam in morte cœperunt. Inde illis in-
stituta templo; inde ad defunctorum
vultus per imaginem detinendos ex
pressa simulacra: (quibus) & immo-
labant hostias, & dies festos, dando ho-
nores, celebrabant; inde posteris facta-
sunt sacra, quæ primis fuerant adsumpta

K 3 sola-

DE IDOLORVM VANITATE) Varie hic
liber præserbitur. Rigaltii editione: *Quod*
idola dii non sint, & quod deus unus sit, & quod
per Christum salus credentibus data sit; siue, de
idolorum vanitate. Verum hic non titulus
est sed argumentum. Satis ergo illustris-
simi viro, editori Oxoniensi fuit, *De ido-*
lorum vanitate.

I. *Reges olim fuerunt*) aut regum filii, vel regii
generis, & alii bene merentes de republica.
quibus & immolabant) Abelt QVIBVS ab anti-
quislmissis MSS. Vide Rigalt.

150 CYPRIANI DE

solatia. Et videamus an stet hæc
apud singulos veritas. Melicertes &
Leucothea præcipitantur in maria, &
fiunt postmodum maris numina:
Castores alternis moriuntur, vt vi-
vant: Aesculapius, vt in Deum sur-
gat, fulminatur: Hercules, vt homi-
nem exuat, Oetais ignibus concre-
matur: Apollo Admeti pecus pauit:
Laomedonti muros Neptunus insti-
tuit, nec mercedem operis infelix stru-
ctor accepit: antrum Iouis in Creta vi-
sit, & sepulcrum eius ostenditur, &
ab eo Saturnum fugatum esse manife-
stum

2. Melicertes & Leucothea) Hyginus fab. II Ino-
cum Melicerter filio suo in mare se præcipitauit;
quam Liber Leucotheam voluit appellari: nos
matrem Matutam dicimus: Melicerten autem
deum Palemonem, quem nos Portumnus dici-
mus. Ino autem Liberi sine Bacchi nutrix
tingitur. Adde Lactantium lib. I cap. XXI
sect. 23.

Castores alternis moriuntur) Vide Minucium cap.
XXI sect. 16. Oxon. **Castor & Pollux**: at MSS.
Beneuent. & Veron. **Castores**, vt Minucius.

Aesculapius fulminatur) Minuc. cap. XXI ex-
tremo.

Hercules Oetais ignibus) ibidem expositum.

Apollo Admeti pecus pauit) Minucius præiuit
cap. XXII sect. 5.

Laomedonti muros Neptunus) Vide ibidem.

Antrum Iouis & sepulcrum) Minuc. cap. XXII
sect. 12.

stum est: inde Latium de latebra eius nomen accepit. Hic litteras inprime-re, hic signare nummos in Italia primus instituit, vnde ærarium Saturni vocatur; & rusticitatis hic cultor fuit: inde falcem ferens senex pingitur. Hunc fugatum hospitio Janus exce-pit, de cuius nomine Ianiculum dictum est, & mensis Ianuarius institutus est. Ipse bifrons exprimitur, quod in medio constitutus an-num incipientem pariter & receden-tem spectare videatur. Mauri vero manifeste reges colunt, nec vlo ve-lamento hoc nomen obtexunt. Inde per gentes & prouincias singulas varia deorum religio mutatur, dum non vnu ab omnibus Deus colitur, sed pro-pria cuique maiorum suorum cultura seruatur. Hoc ita esse Alexander ma-

K 4 gnus

3

4

II

2

3. *Hic litteras inprimere, signare nummos*) Minuc. cap. XXII sect. 9. seq. Puta vero saxis, membranis, corticibus impressissæ litteras.

rusticitatis) ruris colendi, vita rusticæ.

4. *Mauri manifeste reges colunt*) Idem Minu-cius cap. XXIII sect. 2. consulatur.

Cap. II. I. maiorum suorum cultura) Cultura heic cultus est.

2. *Alexander magnus*) Relege quæ ad Minucii cap. XXI sect. 4. notauiimus.

gnus insigni volumine ad matrem suam
eribit, metu suæ potestatis proditum
sibi de diis hominibus a sacerdote secre-
tum, quod maiorum & regum memo-
ria seruata sit; inde colendi & sacrifi-
candi ritus inoleuerit. Si autem ali-
quando dii nati sunt, cur non hodie
quoque nascuntur? nisi forte Iuppiter
senuit, aut partus in Iunone defecit.
4 Cur vero deos putas pro Romanis pos-
se, quos videoas nihil pro suis aduersus
eorum arma valuisse? Romanorum
5 enim vernaculos deos nouimus. Est
Romulus, peierante Proculo, deus fa-
etus; & Picus, & Tiberinus, & Pilum-
nus

3. *Nisi forte Iuppiter sennit*) Ex Felicis cap. XXIII
sect. 4. depromptum. Addo huic argumento
iudicium Plinii lib. II cap. VII de diis pagano-
rum: *Matrimonia inter deos credi, tantoque*
*eui ex his neminem nasci, & alios esse grand-
euos semperque canos, alios iuuenes atque pue-
ros, atri coloris, aligeros, claudos, ovo editos,*
& alternis diebus viuentes morientesque,
puerilium prope deliramentorum est. Sed super
omnem impudentiam, adulteria inter ipsos fin-
gi: mox iurgia, & odia: atque etiam furtu-
rum esse & scelerum numina.

4. *pro Romanis posse, quos videoas nihil*) Ex
cap. XXV sect. 8 Minucii Felicis.

5. *Picus, Tiberinus, Pilumnus*) Ibidem.

nus, & Confus, quem deum fraudis, velut consiliorum deum, coli Romulus voluit, postquam in raptum Sabinorum perfidia prouenit. Deam quoque Cloacinam Tatius & inuenit & coluit: Pauorem Hostilius atque Pallorem. mox a nescio quo Febris dedicata, & Acca & Flora meretrices. In tantum vero deorum vocabula apud Romanos finguntur, vt sit apud illos & Viduus deus, qui anima corpus viduet, qui quasi feralis & funebris intra muros non habetur, sed foris collocatur; & nihilo minus, quia extorris factus, damnatur potius Romana religione, quam colitur. Ist & Scanfus ab adscensibus dictus, & Forculus a foribus, & a limini-

K 5 bus

perfidia prouenit) processit euentu prospero. Riga-

galt.

6. *Cloacinam Tatius*) De his & insequentibus ineptis ad Felicis cap. XXV sect. 8 diximus.

7. *Viduus deus*) Quis omnia ridicula deorum nomina enarrabit? Talis & Scanfus est qui subsequitur sect. 8. tales ceteri diuini diuæque. Multos & pñne innumeros narrarunt alii, Arnobius lib. IV pag. 131. Lactantius lib. I. cap. XX, Augustinus Civ. Dei lib. IV cap. VIII, nec vero complecti omnes potuerunt.

8. *& Forculus a foribus, & Limentinus*) Augustinus de Civ. Dei lib. IV cap. VIII extremo: *Vnum*

6

7

8

bus Limentinus, & Cardea a cardinibus,
 & ab orbitatibus Orbana. Hi dii Ro-
 mani. Ceterum Mars Thracius, &
 Iuppiter Creticus, & Iuno vel Argiuia,
 vel Samia, vel Pœna; & Diana Tauri-
 ca, & deūm mater Idæa: & Aegyptia
 portenta, non numina: quæ vtique si
 quid potestatis habuissent, sua ac suo-
 rum regna seruassent. Plane sunt apud
 Romanos & vieti Penates, quos Aeneas
 profugus aduexit. Est & Venus multo
 heic turpius Calua, quam apud Home-
 rum vulnerata. Regna autem non
 meri-

III

quisque domui sive ponit ostiarium, & quia ho-
 mo est, omnino sufficit. Tres deos isti, osfuerunt,
 Forculum foribus, Cardeam cardini, Limenti-
 num limini. Ita non potuit Forcus simul fo-
 res & cardinem limenque seruare. *Cide Ter-
 tullian. de Corona cap. XIII extrem.*

ab orbitatibus Orbana) Plinius lib. II cap. VII
Fanum dicatum est Orbone ad eadem Larium, &
ara Male Fortune Exquiliis. Et Arnobius
 lib. IV pag. 131 clariss: *In tutela sunt Orbone*
*orbati liberis parentes: in Nenia, quibus ex-
 trema sunt tempora.*

9. *Mars Thracius & Iuppiter Creticus*) De his
 & insequentibus deorum cognomentis Minu-
 cius cap. XXV se&t. 10, vnde desumpta sunt.

10. *Est & Venus multo heic turpius Calua*) Vide
 Lactantium lib. I cap. XX se&t. 27, & Vege-
 tium lib. IV cap. IX. Ex Corbeiensi codice
 MS. emendatio. Adi Rigaltium.

IDOLORVM VANITATE. 155

merito accidunt, sed forte variantur.
 Ceterum imperium ante tenuerunt &
 Assyrii, & Medi, & Persæ: & Græcos &
 Aegyptios regnasse cognouimus. Ita
 vicibus potestatum, Romanis quoque,
 vt & ceteris, imperandi tempus obuenit.
 Ceterum, si ad originem redeas,
 erubescas. Populus de sceleratis & no-
 centibus congregatur, &, asylo consti-
 tuto, facit numerum impunitas crimi-
 num. Ut rex ipse principatum habeat
 ad crimina, sit Romulus parricida: at-
 que ut matrimonium faciant, rem con-
 cordiæ per discordias auspicantur. Ra-
 piunt, ferociunt, fallunt. Ad copiam
 ciuitatis augendam, nuptiæ sunt illis
 rupta hospitii fœdera, & cum saceris
 bella crudelia. Est & gradus summus
 in Romanis honoribus consulatus: sic
 consulatum cœpisse videmus ut re-
 gnum. Filios interficit Brutus, vt cre-

K 6 scat

3. sit Romulus parricida) Minucius conferri
 potest cap. XXV scđt. 2.

ut matrimonium faciant) Pluralis ex Veronensi
 MS. conuenitque cum in sequentibus Rapiunt
 & reliquis.

4. Filios interficit Brutus) L. Iunius Brutus, pri-
 mus consul. Adi Liuium lib. II cap. V. Etiam
 Virgilius attingit lib. VI vers. 819.

cat de suffragio sceleris commendatio
 5 dignitatis. Non ergo de religionibus
 sanctis, nec de auspiciis, aut auguriis
 Romana regna creuerunt, sed acceptum
 6 tempus certo fine custodiunt. Ceterum
 & Regulus auspicia seruauit, & captus
 est: & Mancinus religionem tenuit, &
 sub iugum missus est: & pullos edaces
 Paullus habuit, & apud Cannas tamen
 cæsus est. C. Cæsar, ne ante brumam
 in Africam nauigia transmitteret, au-
 guriis & auspiciis retinentibus, spreuit,
 7 & eo facilius nauigauit & vicit. Ho-
 rum autem omnium ratio est illa, quæ
 fallit & decipit, &, præstigiis cæcantibus
 veritatem, stultum & prodigum vulgus
 8 inducit. Spiritus insinceri & vagi, qui,
 posteaquam terrenis vitiis immersi sunt,
 & a-

*Consulis imperium hic primas sevusque se-
 cures*

*Accipiet: natosque pater noua bella, mo-
 ventes*

*Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit
 Infelix.*

6. *& Regulus auspicia seruauit, & captus est)* Ex
 Minucii cap. XXVI. sect. 2 & hoc & quæ in-
 sequuntur seruati vel neglecti auspicii exem-
 pla.

nauigia} Corbei. MS. nauta. Eleganter.

8. *Spiritus insinceri & vagi)* Eodem cap. XXVI
 sect. 7 Minucii Felicis.

& a vigore cœlesti, terreno contagio
recesserunt, non desinunt perdit per-
dere, & deprauati errorem prauitatis
infundere. Hos & poetæ dæmonas IV
norunt: & Socrates instrui se & regi
ad arbitrium dæmonis prædicabat: &
magis inde est ad perniciosa vel lu-
dicra potentatus, quorum tamen pra-
cipiuus Hostanes & formam veri Dei
negat conspici posse, & angelos ve-
ros sedi eius dicit adfistere. In quo
& Plato pari ratione consentit, &
vnum Deum seruans, ceteros ange-
los vel dæmonas dicit. Hermes quo-
que Trismegistus vnum Deum lo-
quitur, sumque incomprehensibili-
lem atque inestimabilem confitetur.
Hi ergo spiritus sub statuis atque 3
imaginibus consecratis delitescunt.
hi adflatu suo vatum pectora in-
spiri

Cap. IV. & Socrates instrui se & regi) Ibidem
sect. 8.

2. In quo & Plato & vnum Deum, ceteros) Vide
Minucium cap. XIX sect. 17. & cap. XXVI
sect. 11.

Hermes Trismegistus) de quo Lactantius lib. I
Instit. cap. VI sect. 3. seq. consulatur.

3. spiritus sub statuis & imaginibus) Minuc. Fel.
cap. XXVII sect. 1. ubi & in sequentia inuenies
explicata.

spirant, extorum fibras animant, avium volatus gubernant, sortes regunt, oracula efficiunt, falsa veris semper intuoluunt. nam & falluntur, & fallunt: vitam turbant, somnos inquietant, irre-
 4. pentes etiam in corporibus occulte
mentem terrent, membra distorquent,
valetudinem frangunt, morbos laces-
sunt, vt ad cultum sui cogant, vt ni-
dore altarium, & rogis pecorum sagi-
nati, remissis quæ constringerant, cu-
rasse videantur. Hæc est de illis me-
dela, quum illorum cessat iniuria: nec
aliud illis studium est, quam a Deo
homines auocare, & ad superstitionem
sui ab intellectu veræ religionis auer-
tere; quum sint ipsi pœnales, querere
sibi ad pœnam comites, quos ad crimen
suum

4. occulte mentem terrent) Ex Veronensi optimo.
Vulgo mentes. quamquam & Minucius cap.
XXVII fecit. 3 vnde hæc transcripta videntur,
mentes habet.

5. quum sint ipsi pœnales) pœna digni. Salua-
nus de Gubern. Dei lib. VI pag. 220 scelerata
pœnalia. Nec veteri auctoritate verbum
caret. Plinius lib. XVIII cap. XI Tunditur
alica pilo, vinctorum pœnali opera, id est ope-
ra, quæ pœna loco est. Sic Prudentius in
Laurentio vers. 193 dixit pœnalis labor, de
damnatis in metallis.

suum fecerint errore participes. Hi
 tamen adiurati per Deum verum a
 nobis, statim cedunt, & fatentur, &
 de obfessis corporibus exire cogun-
 tur. Videas illos nostra voce & ope-
 ratione maiestatis occultæ flagris cæ-
 di, igne torri, incremento pœnæ
 propagantis extendi, eiulare, geme-
 re, deprecari: vnde veniant, &
 quando discedant, ipsis etiam qui se
 colunt audientibus, confiteri; & vel
 exsiliunt statim, vel euaneſcunt gra-
 datim, prout fides patientis adiuuat,
 aut gratia curantis adſpirat. Hinc
 vulgus in odium nostri nominis co-
 gunt, vt nos odiſſe incipient homi-
 nes antequam noſſe, ne cognitos aut
 imitari possint, aut damnare non
 possint. Vnus igitur omnium do-
 minus est Deus: neque enim illa
 sublimitas potest habere confortem,
 quum sola omnem teneat potesta-
 tem. Ad diuinum imperium etiam
 de terris mutuémur exemplum.
 Quando vñquam regni societas
 aut cum fide cœpit, aut sine cruo-
 re defiit? Sic Thebanorum ger-
 ma-

V

Cap. V. 2. Sic Thebanorum germanitas) Veronen-
 sis MS liber Thebanorum fratrum g. quod gloſ-

manitas rupta , & permanens rogis
 dissidentibus etiam in morte discordia: & Romanos geminos vnum non
 capit regnum , quos vnum vteri ce-
 pit hospitium. Pompeius & Cæsar
 adfines fuerunt , nec tamen necessi-
 tudinis fœdus in æmula potestate te-
 nuerunt. Nec hoc tantum de ho-
 mine mireris , quum in hoc omnis
 natura consentiat. Rex vnum est api-
 bus , & dux vnum in gregibus , & in
 armentis rector vnum : multo ma-
 gis mundi vnum est rector: qui vni-
 versa , quæcumque sunt , verbo iubet ,
 ratione dispensat , virtute consummat.
 Hic nec videri potest ; visu clarior est :
 nec comprehendendi , tactu purior est :
 nec æstimari ; sensu maior est , & ideo
 sic eum digne æstimamus , dum inæsti-
 mabilem dicimus. Quod vero tem-
 plum habere possit Deus , cuius tem-
 plum

sema videtur & interpretamentum. Adde
 Minucium ad cap. XVIII sect. 6 & quæ nos
 ibi adnotauimus.

4. *Rex unus est apibus*) Minuc. Fel. cap. XVIII
 sect. 7.

5. *Hic nec videri potest , visu clarior est*) Ex Mi-
 nucii cap. XVIII sect. 8.

IDOLORVM VANITATE. 151

plum totus est mundus? & quum homo latius maneat, intra vnam ædicolam vim tantæ maiestatis includam? In nostra dedicandus est mente, in nostro consecrandus est pectore. Nec nomen Deo quæras: Deus nomen est illi. illic vocabulis opus est, vbi propriis appellationum insignibus multitudo dirimenda est. Deo qui solus est, DEI vocabulum totum est. Ergo vnuſ est, & vbiique totus diffusus est. Nam & vulgus in multis Deum naturaliter con-

L. fi.

7

IV

8

6. & quum homo latius maneat) Minucius cap. XXXII sect. I quum homo latius maneam. Sic ibi cum Fulvio Vrsino expressimus, quia Cicero, quem imitari solet Minucius, habere laxe, pro domo sua cap. XLIV dixit. Codices vero omnes Cypriani, si transcripsit Felicem, præ se latius ferunt, ut dubitate incipiam, an nec prior ille latius, ut Sabæus & Fr. Balduinus legunt, scriperit. intra vnam ædicolam? in nostra dedicandus) Felicis verba dicto cap. XXXII sect. I & 2.

7. Nec nomen Deo quæras) Sic optimus Veronensis: & Minuciani quidam libri cap. XVIII sect. 9, quamquam ibi Dei scripsimus, Mearsium sequuti, qui vero lectione Cypriani, quæ dubia est ut vidimus, præcipue nitebatur.

DEI vocabulum totum est.) Tres MSS. Oxoniensi editione nominati, DEI; alii DEVIS: sed & meliores libri Minuciani dicto loco DEI.

fitetur, quum mens & anima sui au-
 toris & principis admonetur. Dici
 frequenter audimus, O DEVS; &, DEVS VIDET; &, DEO COM-
 MENDO; &, DEVS MIHI RED-
 DET; &, QVOD VVLT DEVS; &, SI DEVS DEDERIT. Atque hæc est
 9 summa delicti, nolle agnoscere quem
 VI ignorare non possis. Quod vero Chri-
 stus fit, & quomodo per ipsum nobis
 salus venerit, sic est ordo, sic ratio.
 Iudæis primum erat apud Deum gra-
 tia: sic olim iusti erant, sic maiores
 2 eorum religionibus obediebant, in-
 de illis & regni sublimitas floruit, &
 generis magnitudo prouenit: sed illi
 negligentes, indisciplinati, & superbi
 postmodum facti, & fiducia patrum
 inflati, dum diuina præcepta conte-
 mnunt, datam sibi gratiam perdide-
 runt. Quam vero fuerit illis profa-
 na

3. *Dici frequenter audimus O DEVS*) conseras
velim Minucii cap. XVIII sect. II.

Cap. VI. I. *Quod vero Christus fit*) Veron. MS.
Quid vero.

2. *indisciplinatus*) Uſus hoc verbo est etiam Vul-
gatus interpres Sapientiae libri cap. XVII comm.
I. Gloss. vet. *indisciplinatus, αἵραθης.*

IDOLORVM VANITATE. 163

na vita, quæ contracta sit violatæ religionis offensa, ipsi quoque testantur, qui et si voce tacent, exitu confitentur. dispersi & palabundi vagantur, soli & cœli sui profugi, per hospitia aliena iactantur. Nec non Deus ante prædixerat fore, ut vergente sæculo, & mundi fine iam proximo, ex omni gente, & populo, & loco cultores sibi adlegeret Deus multo fideliores, & melioris obsequii, qui indulgentiam de diuinis muneribus haurirent, quam acceptam Iudæi contemptis religionibus perdidissent. Huius igitur indulgentiæ, gratiæ disciplinæque arbiter & magister SERMO & FILLIVS Dei mititur, qui per prophetas omnes retro illuminator & deductor humani generis prædicabatur. Hic est virtus Dei, hic ratio, hic sapientia eius & gloria:

L 2

hic

4

5

6

3. *soli & cœli sui profugi*) Cum patro casu & Plinius connexuit lib. VII cap. XXVIII de M. Sergio, Catilinæ proano: *bis ab Hannibale captus: bis vinculorum eius profugus.*

5. *illuminator & deductor*) Sic antiquissimo quoque libro manu exarato legitur: Vulgaribus doctòr. Sed præstat quod antiquius, quia ex Tertulliani Apologetico hausta verba, quo eadem hoc ordine cap. XXI leguntur: *Huius*

hic in virginem delabitur; carnem
spiritu sancto induitur. Deus cum
homine miscetur; hic Deus noster,
hic Christus est, qui, mediator duorum,
hominem induit, quem perdu-
cat ad P A T R E M . Quod homo est,
esse Christus voluit, ut & homo pos-
sit esse quod Christus est. Sciebant
& Iudæi Christum esse venturum:
nam hic illis semper prophetis admo-
nentibus adnuntiabatur; sed signifi-
cato dupli eius aduentu, uno,
qui exercitio & exemplo hominis
fungeretur; altero, qui Deum fa-
teretur, non intelligendo primum
aduentum, qui in passione præcessit
occultus; vnum tantum credunt, qui
erit in potestate manifestus. Quod
autem hoc Iudæorum populus intel-
ligere non potuit, delictorum meri-
tum fuit. sic erant sapientia & intel-
ligentia cæcitate multati, ut qui vita
indigni essent, haberent vitam ante
ocu-

*igitur genitie disciplineque arbiter & magister,
illuminator atque deductor generis humani filius
Dei adnuntiabatur.*

6. *delabitur; carnem spiritu sancto*) Sic e Beneuen-
tano codice: ceteri, *carnem spiritus sanctus in-
duitur*, quæ si genuina scriptura Cypriani est,

IDOLORVM VANITATE. 165

oculos, nec viderent. Itaque quum Christus Iesus, secundum a prophetis ante prædicta, verbo & vocis imperio dæmonia de hominibus excuteret, paralyticos restringeret, leprosos purgaret, illuminaret cæcos, claudis gressum daret, mortuos rursus animaret, cogeret sibi elementa famulari, seruire ventos, maria obedire, inferos cedere; Iudæi, qui illum crediderant hominem tantum, de humilitate carnis & corporis; existimabant magum, de licentia potestatis. Hunc magistri eorum atque primores, hoc est quos & doctrina ille & sapientia reuincebat, accensa ira & indignatione prouocata, postremo detentum, Pontio Pilato, qui tunc ex parte Romana Syriam procurabat, tradiderunt, crucem eius

VII

L 3 &

Spiritus ipse λογος intelligatur oportet. Vul-
gatis insertum cooperante, quod abest a scri-
ptis. Tres insignes delabitur: alii, illabi-
tur.

Cap. VII. 2. *Syriam procurabat*) Bene, procurabat, quia Tacitus Pontium Pilatum procuratorem dixit lib. XV cap. XLIV: minus autem vere Syriam, quæ sub legato consulari erat, nominavit; Pilatus enim Palæstinæ tantum, nec illi omni, sed Archelai ethnarchiæ in

& mortem suffragiis (violentis ac) per-
 3 tinacibus flagitantes. Hoc eos factu-
 ros & ipse prædixerat, & prophetarum
 omnium testimonium sic ante præces-
 serat, oportere illum pati, non ut sen-
 tiret (tamen) mortem, sed ut vince-
 ret: & quum passus esset, ad superos
 denuo regredi, ut vim diuinæ maie-
 statis ostenderet. Fidem itaque rerum
 cursus impleuit. nam & crucifixus, præ-
 vento carnificis officio, spiritum spon-
 te dimisit, & die tertio rursus a mor-
 tuis sponte surrexit. Adparuit disci-
 pulis talis ut fuerat: agnoscendum se
 5 videntibus præbuit simul iunctis, &
 sub-

prouinciam redactæ, siue Iudeæ & Samariæ,
 præfetus fuit. Iosephus lib. II de bello cap.
 XIV ineunte: Πειρθεὶς δὲ εἰς Ιudeὰν
 ἐπίγεως ὑπὸ Τιβερίου πιλάτος, Missus
 autem a Tiberio Pilatus in Iudeam procura-
 tor.

violentis ac pertinacibus) optimis codicibus ab-
 sunt inclusa violentis ac, retentis solum suffra-
 giis pertinacibus.

3. non ut sentiret tantum mortem) illud tantum
 in plurimis MSS. non exstat. Sic sentire
 mortem erit ἰδεῖν διαφορὰ, vt Græci in-
 terpretes Psalm. XVI. 10 & cum iis Lucas Act.
 II. 31 reddiderunt,

5. simul iunctis) Regius ita & Veronensis cogit.

IDOLORVM VANITATE. 167

substantiæ corporalis firmitate conspi-
cuus, ad dies quadraginta remoratus
est, vt de eo ad præcepta vitalia instrui
possent, & discerent quæ docerent.
Tunc in cœlum circumfusa nube sub-
latus est, vt hominem, quem dilexit,
quem induit, quem a morte protexit,
ad patrem victor imponeret; iam ven-
turus e cœlo ad pœnam diaboli, & ad
censuram generis humani, vltoris vi-
gore, & iudicis potestate: per orbem
vero discipuli, magistro & Deo mo-
nente, diffusi, præcepta Dei in salutem
darent, ab errore tenebrarum ad vi-
am lucis adducerent, cœcos & ignaros
ad agnitionem veritatis ocularent. Ac
ne esset probatio minus solida, & de
Christo delicata confessio; per tor-
menta, per cruces, per multa pœna-
rum genera tentantur. Dolor, qui
veritatis testis est, admouetur, vt Chri-

L 4 stus,

ces: alii iunctus. At iunctis est συνηθεοισ-
μένοις τοῖς ἔνδειαι, Luc. XXIV. 33.

6. magistro & Deo) Vetus codex Veronensis
non magistro, sed Deo, ut magister homo
Ψιλὸς sit.

ocularent) visum darent. Tertulliani verbum, quo
magistro sape Cyprianus usus est. Libro de
Pœnitentia cap. XII Hirundo si excœcayerit pul-

6

7

168 CYPR. DE IDOL. VANIT.

stus, Dei filius, qui hominibus ad vitam datus creditur, non tantum præconio vocis, sed & passionis testimonio prædicaretur. Hunc igitur contamur, hunc sequimur, hunc habemus itineris ducem, lucis principem, salutis auctorem, cœlum pariter & patrem quærentibus & credentibus pollicentem. QVOD EST CHRISTVS, ERIMVS CHRISTIANI, SI CHRI-STVM FVERIMVS SEQVVTI.

*los, nouit illos oculare rufus de sua chelidonia.
Et metaphorice libro de Pudicitia cap. VIII
in vestibus purpura oculandis.*

10. si Christum fuerimus sequuti) Vulgati libri, imitati, quod elegans videtur, nec mutarem, nisi sex codices scripti manu, editione Oxoniensi nominati, sequuti præferant, a quorum consensu nefas sit recedere. Etiam Parisiensis Remboldus, & Basileensis Frobenius & Heruagius secuti expresserunt.

FRAN-

FRANCISCI BALDVINI IC.
DISSERTATIO
DE
MINUCIO FELICE.

VT hunc siue libellum, siue dialogum, qui multis iam saeculis falso creditus est dictusque esse octauus Arnobii aduersus Gentes, & inscribere in & esse plane liquidoque adfirmarem M. Minucii Felicis OCTAVIVM, facile mihi persuaserunt duo & boni & antiqui & graues testes auctoresque Lactantius atque Hieronymus. Ille enim suarum Institutionum lib. I cap. XI citat Minucium Felicem in eo, ut ait, libro, qui OCTAVIVS inscribitur: & ex eo verba quaedam descripta recitat, quae non patiuntur nos aut alium aliquem, aut alterius cuiusquam Octauium singere. Idem lib. V cap. I loquens de Christianorum, quos legerit, loquentia primo loco hunc Minucium laudat. *Minucius, inquit, Felix, non ignobilis inter caussidicos loci fuit. Huius liber, cui OCTAVIVS titulus est, declarat, quam idoneus veritatis assertor esse potuisset, si se totum ad id studium contulisset.* Testis alter est Hieronymus, qui hunc (sicuti ipse fatetur) Lactantium sequutus, in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum ait: *Minucius Felix, Romæ insignis caussidicus, scriptit Dialogum Christiani & Ethnici disputantium, qui OCTAVIVS inscribitur.* Idem in epistola ad Magnum, oratorem Romanum, *Minucius, inquit,*

L 5

Felix,

Felix, causidicus Romani fori, in libro, cui titulus OCTAVIVS est, quid gentilium scripturarum dimisit intactum? Iam autem non esse hunc librum Arnobii, satis patet, quem Minucii esse apparet. Et vero quod Hieronymus in eadem epistola subiicit, indicare alioqui poterat Arnobii non esse, cum quidein non nisi septem, qui etiamnum exstant, libros aduersos Gentes Arnobium scripsisse testetur. Quinque alterum quemdam librum Minucio nostro falso inscriptum fuisse narret, tanto miror doleoque magis, hunc qui eius erat unicus $\gamma\gamma\eta\sigma\tau\circ\circ$, fuisse illi subreptum, alterique, non domino, iniuste adscriptum: ut & plagio & partu supposito facta nostro Minucio duplex iniuria esse videatur. Sed haec frequens est querela de librariorum nihil non temere miscentium facinoribus. Fortasse, ut hunc libellum Arnobio quidam adscriberent, quedam stili & argumenti similitudo, quæ imperitos persepe fallit, fecit: & quum legerent OCTAVIVM, statim somniarunt octauum aliquem esse librum. Ridicule profecto & inepte. Saltem Arnobio perpetua oratione vtenti Dialogum temere adscribendum non esse cogitassent. Verum insciitam cæca quam confidens est audacia. Sane Hieronymus scribit, Nepotianum suum tam in scriptoribus ecclesiasticis diligenter versatum fuisse, ut si quid ex iis proferretur, statim agnosceret atque discerneret, quid Tertulliani, quid Cypria-

priani, quid Laetantii, quid Minucii, quid Victoriini, quid Arnobii esset. Cæterum tanto magis miror Erasimum eo loco, illum dico Erasinum, hominem acerrimo iudicio præditum, & talium scriptorum minime obtusum censem, adnotasse, huius Minucii nihil nunc exstare.

Cuius potissimum imperatoris temporibus Romæ vixerit noster Minucius, nondum mihi sati liquet. Hieronymus in suo catalogo, quo scriptores ecclesiasticos, eo quo vixerunt ordine recensere videtur, illum Origeni proximum, Cypriano priorem fuisse, obscure significat. Sed eius alioqui vel sæculum vel ætatem non indicat. Certe in Cypriani *de Idolorum vanitate* libello plurima sunt, quæ totidem verbis in Octauio Minucii leguntur: necesse ut sit aut hunc ab illo, aut illum ab hoc ea sumpsisse. Hieronymus vero in epistola ad Magnum, loquens de Latinis scriptoribus ecclesiæ, et si Minucium ante Cyprianum laudet, tamen illam de Idolis orationem adscribere Cypriano magis videtur. Sed & in apologia pro suis aduersus Iouianum libris, primo loco Tertullianum, secundo Cyprianum, tertio Minucium commemorat. Sabellicus, sed fine teste, adfirmat eum Romæ floruisse, quo tempore Urbanus ibi erat episcopus, hoc est, temporibus Alexandri Seueri imperatoris. Si ita esset, esset Minucius antiquior Cypriano, æqualis Tertulliano, nostrisque adeo Iuriscons. Vlpiano & Paullo.

Paullo. Verum et si posteriorem fuisse credam; tamen proxime illa tempora sequutum esse existimo: nostra vero non attingere nisi interuallo longissimo, hoc est, annorum prope c^{irca} ccc.

Minuciam gentem olim Romæ nobilem fuisse memini, in qua quatuor consules Minucii Augurini intra annos quadraginta numerari possunt. Sed & Minucios Rufos, & Minucios Thermos in Fastis consularibus lego. Denique & Minucius Fundanus Afriæ præses fuit illustris, ad quem Hadrianus imperator non inquam de Christianis legem misit: vt iam nihil dicam de eo, cuius in Epistolis meminit Plinius, vel quem ille noster laudat Julianus, cuius ad Minucium Natalem libri de Iure civili laudantur. His vero omnibus vnum Minucium Felicem, et si non fuerit eiusdem aut gentis aut familiae, facile antepono, etate quidem posteriorem, doctrina tamen, virtute, &c, quod primo loco numerandum est, pietate multo superiorem. Fuit enim non modo iurisconsultis magnus, & excellens suo tempore orator: sed &, quod maius est, fuit serio Christianus. Afrum fuisse suspicor, licet id affirmare non ausim. Certe Frontonius Cirtensis (Cirta autem fuit nobilissima Numidiæ ciuitas, cuius & in Pandectis mentio fit) ita meminit, vt in Africa versatum se esse significet. Estque genus dicendi scribendique sequutus, quale Afri illi, Tertullianus, Cyprianus, Arnobius: vt iam de posterioribus non loquar.

DISSE

TATIO.

173

quar, quos eadem olim aluit Africa, illa, inquam, felix secundaque Africa, quæ vt semper aliquid nostræ proferre dicebatur, sic etiam religionis nostræ vindices & patronos doctissimos acerrimosque protulit, & ad ipsius quoque Romanæ ecclesiæ præsidium atque defensionem emisit. nam & ex eadem Africa prodibant hostes minime ignavi, neque improbi minus quam vehementes calumniatores. qualis, ne longius abeam, fuit ille, cuius iam memini, Fronto: quem quidem tam impudentem rhetorem, quam impium Christianorum aduersarium fuisse, ex Minucio intelligemus. Nollem hunc fuisse Papirium Frontonem, iurisconsultum, qui in Pandectis laudatur. Suspicor potius fuisse Cornelium Frontonem rhetorem, quem Capitolinus narrat fuisse præceptorem M. Antonini philosophi, imperatoris, & ex cuius etiam schola oratoria accepimus prodiisse illum nostrum * Melitoneum, qui ad Christianorum defensionem, eloquentiam suam conuertit: vt quod illis impius præceptor probrum adsperserat male dicendo, bonus discipulus abstigeret respondendo.

Minucium nostrum Romæ cauñas egisse, paullo ante ex Lactantio & Hieronymo dictum est: neque hoc ipse dissimulat, cum vindemiarum feriis curam iudicariam sibi remissam fuisse narrat.

* Sardensem episcopum, auctorem apologia pro Christianis. Hieronym. Catalog.

rat. Sic enim & Vlpianus in Pandectis lege I
 de Feriis scribit, M. Antonini imperatoris oratio-
 ne ex resum fuisse, ne quis messium aut vindem-
 iiarum tempore aduersarium cogeret ad judi-
 cium venire. Sicut & Suetonius (cap. XXXV) nar-
 rat, Augustum statuisse, ne Septembri Octobrve
 mense necesse esset in senatum venire. Immo vero
 & ipse Cyprianus, tamquam alter Minucius, in
 sua epistola ad Donatum (edit. Oxon. Tractatu de
 Gratia pag. I) meminit eius temporis, quo, ut ait,
indulgente vindemia solitus animus in quietem,
*solemmnes & statas anni fatigantis inducias sorti-
 tur.* Ac tum quidem secessus amicos captare
 se ait, vbi de rebus diuinis cogitet. Non dissimilis est narratio nostri Minucii. Felices vero
 illæ feriæ, quibus a foro subselliisque abductus
 nobilissimus cauſidicus est ad religiolam siue com-
 mentationem siue disputationem. Cicero, quod
 abs nostro Scœuola accepit, narrat (lib. II de Ora-
 tore cap. VI) *Lalium cum Scipione solitum esse ru-
 sticari: cosque incredibiliter repuerascere esse soli-
 tos, quum rus ex vrbe, tamquam ex vinculis eu-
 lassent: conchas etiam, & vmbilicos ad Cajetam, &
 ad Lucrinum legere consueſſe, & ad omnem animi
 remissionem ludumque descendere.* Eius vero
 exempli statim mihi in mente venit, quum Mi-
 nucium audirem reliquo strepitu forensi, cum suo
 Octauio rusticari, & in litore Ostiensi suauiter spe-
 ctare puerilem, quem describit, ludum. Sed quin
 de

deinde audio, quam in illo secessu & grauis & seria
de religione disputatio fuerit, & quale sit in deser-
to fornicie consilium; sentio, numquam coactum
Romæ fuisse senatum maiori de re: nullumque
forum, urbem nullam, nullum negotium, illi siue
otio siue solitudini prætulero: sapiusque ut iuris-
consulti eo modo feriari, secedere atque rusticari
aliquando velint, optare cogor. An in eorum ani-
mos cadere non potest sancta aliqua & religiosa &
secreto suo digna rerum diuinarum cogitatio? La-
etantius innuit, Minucium sese totum non contu-
lisce ad studium rerum ecclesiasticarum. Sed tan-
to nobilior eius iurisprudentia fuit, quæ qualis esse
debet, in republica fuit: & rerum diuinarum hu-
manarumque curam & cognitionem coniunxit: tanto-
que propterea magis eius exemplum nostri ordi-
nis hominibus commendo, ut saltem diebus nefas-
tis in otio melioris religionis fastos excolant, iisque
se dent atque addicant. Habant olim feriantes
Romani suam *decurzionem Tiberinam*, cuius me-
minit Cicero (lib. V. de Fin. cap. XXIV) suamque, ut
leges * nostræ vocant, *Maiumam* ad Ostiam. Sed
excursio nostri Minucii quam minime aut otiosa
aut ludicra fuit? digna profecto, cuius vestigia li-
benter conspicere Augustinus: & illum recessum,
in qua habita est disputatio, salutaret, quum in ecclæ-
sia

* Titulo utriusque Codicis de Maiuma. Suidas *Οψιε*
eos ludos celebratos addit, quorum summa fuit
ηδυπαθεῖν ἐν τοῖς Θαλαττίοις ὑδασιν, αλλή.
λαγς ἐμβαλλοντες.

fia Ostiensi matrem suam Monicam sepeliret. E quide[m] religiosi eius colloquii, quod sancta h[ec] matrona cum filio suo habuit ad ostia illa Tiberina (sicuti ipse recitat lib. IX Confession.) meminiisse soleo, quoties Dialogum hunc Minucianum lego.

Quænam esset Römani fori conditio, quum in eo versaretur Minucius; quæque ecclesiæ in ea vrbe tunc facies esset, eius ætatis memoria plane ostendit: & quæ aliquando scripsi ad Edicta veterum Principum Röm. de Christianis, eam rem illustrant. neque ignota est historia temporum, quibus Decius aut Valerianus imperauit. Bene vero habet: Iurisconsultis, quorum de iure ciuili responsa legimus, non solum ab religione alienis, sed & eius acerrimis aduersariis, successisse christianum caussidicum: & illud siue forum siue collegium Romanæ togæ atque aduocationis, quod tot iam annis conspersum fuerat sanguine & cineribus piorum hominum, tandem aliquando voce & vestigiis christiani iurisperiti expiatum atque consecratum fuisse. Arnobius libro primo gloriatur, & oratores & iurisconsultos magnis, vt ait, ingenii præditos, transiisse ad ecclesiam. Credo equidem, quum id scriberet, de Minucio eum suo cogitasse. Multos eius ordinis fortasse numerare vix potuisset. Sed Minucii tamen exemplum quosdam sequitos esse credo: vt & Minucius habuit quos in eodem stadio sequeretur. Saltem Hiero-

DISSERTATIO.

177

Hieronymus ad Magnum, vbi Minucium laudat, meminit duorum Romanæ vrbis senatorum, Hippolyti & Apollonii, qui vt & inter scriptores ecclesiasticos referrentur, meriti sint. Quid dicam de illo * Vettio Epagatho Lugdunensi, qui olim & multis quidem ante Minucium aenis & fuit & partim ignominia, partim honoris caussa (vt varia tunc erant hominum de religione iudicia) publice appellatus est * ADVOCATVS CHRISTIANORVM? An horum caussam aliquando in foro Rom. Minucius egerit, nescio. Certe Tertullianus vix hoc licuisse significat. & tam odiosa tunc erat eorum siue religio, siue ecclesia, cui status reipublicæ imperique Rom. aduersabatur, totque iam erat publicis præiudiciis confossa, vt ipsius nominis Christiani confessio ad damnationem satis esset. Tantum abest, vt huius religionis esset, quæ libertatis erat, adsertio. Sed tanto magis interea miror in tam profano & iniuncto foro consistere caussidicum plium potuisse. Mirum vero, quum iam annis prope ducentis orbis Romanus & palam & publice & libere Christo nomen dedisset, auctoribus ipsis imperatoribus, visam esse legem necessariam, quæ & tandem lata est, vt in nullo foro vel aduocatus vel caussidicus esset nullus, vel ius postulandi quisquam haberet, qui Christianus non esset. Lege VIII Cod. de postulando. Quam fuit itaque nobile

M

Minu-

* Martyr Lugdunensis sub M. Antonio & L. Vero. Testes Euseb. H. E. lib. V cap. I, & Gregor. Turonensis lib. I cap. XXIX.

* παράκλητος χεισιανῶν. Euseb. d. I.

178 FRANCISCI BALDVINI

Minucii nostri exemplum, qui bonarum partium quantum potuit, patronus Romæ fuit, quo tempore nondum impune hoc licebat? certe Christianis tunc erat interdictum foro, neque iis ius postulandi prætor dabat. verum et si magis illi palliati quam togati esse solerent: tamen quia iis res publica sœpe carere non poterat, aliquando togatos esse eos, & eorum quosdam aliquod in republ. munus obire passi subinde sunt ethnici principes. Christiani imperatores deinde multo fuere indulgentiores, qui eos & consules & præfectos vrbi atque etiam prætorio interdum creabant, quos alioqui non ignorabant esse acerrimos hostes religiosis. quod intelligi potest vel ex vnius Symmachii conditione. Sed facti tandem aliquando sunt severiores, & senatum forumque Rom. perpurgarunt, & Minucios quosdam esse iusserunt, quicumque vel ius dicerent, vel caussas agerent. Aram Victoriae, quæ in vestibulo curiæ stabat, & ad quam senatus iurare atque sacrificare solebat, iampridem euerterant, ipso etiam & *Symmacho & senatu reclamante. Sed effecerunt postremo, vt non modo a tali superstitione liberi essent omnes togati, sed etiam vt nulla in foro nisi christiana esset illa iurisprudentia, cuius iam olim aliqua in Minucio nostro effigies fuerat.

Minuciani huius libelli inscriptio, & dialogi forma, antiquum eruditumque scribendi mo-
rein

* Symmachus lib. X epist. LIV ed. Iureti. sine LXI ed. Scieppi, ad Valentimum, Theodosium & Arcadium AAA.

DISSERTATIO.

179

rein refert. Genus dicendi est argutum, acre, vehemens: est pressum, densum, neruosum, crebris sententiis compactum, omniumque antiquitatum atque historiarum memoria refertum, & in quo plures sententias, quam periodos numerare possis. Nam neque verboli olim fuerunt Christiani, qui verba dare nondum didicerant: & eorum patroni erant homines docti, ac, ut uno verbo dicam, polyhistores. Quod ad falsa crimina attinet, non tam verbis & libellis, quam vita & re ipsa refellebant aduersarios.

Quæstio quæ hic proponitur, & cauſſa, qua de agitur, magna est, de religione nempe vera aut falsa. Acerrima vtrinque est actio atque contentio. Exitus & victoria est, qualis esse debet, vbi verum cum fallo confligit. Malarum partium vehemens patronus, & bonarum grauis hostis est Cæcilius Natalis. Harum contra vindex, & illarum accusator acerrimus atque iustissimus est Octavius Ianuarius. Medius sedet bonus index atque arbiter Minucius Felix. Contentionis occasio fuit, quod quum hic cum duobus illis, quos nominauit, in litore Ostiensi ambularet, ab Octavio christiano reprehensus sit Cæcilius ethnicus, qui occurrens idolo Serapidis, illud colere se significasset. Sane olim Pisone & Gabinio coss. Serapidis sacra Capitolio & vrbe fuerant electa: sed postea fuerunt restituta, & in suburbis facile hærebant. Reprehensus Cæcilius fremit, & tamquam irritatus grauiter in Christianorum religio-

M a

nem

nem inuehitur: suamque simul superstitionem defendens, Octauium veluti lacescit. Sed imprudens incurrit in adversarium fortein & acrem: &, vt * ille ait, fragili cupiens illidere dentem, infregit solidum.

Caussæ status non vnuis est. Cæcilius varie & confuse agit de multis. Octauius pleraque & depellit sola inficiatione, & retorquet iusta recriminatione. Quædam ingenue confitetur: sed iure defendit. Itaque hæc disceptatio partim facti, partim iuris quæstionibus constat. Tertullianus antea, & ante Tertullianum Iustinus & Athenagoras, quorum exstant apologetici libelli, & postea Cyprianus partim contra Demetrianum, partim in libro de vanitate idolorum, & multo deinde magis Arnobius atque Lactantius hanc caussam egerunt: & vñi plerumque sunt non iisdem modo & sententiis & argumentis, sed & verbis & formulis. Sic enim maiores nostri eadem de iisdem, vt ille olim dicebat, dicere solebant. Atque vtinam posteritas tale obseruasset exemplum, ambitiosa nouitas boram antiquitatem non inquinasset. Velim sane apologias eorum, quos dixi, cum hoc Minuciano libello conferri: ut alium nunc commentarium colligere non sit necesse. Multa ex veterum philosophorum disputationibus, & poetarum fabulis & Romana Graecaque historia subtiliter & doce hic repetuntur. Verum ineptum esset iis de rebus adnotationes multas & otiosas hoc loco inculcare. Mallei quæ ad antiquitatum christianarum me-

mo-

* Horatius lib. II. satyr. I.

DISSE

TATI

O.

181

moriā pertinent, copiose explicare. Sed & ha-
rum commentariis aliis dabitur liberior locus. nam
iis, quos iam inchoauī, absoluendis aliquando me
dedam. Iam vero præter illos, quos dixi, libel-
los valde velim etiam hic legi & comparari aduer-
sarias orationes Symmachi & Ambrosii: ut quam
causam acriter quidem, sed priuatim tamen, quo
tempore Christianis palam esse vix licebat, actam
esse ex Minucio audiēmus: eamdem multis post an-
nis publice in aulico consistorio iterum iterumque
agitata: in eaque nobilem Romanorum sacro-
rum patronum, qui & pontifex maior & præfectus
vrbi erat, cum maximo & acerrimo antīlīte chri-
stianæ religionis commissum, quo tempore nostri
liberi erant, & bona æquaque conditione, audia-
mus: præsertim cum iudex & arbiter federet, non
modo tam religiosus, quam Minucius, sed multo
maioris auctoritatis, & qui rem bene iudicatam ex-
sequi, & aduersarii calumniatoris petulantiam re-
primere atque coercere posset. Si quis denique
hic adjungat Augustini libros de ciuitate Dei, ad
Octauii disputationem multum lucis & splendoris
adiunxerit. Ego in talibus commentariis nunc
describendis non immorabor. Sed breuiter tan-
tum delibabo quædam capita Minuciani libelli, ut
lectorem præmoneam.

Cæcilius principio laudat nescio quam siue
Academiam ἀναταληψίαν, siue Pyrrhoniam
ἐποχήν, quasi nulla esset religionis scientia: &
Epicurea audacia exagitat Dei prouidentiam, prope

M 3

vt

vt ille * Cotta apud Ciceronem in libris de Natura
deorum, Octavius prouidentiam defendit: neque
iis etiam argumentis vti deditgatur, quibus Velle-
ius apud eumdem Ciceronem refellit Cottæ vani-
tatem. Cæcilius exprobrabat, Christianos Deo,
vt quidam fato, addicere quidquid agitur geritur-
ve. Abs verbo Fati, tametsi odioso propter ine-
ptias Stoicorum, qui ea voce abutebantur, non ab-
horret Octavius. Sed longiorem ea de re disputa-
tionem in aliud tempus reiicit, & eum veluti sco-
pulum caute refudit. Sane Hieronymus in Ca-
talogo, & ad Magnum (epist. LXXXIV) testis est,
quemdam de fato librum olim Minucio inscrip-
tum fuisse: sed falsam fuisse inscriptionem mon-
net. Credo illi a quibusdam esse adscriptum, quia
hic videbatur tale aliquid esse pollicitus. Arno-
bius, quem Minucii discipulum & imitatorem ap-
pellare soleo, modo aduersarios de fato accusat,
modo etiam Christianos eodem nomine accusatos
fuisse ostendit: & in vtraque tamen causa, quin ad
rem ventum est, hæret, & nescio quomodo atto-
nitus ἐτέχει. Nam (iuuat enim propter Minu-
cium & quosdam alios obiter hic notare) lib. VII
posteaquam exagitanit fatum, præfertim quale Sto-
ici fingeabant: *has tamen, inquit, partes, quia res*
vitium longi est multique sermonis, inexplicatas

trans-

* Transposita & confusa vocabula. C. enim Velleius,
senator, est ille Epicureus, lib. I de Orat. cap. VI, qui
inde ab VIII capite ad XXI prouidentiam impugnat:
eui C. Cotta, Academicus, responderet a cap. illo XXI
ad finem libri. Adde initium libri II.

transcurrimus atque intactas. Idem libr. II quum scriberet Christianos vrgeri rogatos, an sine voluntate Dei quidquam fieret; tam se vtrimeque premisentit, vt, ad elabendum, deprecatione cuiuldam ignorantiae vtatur. *Si, inquit, cuncta eius voluntate conficiuntur, nec citra eius nutum quidquam potest in rebus vel prouenire vel cadere;* necessario sequitur, vt mala etiam cuncta voluntate eius intelligentur enasci; sin autem dicere voluerimus, pessimorum ab eo reiuentes caussas, mali esse consicum, generatoremque nullius: incipient videri aut eo inuito res pessimae fieri, aut, quod sit immane dixisse, nesciente, ignaro, ac nescio.

Quid igitur tandem inter has veluti symplegadas constrictus, quæstioni respondet? *Respondeamus, inquit, necesse est, nescire nos ista, &c.* Iustinus antea in sua apologia non dubitauerat τὴν τῆς σιωπέντος ἀράγυνην, vt appellat, aperte inficiari, planeque reiicere, dum scopulum unum, quem imminere alioqui putat, vult effugere. Atqui tunc in alterum incurrit, quem non minus aut Minucius aut Arnobius reformidasse videtur. Tandem vero Augustinus in eadem Africa volens veluti persoluere, quod Minucius pollicitus esse dicebatur: & quod hic præstare fortasse vix potuisset, cumulate dependere: subtiliter expostit in hac quæstione medium quidpiam, quo satisfieri posse iudicauit utriusque difficultati. Sciebant & Minucius & Arnobius, quænam olim fuisse dissensio disputatio inter Chrysippum & Diòdorū

περὶ

περὶ δυνατῶν καὶ σύμπλεγμάς, siue de FATO.
 Nam & nos ex Cicerone atque Plutarcho illam
 vtcumque cognoscimus. Sed ne in huius quidem
 iudicibus & arbitris nostri quidquam deprehende-
 bant, quod oninno sequerentur. Itaque quamdiu
 non liquebat, AMPLIVS pronuntiare, quam te-
 mere aliud statimque definire, maluerunt.

Redeo ad Cæciliū. Is suorum numinum
 antiquitatem, passimque receptam auctoritatem,
 quantum potest, tuetur: Christianorum Deum ve-
 rum & vincitum exagitat, & eos interea tamquam
οἴδησε proscindit. Octavius idolorum fabulam &
 vanitatem false traducit, iisdem etiam verbis vñs,
 quibus Cyprianus in eodem argumento vtitur.
 Neque vero difficilis fuit reprehensio, quin qui-
 dem & ipsius Ciceronis libri de Natura deorum
 veluti suffragarentur. Nam & Arnobius (lib. III
 post principium) testis est, propterea quosdam Chri-
 stianorum hostes aliquando *mussitasse*, *libros illos*
zusu senatus abolendos atque *concremandos* esse.
 Quid? res ipsa, quæ abs suis quoque cultoribus est
 irrata (nulla enim vñquam stultior atque ineptior
 fabula ullius superstitionis fuit) vltro sese refelle-
 bat. Sed & quod huc pertinebat, facile describe-
 re potuit Minucius ex Tertulliano, Iustino, Athe-
 nagora, Theophilo: vt & postea ex Minucio, Arno-
 bius, Lactantiis, Ambrosiis, Augustinus, quin
 eamdem caussam agerent. Certe quod Octavius
 de Saturno narrat, Lactantiis ipsum Minuciū
 auctorem laudans repetit, latiusque exponit lib. I
 cap.

cap.XI. Ut autem Octavius totam fabulam Romanæ superstitionis false subsannat: sic & ipsorum oraculorum, quibus tantopere gloriabantur ethnici, vanitatem eleganter ostendit: ac ante suam quidem extatam oraculum Apollinis Pythii desisse significat: sicuti & Plutarchus fatetur temporibus Adriani imperatoris plane defecisse: Sic enim cum christianæ religionis veritas inualesceret, necesse fuit euangelizare imposturam illorum τῶν χειροτη-
γίων. Porro Octavius de dæmonibus & eorum, quin abs Christianis adiurantur, trepidatione narrat, quod antea Iustinus & Tertullianus in Apolog. & Cyprianus contra Demetrianum & postea Lactantius lib. quarto, cap. vigesimo septimo. Itaque facile refellit ipsum quoque Vlpianum, Christianos, ut impostores, huius, ut vocant, exorcisationis caufa, irridente Lege Ide extraord. cognit. Inanes non fuisse exorcismos posterioribus quoque temporibus, & fuisse frequentes in ecclesia, intelligi quoque potest ex Optato Afro & Augustino, scriptoribus a Minucio minime alienis.

Sed & de Deo unico multa Octavius inculcat, non dissimilia iis, quæ Iustinus περὶ μοναρχ. & Clemens Alexandrinus collegerant. Nam & vtrquinque legisse noster potuit. Neque vero præterit, quod Cyprianus urget, ipsum quoque vulgus naturaliter appellare Deum unum & singularēm, quum Numerus inuocat: sicuti & Lactantius lib. secundo, cap. primo ait, Ethnicos, quin iurarent, Deum potius, quam Iouem nominasse. In antiqua

M 5

for-

formula iurisurandi Rom. nominatur Diespiter.
Sed Cicero lib. septimo epist. ad Trebat. dixit, *iurare Iouem lapidem.* Sæpe etiam Iouis meminisse olim
iurantes constat, & apud Græcos Ζεὺς ὄρνιος est appella-
tus. Mirum vero, quod Cæcilius gloriatur,
ignotis etiam numinibus Romanos aras exstruxisse.
Nam quid hoc alind est, quam errorem confiteri?
Talem aram Paulus Athenis vidisse se ait, & ex ea
sumit argumentum conuincendæ huius ignorantia,
docenderumq; Atheniensium. Neque in Attica mo-
do, sed & in Elide fuisse aras ita inscriptas, Itestis est *
Pausanias. Et fortasse postea Octavius, quum docere
Cæciliūm instituit, Pauli exemplo inde repetiit suæ
catecheseos de veri Dei cognitione principium.

Illud quoque mirum videri posset, Cæciliūm
gloriarī, quæ apud alios populos singula numina
coluntur, vniuersa Romæ colī: nihil ut superfit,
quam ut suum Pantheon gloriose ostentet. At-
qui obstat lex Romuli, quæ peregrinos deos
coli vetabat. Obstat Ciceronis sententia, qui
confusionem religionum alioqui fore pronuntiat.
Sed peregrinos fortasse non iudicabant, quia iam
erant publice acciti, & veluti ciuitate donati. Sic
vrbs illa, quæ ab Athenæo (lib. I cap. XVII) scite
dicta erat ἐπιτομὴ τῆς ὀικουμένης, false abs Theophilo
nostro ante Minucii etatem, appellata est
ἐπιτομὴ τῆς δευτιδαιμονίας. Nam & Tertullianus
(de Spectaculis cap. VII) dixerat, *in ea conse-
disse conuentum demoniorum, curiamque deorum.*
Interea non temere adiecit, illic quiduis colere,
ius

* Pausanias Eliac. I cap. XIV αἰγαῖσθαι Θεῶν βωμός.

DISSERTATIO. 187

ius fuisse, præter Deum verum. Estque profecto memorabile quod Augustinus lib. primo de Consensu Euangelistarum cap. XVIII scribit, cur illum unum non coluerint Romani, qui colebant omnes alios. *Quia, inquit, solum se coli voluerit, illos autem deos gentium, quos isti iam colebant, coli prohibuerit.* Quum autem de ipso Christo quereretur, alia etiam caussa fuit, cur senatus reclamaret. Porro, ut Augustinus in eo libro multa inculcat, quæ ex nostro Octauio repetita videri possent; sic &c, quod eleganter respondet de excidio Hierosolymitano, Octauii de eadem re responsione confirmat. Sed singula nunc describere nihil attinet. Redeo ad Minucianum auditorium.

Cæcilius Christianos accusat, quod *templa tamquam busta despiciant.* Fatetur Octauius. Nam & Clemens Alexandrinus in προτρεπτικῷ antea probauerat, illa esse * sepulcra. Sed & Arnobius lib. sexto *templa bustis superlata* fuisse ait. Ceterum Christiani alia postea ratione ex suorum martyrum sepulcris, non modo templo, sed & altaria effecerunt. Neque non potuit Minucius ea vidisse. Sed ita est profecto. Etsi maiores nostri religionis nomine multa facerent in speciem similia iis, quæ ab ethnicis siebant: tamen quia aliis erat finis, aliisque usus, sua sacra defendi posse sciebant, et si aliorum κανοζηλίαν damnarent. Sacrificiorum Romanorum ritus quam valde irrident? Atqui non

dis-

* Clemens Protreptico ad Gentes pag. 58 δεικνύετες,
τῶν εἰδώλων τὰ τεμένη, τάφους τινας ή δεομωτήρια.

dissimilis olim eorum, quæ lege diuina Iudeis mandata erant, forma fuit.

Etsi autem Christiani ætate nostri Minucii sua templa superbe attollere ad exemplum ethnicorum non possent: tamen suas saltem habebant cryptas, & quasdam etiam ædes & domus sacras in *apertis & editis locis*, vt Tertullianus ait, & lubenter conveniebant ad illa suorum martyrum sepulcræ: quæ *κοιμητήρια* vocabant. Nam & hæc illis permisisse Gallienum imperatorem (qui Minucii ætatem non longo intervallo attigit) Eusebius scribit. Ridet autem Cæcilius, quod Christiani suos iam vita functos, non tam mortuos esse, quam dormire diccerent, & crederent, corporumque resurrectionem iactarent. Atqui & apud suum Homerum (*Iliad. Ω v. 344*) legerat, *ὑπνῶ· τας ἐγείγεν*, & apud Virgilium (*Aeneid. IV vers. 244*) *somnus adimere*, quum de mortuis in vitam reuocandis agitur. Quid præterea hic responderit Octavius, conferri potest cum iis, quæ antea Theophilus, Athenagoras, Iustinus, Tertullianus eadem de re scripsere. Nam hos sequutus Minucius est. Ridet Cæcilius (*cap. XII*) Christianos, quod cadavera *vngant*, non *coronent*. Atqui & Romani, etsi quid agerent, ignorarent, vnguenta funebria habebant. Notus est ille Ennius versiculus,

Tarquinii corpus bona femina lauit & vnxit.

Et licet Leges XII Tabb. seruilem vñcturam cadavertum, vt ait Cicero, (*de Legib. lib. II cap. XXIV*) tollerent, aliam tamen relinquebant: & ipſi iuri

iurisconsulti inter iustos funeris sumptus vnguentata referunt L. trigesima septima *de relig. & sumpt. fun.* Quod ad coronas cadaverum attinet, fatetur Octavius Christianis ineptas videri: & eos propterea in eo genere ethnicos imitari nolle. Tertullianus in libro de Corona (cap. XIII) ait, *a seculo coronari & ipsas Libitinias: & ipse Cicero pro Flacco (cap. XXXI) meminit aurea corona imposita mortuo cuidam Castricio.* Verum quid antiquæ leges Rom. de coronis cadaverum statuerent, dixi ad Duodecim Tabb. Denique ridet & indignatur Cæcilius, apud Christianos *cadavera humari, non vri.* Verum est vetus illud, *Risu inepto nibil est inceptius.* Quid Octavius? Simpliciter respondet, antiquam esse suam & meliorem sepeliendi consuetudinem. Quod & Arnobius respondit. Nam & post Minucium mota iterum hæc quæstio est. Atqui Romani poterant sui saltem Ciceronis librum secundum de Legibus (cap. XXII) legisse, qui hunc morem defendit & confirmat. Et Plinius lib. septimo, cap. quinquagesimo quarto, *Ipsum, inquit, cremare apud Romanos non fuit veteris instituti: terra condeban- tur.* Sane Tertullianus de Corona (cap. XII) ait, *Christiano non licuisse cremare, & (ineunte) libro de Resurr. carn. ridet eos, qui atrocissime, vt ait, exurunt defunctos.*

Porro Augustinus lib. undecimo Confess. significat in ecclesia Ostiensi peculiarem aliquem etiam fuisse morem humandorum corporum. An is quoque iam tum in vnu esset, quem ibi ageret
Minu-

190 FRANCISCI BALDVINI

Minucius, nescio. Ridiculum vero, quod Cæcilius, seuerus scilicet censor, Christianos accusat, quia neque vnguentis delibuti, neque fertis redimiti es-sent. Mirum, quod interea non miratur, eos ta-men vsos iam tum fuisse oleo & chrismate. Sane sobriam, sicciam, frugalemque vitam, hoc est, ab vnguentis alienam, ipsi etiam ethnici laudare sole-bant: & Plato ex sua republica, quam optimam suo iudicio singit, Homerum non eiicit nisi vnguento perfusum & vittis redimitum, &, vt hic no-ster Octavius ait *coronatum*: quum significaret se habere nolle ciues tam molles. Ac ne longius ab-eam, Vespasianus quemdam vnguentis madentem, & gratias agentem pro impetrata præfectura, auer-satus, *Malleum*, inquit, *allium oleres*. Sed quid non obiceret Cæcilius, quum etiam Christianos accuset, quia flores naribus supponerent, nec capiti coronando imponerent. Atqui ipse Lucianus in suo Nigrino ipsos Romanos rectius irridet, quod Christianos hic non imitentur, & faciant contra naturam, planeque nihil aut sapiant, aut sentiant. Adde Tertull. de Cor. mil.

Ceterum Cæcilius, vt alter Lucianus in Pe-regrino, Christianos irridet, quod colant hominem crucifixum. Octavius brenuiter negat hominem tantum esse, quem colant: & regerit, ad-versarios potius esse αὐθεωπολατρας, qui reges tamquam deos colant, & per eorum etiam geni-um iurent: quin imino grauius puniant ita pei-rantem, quam si quis suum Iouem iurando sciens fal-

DISSERTATIO.

191

falleret. Suspicio hic notari quamdam constitutionem Alexandri Seueri: quæ tamen relata est in libros Iuris L. II. C. *de rebus credit*. Sane olim Christianos noluisse vti tali formula iurisiurandi, testis est Tertullianus in Apologetico. Sed tanto magis miror eam posteriorum Cæsarum Christianorum legibus commendari.

Cæcilius contumeliose obiicit, Christianos etiam *ipsum crucem adorare*. Negat Octavius. Adversarius iis, vt furciferis, maledicit. Noster (non enim eum pudet crucis Christianæ) cruciferos suo modo dici non recusat, & de fux crucis signo religioso, (quod certe maioribus olim nostris familiariter fuit) respondet, quod antea Iustinus & Tertullianus scripserant, & postea Laetantius lib. IV cap. XXVII. Nam & quanti illud fecerit Constantinus, notum est: certe vt vulgo res minus esset ignominiosa, edixit, ne deinceps facinorosi cruci adfigerentur. Non desit tamen Julianus Apostata, vt Cæcilius, Christianis ignominiae causa exprobrare crucis cultum, sicuti ex Cyrillo intelligi potest.

Mira est impudentia calumniæ. Eo tandem euasit, vt nescio quæ sacrorum monstra Christianis obiicerent aduersarii, & *qualia demens* (vt quidam * poeta dixit) *Egyptus portenta colit*. Audet etiam Cæcilius fingere, illos *adorare caput asini*, quamquam primus hoc non finxerit. Octavius tam putidam calumniam inficiatione depellit, & id potius de aduersariis vere dici posse, recriuinando

pro-

* Iuuenal. satyr. XV. ineunte.

probat, sequutus suum Tertullianum (Apolog. c.XVI) qui & Christianos vulgo dictos esse asinarios, & Christum ipsum auribus asinini tamquam aliquem Midam ab iimpio pictore expressum fuisse narrat. Talem autem confictam fabulam esse significat, quod Cornelius Tacitus mentiendo tale quippiam de Iudæis recitasset. Verum & ante Tacitum multis annis Apio Alexandrinus tempore Caligulae in Iudæis accusauerat quaindam ὄνολατρείαν. Ceterum quum Iosephus tale mendacium iam refutasset, minus ignoscendum est Tacito, qui in eo perstat: minime vero illis, qui in aiori etiam impudentia Christianis hoc probrum adsperrgunt.

Turpius est, quod Cæcilius eodem pudore clamitat, eos *colere nescio qua pudenda*. Ecquoruit impura maledicentia? Octavius suæ verecundiæ esse intelligit, id longiori oratione non refellere: interea audire cogitur, alia non minus nefanda, cum Cæcilius declamaret, nefarios esse Christianorum cœtus antelucanos, incesto & parricidio pollutos, prope ut olim erant Roinæ Bacchanalia. Octavius talia crimina non solum abs suis depellit, sed etiam retorquet in aduersarios. Quam incesta essent Romanorum sacra, non est ignotum. Nam & eorum * poeta, *Nota Bonæ*, inquit, *secreta dea*. Diu etiam humanas victimas immolarunt: et si in aliis gentibus hanc, non iam dico sanctam, sed sanguinariam & sceleratam feritatem reprehenderent. Est autem memorabile, quod Plutarchus

* Juvenalis Satyr. VI. vers. 313.

DISSERTATIO.

193

tarchus in Problem. narrat, eos obtendisse ad hoc suum factum excusandum, aliorumque damnandum. Mirum vero, christianis sacris talia obiecta fuisse. Fuit tamen vetus & diuturna hæc calumnia: & quidem promiscuae libidinis suspicionem facile augebat quorundam credulitas, qui alias ex suo ingenio astimant, & nocturna promiscuae multitudinis coitio, & quia Christiani sese fratres sororesque appellarent, atque etiam osculo sese inuicem exciperent. Quid dicam, osculo quosdam impudice abusos esse, ut & fatetur & conqueritur Clemens Alexandrinus in *Pædag.* Christiani fatis multa castissimi sui pudoris testimonia opponebant. Sed nihil audit impudens malevolentia, quæ ut linguam habet intemperantem, sic neque frontem neque aures habet. Sane & olim Apionem tale quippiam de Iudeorum cœtibus confinxisse narrat Iosephus. Ergo nihil nostris tali infamia oppressis aliud superfuit, quam, quod scite & eleganter Aeschylus ait, *τὴν ἀληθείαν ἀντιθέντας τῷ χρόνῳ.* Non erant impostores, qui verba darent: non homines clamosi & impotentes, qui conuiciis, maledictis, libellis famosis aduersarios vicissim opprimere vellent. Rebus ipsis falsum refellere, & eo tandem modo vincere sedendo & filendo malebant: & bona interea conscientia sese sustentabant atque consolabantur. Sic bonam caussam agebant bene.

Mirum rursus, Cæcilio tam insolentem visam esse illam inter eos *fraterni nominis communionem,* quum & ipse Vlpianus scriperit, eum, qui fraterna caritate diligitur, et si frater non sit, recte tamen

N

FRA^a

FRATREM simpliciter appellari, quod & in libros Iuris relatum est, *L. quinquagesima octaua de hered. instit.* Quin imino & olim ipsos Essæos, ante tempora Christianorum, ita sese inuitem compellasse, didici ex quadam Philonis fragmento, quod exstat apud Eusebium περὶ περιπατασμενῆς (lib. VIII. cap. XII.)

Horribilius est alterum, quod obiiciebatur, *crimen infanticidii*: cœpitque hæc calumnia paulo post tempora Traiani, & ad Constantini ætatem perduravit, & quidein cum tragica suspicione cuiusdam cœnæ Thyestæ. Sed unde hæc suspicio? an quia Christiani dicere solerent se vesci corpore & sanguine Christi? sicut e diuerso narrat Augustinus quosdam aliquando existimasse, ab Christianis adorari Cererem & Bacchum, quum audirent in eorum mysteriis tanti fieri panem & vinum: neque alioqui rem intelligerent. Quid dicam, quod Epiphanius * narrat, quosdam hæreticos, qui Gnostici & Cataphryges & Pepuziani appellabantur, se vero Christianos esse mentiebantur, coimmisile, quod hic Cæcilius omnibus Christianis obiicit? Sed an æquum fuit, ut viris bonis propterea adsingeretur, quod ab iis erat alienissimum? Aduersarii loco probationis obtendebant famam & rumorem. Sed nullo quoque iure id fieri, leges ciuiles pro nostris respondebant. & ipse Quintilianus ** dixit, *nulli non etiam innocentissimo accidere posse fraude inimicorum, falsa vulgarium, ut sinistro rumore labo-*

ret.

* Epiphanius Hæresi XLVIII secl. XIV, pag. 416.

** Quintilianus lib. V. Inst. Orat. cap. III.

DISSERTATIO.

193

ret. Quam vero procul abessent Christiani ab omni homicidio, satis Octavius ostendit, quum ne homicidium quidem in iudicis gladiatoriis spectare eos per suam religionem potuisse narrat. quod & antea Theophilus dixit ad *Autolycum*; & eodem tempore Athenagoras in *Apologia*, & latius Tertullianus in libro de *Spectac.* & postea Lactantius lib. VI cap. XX. Sed neque cæsæ pecudis sanguinem gustasse nostros Minucius adfirmat, sicuti & Tertullianus. Sic enim quam Apostoli repetitam Nohæ legem rursus tulerant, multis saeculis nostri diligenter obseruarunt, non minus quam Apostolicum in eadem Synodo decretum περὶ ποε-
νείας. Certe quam honestum, religiosum, pudicum, castumque fuerit Christianorum solemne conuiuium, quod ἀγάπην appellabant, Cæcilius, si verum ingenue dicere, quam improbe mentiri inaluisset, intelligere potuerat non solum ex Tertulliani nostri apologia, sed & sui Plinii quadam ad Traianum epistola. Sed petulantiam projectas inaledicentias quid refrenare posset? Dixi de eo conuiuio plura in annotationibus ad illam Epistolam, quæ iam repeterem nihil attinet. Ut ut autem nocturni Christianorum cœtus innoxii essent, tamen obstat lex duodecim Tabb. multis decretis confirmata, & grauia erant iudicia de collegiis illicitis. Nostri vero respondebant, nihil reipublicæ esse periculi a suis coitionibus, quia essent alienissimi ab omni vel ambitione, vel vlli dignitatis cogi-

N s

tatio

tatione, nihilque esset in republica quod adfectarent, sed sua essent priuata conditione contenti, vt Tertullianus in Apolog. respondet.

Ceterum vt iam præterea reliqua capita vel accusationis Cæcilianæ, vel Octavianæ defensionis, illud obseruare iuvat: quum calumniator ingeniosus & acer nihil non vel configat vel exaggeret, & maiestatis quædam leuiora crimina adiungat: præteriisse crimen perduellionis, quod & alii antea obiecerant, & ad reos statim opprimendos in primis idoneum esse videbatur. An id dissimulauit, quia ne tenuis quidein eius esset suspicio? Fuit certe perpetua hæc maiorum nostrorum gloria, quod nullis iniuriis tam irritari potuerint, vt in principes aut tyrannos, et si ab iis indignissime vexarentur, hostili animo essent, aut vllis adversus eos coniuratis conspirationibus (quæ tamen alioqui & speciosæ & frequentes tunc erant) adsen-tirentur: aut, quid sua patientia, tolerantia, modestia, continentia dignum esset, non meminissent. Tantum abest, vt essent aut turbulenti aut seditiosi, aut immanni cupiditate vltionis abriperentur. Nam et si ea multitudine lepti essent, vt facile possent confiscere quod in hoc genere instituissent, tamen fas non esse putabant. Et vero suæ alioqui religionis & principia sustulissent, & fundamenta euer-tissent. Immo vero humanæ societatis vincula omnia dissoluissent. Quid multi etiam philosophi ambitione prædicarent de tyrannicidis, notum erat.

erat. Sed nostri talibus flabellis incendi se non patiebantur: tantum abest ut religionis nomine ad publicum parricidium incitarentur. Nihil est prætermissum quod eos inflammare posset, & furor fieri dicitur læsa sæpius patientia. Sed eos religio continuuit, & ad iniunctam modo patientiam armavit. Id vero, de quo etiam quæri hoc tempore audio & miror, perpetua plurimum sæculorum historia nos alias confirmabimus. Illud modo breuiter attingam, quod Minucius dicere potuit, ac paullo ante eius ætatem accidit.

Tertullianus ad Scapulam, (cap. II) *Circa maiestatem*, inquit, *imperatoris infamamur: tamen nunquam Albiniani, nec Nigriani vel Cassiani inueniri potuerunt Christiani.* Iuuat & alterum eiusdem Tertullianii locum, cuius memoriam veterem hisce temporibus renovari plurimum interest, adscribere. *Vnde*, inquit in *Apolog.* (cap. XXXV.) *& Cassii & Nigri & Albini? unde qui inter duas lauros obsidet Cesarem? unde qui fauicibus eius exprimendis palestricam exerceant? unde qui armati palatum irrumpunt, omnibus Stephanis atque Parthenis audaciores?* *De Romanis, nisi fallor, id est, de non Christianis.* Ne hunc quidem locum ex historia illustrare grauabor. Auidius Cassius, Syriae legatus, adversus M. Antonium imperatorem surrexerat, quum prætexeret se rempublicam restituere atque conseruare velle, quam Marci dissoluta indulgentia pessimum daret. Christiani tamen, qui

in Marci exercitu aduersus Marcomannos tam frequentes fuerunt, Cassianæ factionis nulli fuerunt. Commodum, impurum tyrannum & nostris infestissimum, domi stranguli Romani curarunt, qui illi maxime erant familiares. An his Christianus vllus adfuit? Septimio Seuero, qui ad imperium gladiatorio animo viam adfectabat, sese opposuit Pescennius Niger in Syria, & deinde Clodius Albinus in Britannia Galliaque, quum vterque tamen bono iure armatus, quam Seuerus, sibi esse videretur. Nam & ipse Tertullianus in libro de Pallio (cap. II) hosce non minus, quam Seuerum, AVGVSTOS aliquando agnouit atque appellavit. Christiani tamen in eorum vel exercitu, vel factione nulli inuenti sunt. Plautianus, qui Principi proximus erat, & post eum maximæ auctoritatis, vt Seuerus & Caracalla, a quibus siebant multa crudeliter, iugularentur, immittit in curiam suum præfectum, & eodem paullo post irrumpit. An Plautianum Christiani sequuti sunt, quorum interesse videbatur tyrannos illos tolli? immo vero potius Senerum iam decubentem illi suo etiam oleo curarunt sanaruntque, vt testis est Tertullianus ad Scapulam, vbi & solemnes ecclesiæ preces pro Principibus commemorat. Tum addit: *Ex regula patientie diuinæ agere nos satis manifestum est, quum tanta hominum multitudo, pars pene maior ciuitatis cuiusque, in silentio & modestia agimus.* Abiit enim, vt indigne seramus ea

nos

nos pati, quæ optamus: aut ultionem a nobis aliquam machinemur, quam a Deo exspectamus? Non dissimilia sunt, quæ repetit in Agologetico, & digna sunt, quæ his quoque temporibus inculcentur. Certe ait, Christianos facile * *paucis faculis vel una nocte* potuisse sese vlcisci, si aut fuisserent, aut esse voluissent (quod tamen iam a temporibus Neronis dicebantur) incendiarii. Sed ab sit, inquit, *ut aut igni humano vindicetur diuina secta; aut doleat pati, in quo probatur.* Ait, illis, si aperte agere, & vim vi repellere voluissent, minime defuisse vim numerorum & copiarum. Sed, inquit, *apud istam disciplinam magis occidi licet, quam occidere.* Ait, illos etiam sine armis potuisse vincere secedendo, & vacuum Romanis suum orbem relinquendo, si alio migrare voluissent. Tum enim defuisse quibus imperasset Romanus imperator. Adeo pauci supererant, qui non essent Christiani. Sed nostros & ciues manere voluisse, & ad hostes Romanorum transire noluisse significat, & interea tamen a Romanis appellatos esse non hostes modo, sed & principum & humani generis hostes. Cæterum tam iniusta & aperta fuit hæc iniuria, vt ipsos tandem hostes Christianorum puderit tam & ingrate agere, & loqui impudenter.

N 4

Ergo

* Tertullianus Apolog. cap. XXXVII *vel una nocte pauculis faculis largiter ultionis posset operari, si malum male diffungi penes nos licet.* Mensem Balduinus magis, quam verba Tertulliani expressit: at in mox sequentibus, ipsa verba ex eodem loco Apologetico.

Ergo Cæcilius quantumuis eset impudens, erubuit iis aliquod perduellionis crimen adsingere. Quiduis aliud obiicere, carpere, mentiri, calumniari maluit. Sed neque Christianis adscribit causam publicarum calamitatum: quod tamen eo tempore alii aduersarii odiose facere imprimis solebant. Tristissima sane ætate Minucii erat facies Romani imperii, horribilisque dilaceratio atque confusio. Quid dicam genus omne malorum tunc inundas? orbeinque & concussum & permixtum bellis, incendiis, inundationibus, tertæ motu, ciuitatum ruinis, gentiuin regnoruumque excidiis, denique consecutum & fame & peste publica? Non comittit tamen Cæcilius, vt (quod vulgis tunc clamitatbat, & ante postque multis sæculis iactatum est) calumniaretur, Christianis totum illud chaos acceptum ferri debere, eorumque sanguine esse expiandum. Ante Minucii ætatem Tertullianus, *Si* inquit * *Tiberis ascendit in arua, si cœlum fletit, si terra mouit, si fames, si lues, statim CHRISTIANOS AD LEONEM, acclamatur.* Non minus odiosa & immanis erat a clamatatio tempore Cypriani, vt ex huius ad Demetrianum epistola satis appetat. Eadem & tempore Arnobii. Nam & hic in suis aduersis gentes libris laborat, vt hac publici odii & inuidie flamma nostros liberet. Quid ipse postea Symmachus? nonne audet talem rursum cantin-

* Desunt quædam ex Tertulliani *Apolog.* cap. XL ita supplenda: *Si Tiberis ascendit ad mœnia, si Nilus non ascendit in arua, si cœlum fletit, & sic reliqua.*

DISSESSATIO. 201

cantilenam canere? Certe dignus erat, qui audiret, quod aliquando Romæ post mortem Commodi acclamatum est, *DELATORES AD LEONEM. Sed nostri ab sanguine & vltionis cupiditate erant alieni. Ambrosius non passus est eum in crimen tam falso diutius exsultare. Sed quum non multo post vrbs ipsa capta atque direpta fuisset, non erubuerunt impii calumniatores talem postremo cladem religioni Christianæ adscribere: coactusque est rursum Augustinus tam tetræ maledicentiaz occurrere. Nam & propterea se suos *de civitate Dei* libros scripsisse fatetur. Agit ergo minus malitiose Cæcilius, qui aliorum exemplo talem faciem in nosfros non contorquet, neque eorum innocentiam tam indigne onerat. Immo vero iis, vt misericordis, vt victis, vt seruis, ipse tanquam magnis victoriis elatus, & summa felicitate cumulatus, superbe insultat: & hoc nomine tam illorum religionem fastidiose deprimit, quam suam gloriose attollit superstitionem. Sic enim profani homines ex fortuna & rerum successu pendent. Sic ipse Cicero pro Flacco contumeliose exagitat Iudæorum & gentem & sacra. Sed & Apionem Iudæis servitatem & ærumnas, tamquam falsæ religionis testimonia, confidenter obiecisse, ex Iosepho intelligimus. Mirum vero, post tempora quoque Constantini, Iulianum imperatorem nosfros eadem ratione impetiisse, sicuti ex Cyrilli responsionibus cognoscimus.

N 5

Quanto

* Lampridius Vita Commodi cap. XVIII & hanc & similes acclamations prodidit.

Quanto id magis potuit Cæcilius, qui Christianos, nisi adflictos, miseros, pauperes, nullos viderat? Itaque magno supercilio & fastu & contemptu in eos despuit, & tanquam *καθάρωτα ἢ περιψήματα* (vtror Apostoli verbis) proculcat. Sed Thrasonicos eius spiritus altiori animo despicit Octavius, iisque sanctam quandam superbiam opponit, qua & in paupertate diuites, & in seruitute liberi, & in media denique morte victores essent nostri. Ut vt autem Cæcilius initio despumans, & intemperanter conuicia profunderet, & minas efflaret, & ampullas horribiles proiiceret, denique Christo insultaret: tamen veris victimis paullo post cedit: neque arbitri iudicisque Minucii sententiam exspectat, sed vltro illi occurrit. Admirabilis profecto conuersio, præsertim tam repentina. Sed ea ostendit sanabiles multos Römæ fuisse, qui videbantur alioqui depositi & deplorati: veritati vero errorem facile cedere. Ergo Cæcilius quadam veluti in ire cessione Octauio vindicanti addici poterat. Certe vinci dedique non recusat, & Octauianæ orationis quodam quasi fulmine percussus, tamquam alter quidam Paulus, subito religionem, quam ignorans oppugnauerat, admonitus complectitur.

Vellem autem, Minucius nobis quoque exposuisset totam huiuscet *μετανοίας* historiam: vt & qua lege, qua conditione, quibus sponsoribus, quo ritu, qua cærimonia, Cæcilius Romam reuersus, in ecclesiæ collegium & communione cooptatus fuerit,

fuerit, intelligeremus. Nam & antiqui illius moris memoria expetenda est. Sed quod Hieronymus ad Chronica Eusebii, & Augustinus lib. VIII Confession. (cap. II) narrant de duobus aliis eiusdem & conditionis, & ordinis, & gentis, & ingenii viris, Arnobio & Victorino: cogitemus factum quoque esse de Cæcilio. Immo vero hic Cæcilius fatetur, sese posteaquam intellexit, quid non sit vera religio, desiderare intelligentiam cognitionem, institutionem religionis veræ. eam vero catechesin in diem sequentem fuisse rejectam Minucius scribit. Sed tanto magis doleo, alteram hanc scholam, quæ Miniciani libri optima & maxima pars fuisset, non editam esse: saltem non exstare. Nam neque satis est falsum resellere, verum etiam docere oportet: vt & quid non sit, & quid sit Deus aut religio, exponatur. Sed bene habet: quod hic desideramus, sarcire potest Augustini liber *de Catechizandis rudibus*, qui & leges & formulam veteris catecheseos eleganter describit: & quomodo sit agendum cum doctis & litteratis, etiam monet: neque dissimilem Minucii ætate credo catechesin fuisse, & his quoque temporibus non obseruari miror. Iuuat autem, vt Cæcilium audiuiimus accusatorem & aduersarium, nunc rebus conuersis spectare catechumenum. Catechumiensi tunc etiam appellabantur *audidores*, vel *audientes*, sicuti ex multis Tertulliani locis apparet: erantque in primis *dociles*, minimeque *refractarii*: quod & ipse

Lucia-

Lucianus in *Philopat.* indicat. Contentiosæ itaque disputationes nullæ cum iis erant: sed placidis monitionibus religio docebatur. Post catechesin qui iam sua nomina Ecclesiæ dederant, ut baptismo iniiciarentur, appellati sunt *competentes*: eorumque rursus in ordine Cæciliū iam nostrum conspicere iuvat. Post baptismum candidatus denique participes siebat τῷ μυστητῶν, a quibus antea procul abesse iubebatur. Neque sane de iis, aut promiscue disputare, aut coram profanis hominibus differere, maiores nostri solebant. Testis est Theodor. * in Eran. Nam illa religiosius atque adeo timidius tractanda esse sentiebant: & quorū alioqui res euaderet, longe prospiciebant. Itaque licet, quin accūsarentur eorum συνάζεις, magna causa esse videatur, cur exponere deberent quidquid in iis ageretur; tamen de niȳsteriis nihil dicunt in foro, neque de iis cum aduersariis aut contendunt aut litigant.

Atque hæc quidem hactenus breuiter præmonere visum fuit, vt ad Octavii Minuciani lectiōnem viam veluti præmunirem, quæ & Christianarum antiquitatum memoriam nobis commendet, & ad eam renouandam nos excitet, qui & alioqui

Roma-

* Theodoritus, Cyrenensis episcopus, in dialogis, quibus *Eraniste* nomen dat, Dialogo II pag. 159 ed. Lips. ita Orthodoxum inducit Eranistæ, de S. eucharistia interroganti, respondentem: οὐ χεὶ σαφῶς εἰπεῖν, εἰρὸς γάρ τινας ἀμυνότους παρέειναι. Non decet aperte loqui: fortassis adsunt mysteriis nondum iniciati. Refert Eranistes: αἰνιγματωδῶς η ἀπόκρισις εἶναι, Proponatur ergo in forma enigmatis responso.

Romanas tanto studio persequimur. Atque utinam qui Romæ sunt docti homines, & nullum non etiam lapidem reuelunt, nullamque non in ipsis lapidibus litteram obseruant, vt antiquæ reipublicæ aliquid eruant: veteris quoque ecclesiæ monumenta (quibus eadem vrbs abundat) colligerent, pluresque qui in ea & vixerunt, & sepulti sunt, Minucios excitarent. Satis iam, satis est nouorum de religione libellorum. Veteribus potius in lucem reuocandis huius generis reliquiis operam demus: & simus aliquando doctæ antiquitatis potius, quam inanis nouitatis studiosi: maiorumque nostrorum imagines & intueamur, & aliis, ne noui homines esse forte videamur, ostenteimus. Neque tamen, et si eadem eorum religio animusque idem fuerit, eadem quoque semper facies fuit, idemque status. Non enim semper vexati abiectique iacerunt, neque tam aut ingratia aut inepti fuerunt, vt optimo iure optimaque conditione esse recusarint, quum hoc iis licuit per principes Christianos: neque tam fatui, vt hoc beneficio non vicerentur: neque tam iniqui, vt si quid in suis imperatoribus desiderarent, paganorum (vt loquimur) tyrannorum loco eos haberent: neque tam morosi, vt publicæ tranquillitati nihil quidquam condonarent. Loquor de iis, qui non fuerunt degeneres. Sed liberæ ecclesiæ splendorem non vidit Minucius: fervientis modo squalorem vidit. Nostrum vero est, utrumque statum & utriusque temporis conditio-

nem

nein recte considerare atque discernere: & hoc ex-
ternæ, vt ita loquar, formæ temporumque discri-
mēi prudenter obseruare, vt & antiquitatis memo-
ria, & maiorum nostrorum exemplis recte vtamur.
Hic enim & prudentia magna & cautione maxima
opus esse fateor: & quum lex noua rogatur, fertur
ſæpe illud VTI ROGAS, ſepiuſ iſtud ANTIQVO,
nobis vt currat atque placeat, neceſſe eſt, resque po-
ſtulat. Inſculptum Rōmæ in veteri marmore eſſe
dicitur, CANDIDA FVLVO NOBILIOR AVRO
FELIX ANTIQVITAS. Sed eius præiudiciis in-
feliciter abuteremur, niſi liberum integrumque iu-
dicium in iis diſcernendis atque diligendis adhibe-
amus: ne vel confuse omnia miſceamus, vel malitioſe
prætereamus quæ imitari nos oportet, vel etiam,
quæ huic ætati non conueniunt, intemperanter vr-
geamus. Quum olim de testamentis ageretur, lex
quædam ciuilis respondit, *retinendum eſſe morem*
fidelissimæ vetustatis. L. XVIII Cod. de testam.
Quinque de finibus & ordine gubernationis ecclæ-
ſiasticæ quæreretur, audita in Niceno concilio eſt
illa vox ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΕΘΗ ΚΠΑΤΕΙΤΩ. Nulla
tamen fuit ſuperſtitio, quæ intemperanter atque
impotenter vrgeret, quod reipublicæ ſalutē repu-
diaret. Et vt sapientes iuriſconsulti, vbi de magi-
ſtratum iure quæſtio eſſet, grauiter repondebant,
non ſolum ſpectandum eſſe, quid Rōmæ factum fit,
ſed etiam quid fieri debeat. Lege duodecima de
offic. Praef. Sic etiam ſpectare debemus non ſolum
quid

quid maiores nostri fecerint, sed & quo tempore,
 & qua conditione, quae fini: neque non memini-
 nisse quoque oportet, quod lex quædam monet,
 non tam exemplis quam legibus iudicandum esse.
 Ergo facio perlubenter, vt & iurisprudentiam &
 historiam coniunctim aut colam, aut saltē colen-
 dam esse sāpe profitear: & quidem vtramque in
 utroque genere, humanarum dico & diuinarum re-
 rum, siue ciuilium & ecclesiasticarum. Nam &
 earum intelligentia atque memoria talem horum
 studiorum coniunctionem requirit: vt si Tiberius
 imperator recte iudicauit, militarem disciplinam
 (quod ait * Suetonius) ex antiquitate esse repeten-
 dam: nos multo magis sentiamus rectiusque dicam-
 mus, ciuilem & ecclesiasticam bona fide iudicioque
 bono inde repeti debere. Interea vero, quia va-
 rie & periculose hic errari posse sentio, iterum
 iterumque obtestabor omnes bonos & cordatos, vt
 a factionibus auersi, & a studio partium alieni, pri-
 mum vetustati tantum auctoritatis tribuant, quan-
 tum illi debetur: deinde placide cogitent atque ob-
 seruent non solum quid veteres Christiani, tempo-
 re Minucii, facerent, quum aliud non possent: sed
 & quid optarent & ubi possent, faciendum esse sta-
 tuerent: & vero quid tandem, quum liberi fuerunt,
 fecerint, vt & rempublicam & ecclesiam recte con-
 stituerent.

APPEN-

* Suetonius Tiber. cap. XIX *Disciplinam acerrime exe-
 git, animaduersorum & ignominiarum generibus ex
 antiquitate repetitis.*

APPENDIX
OBSERVATORVM
IACOBI PERIZONII, V. C.
IN
MINVCIO FELICE,
EX EPISTOLA
AD
CHRISTOPHORVM CELLARIVM.

* Quod serius adlatæ litteræ fuerunt, quum Minucius iam exscriptus esset, sub finem adponere visum fuit, quæ vir clarissimus adnotauit.

Minucii, *inquit*, Felicis, quem editioni te etiam parare aīs, dum margines perlustro, reperi paucula quædam, quæ tuo volui submissa iudicio.

Pag. 6 edit. Lugd. Ouzelianæ (nostræ cap. VI sect. 1) *Menerunt deos vel faciles habere vel reges. Putera legendum, vel patres habere &c. Notum est, quod memorentur inter primos Græciæ homines vel heroas, Iouis aliorumque deorum filii.*

Pag. 17 (nostræ edit. cap. XVII sect. 12) legerim: *Quid loquar apte disposita, erecta montium, non recta, quod minus recte in editis videtur ponи.*

Pag. 18 (nostræ cap. XVIII sect. 6) distinxerim: *Omitto Persas de equorum hinnitu augurantes principatum, & Thebanorum par morium. Fabulam transeo: ob pastorum &c. Nam sequitur historia, fabulae opposita.*

Pag. 23

Pag. 23 (nostræ ed. cap. XXI sect. 15.) *Et quum Fe-
retius non auditur. Malim, pompa aditur.
de quo egi in Animaduersiōnibus Historicis
pag. 248, 249.*

Pag. 27 (nostræ cap. XXIV sect. 6) *Quomodo Deum
violat, qui hoc modo placat? Excidit haud
dubie non post quomodo, siue per librarios
siue per typographos.*

Pag. 28 (nostræ cap. XXV sect. 7) *Et quos post cla-
dem detriumphatos colere cœperunt. Mallem,
si qui fauerent MSti, qui longius abeunt, *et*
*quos post cladem demum triumphatos.**

ibidein (cap. XXV sect. 10) *nunc Diana Taurica.
Lego, vel Diana Taur.*

Pag. 35 (cap. XXXI sect. 3) *in filios inerrare. Me-
lius, in filias.*

Pag. 40 (cap. XXXVI sect. 5) *Et hæc nobis tamen
nata sunt, que omnia, si non concupiscimus,
possidemus. Multo erit concinnior senten-
tia si legas, qui omnia &c.*

O

INDEX

INDEX I

AVCTORVM A MINVCIO

& in Dissertatione Fr. Balduini allegatorum.

* Prior numerus Caput Minucii; posterior sectionem minorem significat. Littera B cum numero, paginam Dissertationis Balduini.

A	Cademici 13, 3 & 38, 7 Aeschylus B. 193 Alexander Magnus, vel Polylhistoric 21, 4 Ambrofius B. 181 Anaxagoras 19, 7 Anaximenes 19, 6 Antisthenes 19, 8 Antonius Julianus 33, 5 Arcefilas 13, 2 & 38, 7 Aristo Chius 19, 15 Aristoteles 19, 10 Arnobius B. 182, 184 Athenaeus B. 186 Athenagoras B. 194 atheos Diagoras 8, 2 Augustinus B. 176, 187, 203 Capitolinus B. 173 Carneades 13, 3 & 38, 7 Cassius Seuerus 22, 8 Chronicon Euseb. Hieronymianum de Arnobii conuersione B. 203 Chrysippus 19, 11. B. 183 Cicero B. 174, 186, 188 Cirtenfus, <i>vide</i> Fronto Cleanthes 19, 11 Clemens Alexandrinus B. 187 & 193	Cyprianus B. 174 Democritus 19, 9 Demosthenes 26, 5, Diagoras Melius 8, 2 Diodorus Siculus 22, 8 Diogenes Apolloniates 19, 6 Babylonius 19, 13 Ennius 26, 5. B. 188 Epagathus B. 177 Epicurei 34, 2 Epiphanius B. 194 Euhemerus 21, 2 (194 Eusebius προπαρασκ. B. Chron. B. 203 Flavius Iosephus 33, 5 Fronto Cirtenfus 9, 8 & 31, 1 B. 173 Papirius B. 173 Heraclides Ponticus 19, 10 Hesiodus 19, 13 Hieronis tyranni quæstio de Deo 13, 4 Hieronymus B. 169, 182 Homerus 19, 13 & 22, 3. B. 188 Hostanes magus 26, 10 Iosephus, <i>historicus</i> , 33, 5 B. 193 Julianus Antoninus 33, 5 Iustinius martyr B. 183 Iuuenalis B. 191 seq. Lactan-

INDEX I

Lactantius B. 191, 194 Lampridius B. 201 Maro Mantuanus 19, 2 Melito Sardensis 173 Nepos Cornelius 22, 8 Orpheus 19, 13 Papirius Fronto B. 173 Pausanias B. 186 Persaeus philosophus 21, 3 Plato 19, 6 in Symposio 26, 11 in Timao 19, 17 Homerum proscriptens 22, 2 de mundi interitu 34, 3 & 5 Deum inuenire, ἔργον 19, 17 & 26, 11 Plutarchus B. 193 Prodicus Chius. <i>Quidam</i> <i>coniectura dulci, ex Ci-</i> <i>cerone addunt ad 21, 2</i> Protagoras Abderites 8, 3 Pythagoras 19, 7 Quintilianus B. 194 Simonides melicus 13, 4 & 38, 7	Socrates 13, I & 26, 8 scurra Atticus 38, 7 Speusippus 19, 8 Stoici de incendio mundi 34, 2 Stoicorum lex 21, I Strato Lampsacenus 19, 9 Suetonius B. 174, 190, 207 Symmachus B. 178, 181 Terentius comicus 21, 3 Tertullianus B. 186, 189, 194 198 seq. & 200 Thales Milesius 19, 5 Thallus historicus 22, 8 Theodorus Cyrenensis 8, 2 Theodoritus B. 204 Theophilus B. 186, 194 seq. Theophrastus 91, II Vettius Epagathus B. 177 Virgilius 19, 2. B. 188 Vlpianus B. 174, 185, 193 seq. Xenophanes 19, 8 Xenophon Socraticus 19, 15 Zeno Stoicus 19, II & 13 Epicureus 38, 7 not.

INDEX II RERVM MEMORABILIVM

* Littera C ad Cypriani librum; B ad Francisci Baldiuni,
vt supra, remittit.

Acca Larentia 25.9. C. 2.6 Admetus herus Apollinis 22, 5 C. 1, 2 Aduocatus Christianorum B. 176 Aegypti portentosa numina 25, 10 sacra Romam traducta 21, 8 fertilitas a Nilo 18, 3 Ægyptiorum incestum 31, 2 aer deus Anaximeni 19, 6 Aesculapius barbatus 21, 13 Epidaurius 6, 2 fulminatur 21, 16 Aetna ignis 35, 3 $\alpha' \gamma \delta' \pi \eta$ coniuivium B. 195 Allia nomen infastum 7, 5 allium numen Aegypt. 28, IO. not. Amalthea capella 21, 10 n. Ammon Iuppiter cornutus 21, 15 Amphiaraus vates 26, 4 ancilia <i>scuta</i> 24, 4 antiquitas fabulosa 7, 7 & 2C, 2 sequenda est B. 206 Apis <i>bos</i>, numen 28, 9 Apollo Delphicus 21, 2 imb erbis 21, 13 pastor 22, 5. C. 1, 2 Aquilius innocens suppicio	affectus 37, 4 aræ nullæ Christianis 10, 2 Arnobii conuersio B. 203 Arnales fratres 25, 13 afini caput an cultum 28, 8 geruli sacrorum <i>ibid.</i> Astarte dea Syr. 6, 2 asylum Romuli 25, 2 athei cognomen 8, 2 atomorum inuentor 19, 9 auspicia non impune con- temta 7, 5 audientes, <i>catechumeni</i> 203 Bellonæ cruenta sacra 30, 5 Belus deus Chald. 6, 2 Briareus Louis liberator 22, 4 Britannia sole deficiens 18, 3 Busiris tyrannus 30, 4 Cæsar felix spretis auguriis 26. 3. C. 3, 6 calamitas disciplina virtutis 36, 8 Calua Venus C. 2, 10 Calui <i>sacerdotes</i> 21, 7 Camillus exsul 5, 13 Cannensis clades 26, 2 canis ad canticulum 9, 9 cantabria, vexilla 29, 7 capella Louis nutrix 21, 10 Capitolium obfessum 6, 4 Cardea dea C. 2, 8 castitas Christianorum 31, 6 <i>Calto-</i>

INDEX II RERVM

- Castores** *Castor, Pollux* 21,
 16. C. 1. 2. visi 27, 5
 equestres fratres 7, 3
Castoris & Pollucis alterna-
 mors 21, 16 & C. 1. 2
Cataphryges heretici B. 194
catechesis B. 203
 catechumeni ibidem
Catilinae poculum 30, 5
Centauri 20, 3
 ceparum diuinitas *Egyptia*
 28, 10
Ceres Eleusina 6, 2 & 21, 2
 eius faces 21, 9
 serpentes ibid.
Chimæra multiformis 20, 3
Christi supplicium 9, 5
Christianæ sacra per orbem
 diffusa 9, 1 & 33, 1
Christianorum multitudo 9,
 1 & 33, 1
Claudius auspicia spreuit 7,
 5 & 26, 1
Cloacina diua 25, 8. C. 2, 6
Clodius auspiciorum con-
 temtor 7, 5 & 26, 1
comœdia corrumpunt 37, 12
competentes, baptizandi,
 B. 204
Confus deus 25, 8. C. 2, 5
conuiuum incestum 9, 8 &
 cap. 31
corona capitis abstinebant
 Christiani 12, 6
coronæ sepulcrorum 12, 6
coronare sacra 24, 5
coronatæ victimæ 37, 6
- coronati lapides 3, 1
 coronatio mortuorum 38, 4
 Corybantum cymbala 21, 10
 Crassus a Parthis cæsus 7, 6
 Creta patria Iouis 22, 5
 crucis paganis varia 29, 7
 crux an adorata? 9, 5
 Curtius lacus 7, 4
 Marcus ibid. not.
 curules ludi 37, 12
Cybeles sacra 24, 6
 eorum origo 21, 11
 sacerdotes se vulnerant,
 ibidem
- Cynocephalus** 21, 7
Decii deuoti 7, 4
decurcio Tiberina B. 175
Dei vocabulum 18, 9
Delphicus Apollo 21, 2
Deus inæstimabilis 18, 8
 incomprehensibilis, ibi-
 dem
 inuisibilis 19, 15 & 18,
 8
 (7)
 nomen suum 18, 9. C. 5
Diana alte succincta 21, 14
 venatrix, ibidem
Ephefia, 21, 14
 multimammia ibid.
 not. (2, 9)
Taurica 6, 2 & 25, 10. C.
Diana Triuia, 21, 14
 triceps, ibidem
Dictæus Iuppiter, 21, 2
Dii hospites 6, 4
Dionysius tyrannus 5, 13
 dirarum imprecatio[n]es 7, 6

INDEX II RERUM

- diuinum quid? 23, 4
 dubitatio philosophorum 13, 3
 Dyndimena Cybele 21, 11

 Eleusina Ceres 21, 2
 Eleusinia sacra 21, 9
 Eleusinii Cererem colunt 6, 2

 Epidaurus urbs 6, 2
 Epona stabulorum dea 28, 8
 equi suis hominiibus implexi 20, 3

 Erigone suspensa 21, 16
 Euphrates colit Mesopotamiam 18, 3
 exorcismus 27, 8 B. 185
 expositio infantum 30, 2

 Fabellis delectata antiquitas 20, 2
 fabulosa antiquitas 7, 7
 fana non omnibus patent 24, 5
 fanis tributa sanctitas 6, 5
 fatum quid? 36, 2
 Febris dedicata 25, 8
 Feriae iudicariae 2, 4
 Flaminius auguria spreuit 7, 6 & 26, 1
 Flora dedicata 25, 9. C. 2, 6
 Forculus numen C. 2, 8
 formulae vulgi de Deo uno 18, 11
 fortuna lubricis casibus dominatur 5, 14
 fratrum appellatio 31, 9

 Galli Cybeles sacerdotes 21, 12 (30, 4)
 Gallus & Galla viui sepulti
 Ganymedes 22, 6
 per Genium jurare 29, 7

 Hercules creniatur 21, 16 C. I, 2
 stercora egerens 22, 5
 Hermes trismegistus C. 4, 2
 Hierosolyma 10, 4 not.
 Hiero tyrannus 13, 4
 Homerus præclarus, inclitus 22, 2
 proscriptus a Platone, ibid.
 homicidia nec videre fas Christianis 30, 7
 hospites dii, peregrini 6, 4
 Hoftanes magus 26, 10
 humanæ victimæ 30, 3
 hydra renascens 20, 3

 Ianiculum 22, 10. C. I, 4
 Ianuarius mensis C. I, 4
 Octavius 15, 3
 Janus bifrons 21, 13. C. I, 4
 rex Italiae 22, 9
 susceptor Saturni 22, 9 C. I, 4

 Idea mater 7, 3 & 25, 10
 ignis sapiens 35, 3
 ignoti dii 6, 4
 eorum aræ, ibidem
 immortalitas animæ a philosophis adlerta 34, 5
 incendium mundi 10, 7 & 34, 1
 incesta

INDEX II RERVM

- incesta'gentium 31, 2
 incestum conuiuum 9, 8
 eius refutatio 28, & 31
 Indus fl. serit & rigat 18, 3
 infans farre contextus 9, 7
 infanticidium Christianis
 obiectum 9, 7
 eius refutatio 28, 1 & 6
 initiatio tirunculorum 9, 6
 Ioues plures 21, 15
 Iouis antrum 22, 12
 sepulcrum 22, 12 C. 1, 2
 gens 21, 4
 partus 19, 14
 Iidis sacra 21, 5 & 7
 sistrum 21, 5
 filius perditus & in-
 ventus 20, 7
 Isis Pharia 21, 2
 Iuba Mauris deus 23, 2
 Iudorum vnum Deus 10, 4
 an captiuus? 10, 4
 Juno Argia 25, 10. C. 2, 9
 Pœna ibidem
 Samia ibidem
 aer 19, 12
 effœta 23, 5. C. 2, 3
 Junius contemtor auspicio-
 rum 7, 5
 Iuppiter Cretæ rex 22, 12
 sepultus ibidem
 cœlum 19, 12
 Capitolinus 21, 15
 Feretrius ibidem
 Latiaris ibidem
 imberbis ibidem
 vinciendus 22, 4
- Iuppiter' fleuit sanguine ib.
 senuit 33, 5 C. 2, 3
 iusiurandum per Stygem
 35, 2
 Inturnæ lacus 7, 3 not.
 Laodamia 11, 8 not.
 Laomedon rex 23, 5 C. 1, 2
 lapides coronati 3, 1
 effigiati, ibidem
 vinci, ibidem
 Larentia Acca 25, 9
 Latiarij Iuppiter 30, 4
 homicidio colitur, ibi-
 dem
 Latium unde dictum 22, 10
 C. 1, 2
 ad leonem Christianos B. 200
 delatores B. 201
 Leucothea C. 1, 2
 ludi curules, circenses, 37, 12
 gladiatorii ibidem
 scenici ibidem
 ludorum repetitio ex som-
 nio 27, 5
 Lunæ vices & munus 17, 7
 Luperci 24, 4
 lusus testarum 3, 7
- Magna mater, Cybele, 6, 2
 magorum præstigia 26, 9
 Maiuma, festum, B. 175
 Mancinus sub iugum missus
 26, 2 C. 3, 6
 maris tempor 18, 3
 Mars Thracius 25, 10. C. 2, 9
 vincetus 22, 3
 vulneratus ibidem
- Martis

INDEX II RERUM

- Martis & Veneris adulterium 22, 6
 Mater deum 6, 2
 magna ibidem
 Idæa 7, 3 & 25, 10
 Mauri suos reges pro diis colunt 23, 2. C. I. 4
 medijs locus honoratior 4, 5
 Melicertes C. I., 2
 in mendaciis fides facilis 20, 3
 mendicantes dii 24, 4
 Mercurius alatis pedibus 21,
 I. 3
 Gallorum 6, 2
 Mesopotamiam colit Eu- phrates 18, 3
 metempsychosis 24, 5
 Minerua cæsis oculis 21, 1
 eius ortus 19, 14
 Minucius per C scrib. I., I.
 not.
 paganus olim I., 4 &
 5. I
 Minuciorum genus I., I. n.
 B. 172
 Mucius Scaevola 37, 3
 mulieres sexus sui facilitate labentes 8, 4
 multitudo furentium defensio communis furoris 24, 7
 Natales deorum 7, 7 & 21, 2
 Natalis Cæcilius 16, 2
 naues subductæ extra usum 3, 6
 Neptunus glaucus 21, I. 3
 mare 19, 12
 muri structor merce- narius 22, 5. C. I., 2
 Nilus Aegyptum rigat 18, 3
 nocturna sacra Christiano- rum 9, 5
 nummos signare Saturnus docuit 22, 9
 Obscena Christianis obiecta 9, 4
 obscenitas in delubris 25, 12
 in æditiis. cellis, ibi- dem
 Oetæ ignes 21, 16. C. I., 2
 oracula falsis involuta 27, 1
 oraculorum defectus 26, 5
 oraculum Φιλιππίæ ibi- dem
 de Pyrrho cuius fidei,
 ibid.
 Orbana diuina C. 2, 8
 osculum simulacris dare 2, 5
 Osiris deus Aegypt. 21, 5
 Ostia oppid. 2, 3 & 3, 2 B. 175
 Pallor, numen 25, 8
 palmulæ nauium 29, 8
 Pan vngulatis pedibus 21, 13
 παρεδρεύων δαιμων 27,
 I. not.
 Paullus ad Cannas 26, 2. C.
 3, 6
 Paupor numen 25, 8
 paupertas gloria Christianorum 36, 4
 Penates vieti C. 2, 10
 Pepuziani, heretici, B. 194
 Persa-

INDEX II RERVM

- Persarum incestus 31, 2
 principatus de hinnitu
 equorum 18, 6
 reges 25, 13
 Persæus philosophus 21, 3
 Perse res vicitus 7, 3
 Pessinūs oppid. 7, 3 not.
 Phalaris tyrannus 5, 13
 Pharia IIs 21, 2
Φιλιππίς 26, 5 (20, 1
 philosophi fuere Christiani
 philosophorum unus Deus
 ibidem
 physiologica deorum inter-
 pretatio 19, 12 seq.
 Picumnus deus 25, 8 C. 25
 Picus deus ibidem
 Pilatus Pontius C. 7, 2
 an Syriam procuraue-
 rit, ibidem not.
 pileati sacerdotes 24 4
 Pilumnus deus 25, 8 (26, 11
 Plato Deum inueniri negat
 Poetæ nocent 22, 1
 pompa renunciarunt Chri-
 stiani 12, 5. add. not.
 Pompeii & Cæsaris bellum
 18, 6
 populares dii 19, 8 (2, 5
 Proculus peierans 23, 2. C.
 Protesilai fors 11, 8
 Protesilaus ibidem not.
 prouidentia negatur 5, 10. sq.
 defenditur 17, 5. seq.
 prudentia confessæ imperi-
 tiz, 13, 2
 pulli auspiciorum 25, 13
 edaces 26, 2
 de Pyrrho oraculum 26, 5
 Pythagoræ de Deo opinio
 19, 7
 metempsychosis 34, 5
 Pythia **Φιλιππίς** 26, 5
 Quod supra nos, nihil ad nos
 13, 1
 Regni societas intuta 18, 5
 Regulus Attilius 26, 2. C. 3, 6
 resurrectio irrisa 11 tot.
 eius similia 34, 12
 Romæ initia iniusta 25 tot.
 Romani viueresa colunt 6, 3
 Rutilius exemplum innocen-
 tis supplicii 5, 13
 Sabinarum raptus 25, 3. C.
 2, 5
 Salii sacerdotes 25, 13
 sanguine hominis comitia-
 lem morbum san-
 re 30, 5
 Saturnia vrbs 22, 10
 Saturnus homo 22, 8
 Creta profugus 22, 9
 ab Iano suscepitus, ib.
 literas tradidit, 22, 9.
 C. 1, 3
 falcem cur ferat C. 1, 3
 compeditus 21, 13
 Scansus numen C. 2, 8
 Scæuola Mucius 37, 3
 scholarum corruptrices fa-
 bulæ 22, 1 & 7
 Scylla multiplex 20, 3
 sepulcra deorum 21, 2
 sepulti viui 30, 4
 sepul-

INDEX II RERUM

- sepultura Christianorum **II** 3
 antiquissima, inhumatio **34, II**
 Serapis **21, 5 & 27, 7**
 Serapidis sacra **2, 5** not
 prohibita **B. 179**
 statua **2, 5**
 Sermo, ὁ Λόγος; **C. 6, 5**
 sertorum usus **38, 3**
 Simonidis cunctatio in re-
 sponsione deo **13, 4**
 simulacrum Dei homo **32, I**
 solistimum tripudium **26, I**
 societas regni intuta **18, 5**
 Socrates princeps sapientiae
 13, I
 securra Atticus **38, 7**
 veneno sublatus **5, 13**
 Socratis apophthegma **13, I**
 dæmonium **26, 8**
 spectacula Christiani horre-
 bant **12, 5**
 per Stygem iurant dii **35, 2**
 Styx nouies ambiens ibid.

 Tatius dedicator Cloacinae
 25, 8 C. 2, 6
 Tauri, pop. **6, 2**
 Taurica Diana ibidem
 templum de manubiis **25, 5**
 non omnibus pate-
 bant **24, 5**
 nulla Christianis cant
 10, 2
 templum Dei totus mundus
 32, I
 mens hominis **32, 2**
- testarum lusus **3, 6**
 Thebanorum par mortuum
 18, 6
 Tiberinus deus **25, 8**
 Tirefias vates cæcus **26, 4**
 Trasimenus lacus **7, 6**
 tripudium solistimum **26, I**
 Trismegistus **C. 4, 2**
 Triuia Diana **21, 14**
 triceps, πολύχειρ ib.
 Troicum bellum **22, 3**

 Veiuois, Iuppiter inuenis, **21,**
 15 not.
 Venus Calua **C. 2, 10**
 vulnerata **22, 3 C. 2, 10**
 Veneris cestum **22, 4**
 veritas obnia requirentibus
 22, 8
 plerumque obscura
 14, 8
 vernaculi Romanorum dii
 25, 8
 Vesta **25, II**
 Vestales impudicæ **25, II**
 Vesuui ignis **35, 3** (& 13
 victima humanæ **30, 3** & 4
 Viduus deus **C. 2, 7**
 Victorini conuersio, **B. 203**
 vindemia feriata **2, 4**
 Virgo inter astra **21, 16**
 vñcti lapides **3, I**
 vnguenta funerum **12, 6**
 vnitatis Dei confessio vul-
 garis **18, 11 C. 5, 8**
 confessio philosophica
 19 tot.
- vnita-

INDEX III

vnitatis Dei similia 18, 5. C. 5, 4 Vulcanus claudius 21, 13	faber 22, 5 Vulcanus ignis 19, 12 princeps deorum 21, 4

INDEX III VERBORVM ET FORMVLARVM.

A bsque feminis 24, 5 notitia 37, 7 vobis 12, 5 accessio alieni erroris 24, 3 addicere fato, Deo, tribuere 11, 6 (10) additamenta nominum 18, adfirmator 31, 1 adfectus fingere 26, 11 adiurati per Deum 27, 8 adiutores deos habere 25, 7 adludere adpusum 3, 3 adolescent nebula 5, 10 adsenfionem cui præbere 23, 5 adsertio libertatis 38, 1 adstrangulare 30, 2 adsumi in deos 21, 2 adusque 22, 7 ædricula, <i>facellum</i> 32, 1 ædituorum cellulæ 25, 12 ærumnis incluti 36, 8 ætate nostri temporis 38, 8 ætatis robur 22, 7 agrestes, <i>impoliti, rudes</i> 12, 7 aliena misericordia 31, 3 altaria <i>patibula</i> 9, 6 alternis vicibus 34, 3 alterum tantum 13, 4 alte succincta 21, 14 altius eruere 26, 6	alumina supersticio 25, 9 amplius, <i>dilationis petitio</i> B. 184 aniles fabulae 20, 4 & 11, 1 anilis supersticio 13, 6 animare fibras 27, 1 anima vna diuila in duobus 1, 3 cum animo suo recensere 1, 1 antiquitas fabulosa 7, 7 antistes veritatis, 6, 1 apposita curatio 2, 3 apposita suspicio nocturnis sacris 9, 5 araneæ intexunt 24, 2 de arena, <i>ex amphitheatro</i> , 30, 6 argui discriminibus, <i>probari</i> 36, 9 humanitatis, <i>hominem</i> <i>esse</i> 22, 12 auctoritas vitiis paratur 22, audaciter 13, 6 (6) auguria obseruare 7, 1 auiditatem desiderii imple- re 2, 3 aura floris, <i>exhalatio</i> 38, 4 aures dare cui 4, 5 auspiciis renitentibus 26, 3 autumni maturitas 17, 9 autumnitas 2, 4

Bacchari

INDEX III

- Baccharis 27, 4
 cana seges 5, 14
 cani fluctus 3, 2
 carnales oculi 32, 6
 cassa vota 12, 1
 cautelam dare periculis 7, 9
 coquare voraginem 7, 4
 cogitatio voluitur 1, 5
 cognomen apponere 8, 2
 coitio impia, *cætus* 9, 1
 colere innocentiam 32, 3
 comitalis morbus 30, 5
 commeatus horarum 11, 8
 commercii orbis patet, 20, 6
 in compendium commune
 proferre 15, 2
 componere paria, *vt gladiatores* 22, 3
 componi, *gladiatoriæ* 37, 1
 computari inter deos 25, 9
 concatenate 17, 2
 concinere pari voluntate 1, 3
 concinnate artis 23, 7
 concretio elementorum 5, 9
 conflagratio elementorum
 34, 2
 conscient lumen 9, 9
 consecrare statuas 7, 3
 consecratæ imagines 23, 7,
 & 27, 1
 consecratum ecclœ 22, 6
 conferre sapientiam 4, 4
 consubsidere 40, 3
 consummare virtute 18, 7
 conuicium adspargere 31, 1
 creduli incaute 14, 7
 crisi fluctus 3, 2
- crucis subeunda 12, 4
 cruda hieme 24, 4
 cultura, *cultus deorum* C. 2, 1
 cum animo suo recensere 1, 1
 cum sermone spatiū con-
 sumere 3, 5
 curules ludi 37, 12
- Decedere officio 15, 1
 declivis sol occasui 40, 3
 decolor sanguine 7, 6
 decursa sunt 1, 1
 dedicandus Deus in mente
 32, 2
 dedicare deos 28, 8
 delubra 7, 1
 simulacrum 23, 10
 dedicata Febris 25, 8
 deductor humani generis C.
 6, 5
 deficitur Britannia sole 18, 3
 defungitur libido 25, 12
 degrauatus 26, 7
 deliberare, *dubitare* 35, 4. &
 38, 7
 delibati altaribus potus 12, 5
 de oraculis prædicta 7, 7
 deploratæ functionis homi-
 nes 8, 3
 de somnio, *propter* 7, 4
 destinata virgines 25, 3
 determinat fata Deus 36, 2
 detinere memorias in statuis
 20, 5
 detrahere cui inuidiam 41, 1
 denotare C. 28, 8
 denotio Detiorum 7, 4
 deurero

LATINITATIS

- deurere scripta 8, 3 (5)
 in diem pecua pascuntur 36,
 diffunditur via 16, 4
 sine dilectu, *deletu*, 14, 4 &
 16, 6
 disciplina virtutis calamitas
 36, 8
per discordias, plural. C. 3, 3
 discrimina, *pericula* 36, 9
 discussa caligine 1, 4
 dispensante Deo 25, 12
 dispensare ratione 18, 7
 differere diuina, *cum accus.*
 12, 7
Vide notata ad Lactant.
 I, I, IO.
 distorquere membra 27, 3, 2
 diui reges 232
 dominantur vestri, *Gr.ecism.*
 12, 5
 domus mundi 18, 4
 dorsum maris 3, 7
 ducere coniuia mero, *pro-*
 trahere 31, 6
 ducere naribus, *odorari* 38, 4

 Effigiati lapides, *simulacra* 3,
 eierato nomine 28, 5 (1)
 emergere in lucem 1, 4
 eneruis histrio 37, 12
 eques, *equus* 7, 4. n.
 equestris fratres, *Castor &*
 Pollux 7, 3
 erecta montium 17, 12 ex
 CL. *Perizonii emendatione.*
 erupit voce 16, 6 & 40, 1
 triagari vltra terminos 5, 6

 exæstuat carcer 35, 7
 examen deorum, *vt apium,*
 metaph. 22, 8
 exponere infantes 30, 2
 exsequias adornare 38, 6
 exsultare gaudio 2, 2
 exta consulere 7, 1
 extorris factus C. 2, 7

 Fabulæ aniles 20, 4, 11, 1
 fabulas adstruere 11, 1
 fabulis iter fallere, *colloquiis*
 3, 4
 facile nauigare, *feliciter* 26, 3
 fastidiosus 32, 7
 fatalis necessitas 19, 13
 fateri vultu quid 4, 1
 fatum quid? 36, 2
 febribus vri 12, 3
 ferale naufragium 7, 5
 ferociente victoria 6, 4
 ad fidem rei, *probationem*
 23, 2
 fides facilis in r. 20, 3
 figimenta male sanæ, *opinio-*
 nis, 11, 9
 figurati incudibus 23, 9
 flagrantius *a.v.* 22, 4
 flagrare amore 1, 3
 flexa collum 17, 12 (16, 1
 flumine verborum diluere
 fouetur rumor falsus 28, 7
 frusta temere coherentia,
 atomi 17, 4
 fucari pompa facundiæ 16, 9
 fumantes equi, *fatigati* 7, 3
 Gaudio exsultare 2, 2
 gen-

INDEX III

- gentiles ritus sacrorum, *cum
iusque gentis propriis* 6, 2
 gentilitas Iudeorum 10, 4
 germanitas Thebanorum C.
 5, 2
 gladiatorii ludi 37, 12
 Graeculus & politus 22, 9
 grauare deorsum a cælo 27, 3
 Hebetatur mens nitore ar-
 genti 23, 7
 hiatus voraginis 7, 4
in hodiernum diem 21, 11
 honestare corpus odoribus,
 12, 6
*ultra humilitatis nostræ ter-
minos* 5, 6
 Idemtidem 14, 6. 16, 5
 ignorantia labi 33, 3
 illicitus *vide* illicitus
 illuminator C. 6, 5
 impiata sacra 28, 6
 impiatum est 25, 6
 impingere in lapides *intranc-
fitine*, 3, 1
 implicare errorem opinio-
 nibus, 5, 6 (2)
 implicari intimis sensibus 1,
 impoliti, *agrestes* 12, 7
 imprecations dirarum 7, 6
 impuratus homo 23, 9
 incaute creduli 14, 6
 incertum propositionis 16, 2
 per incertum fortis 9, 9
 incestum, *neut.* 31, 3 & 4
 inclinis & humiliis 3, 7
 inscientiae arguere 4, 3
- inconsulte obedire 24, 3
 inconsultis *adv.* 25, 11
 indisciplinati C. 6, 2
 inducere in animum 23, 8
 inexesa laceratio corporum,
 35, 4
de inexploratis iudicare 28, 1
 infamia redundat ad quem
 3, 1
 infanticidium 9, 7
 infra circaque 17, 5
 ingerere se oculis 17, 3
 sensibus, ibidem
 inhumani cibi 8, 4
 inlectus cesto Veneris 22, 4
 inlicitus, *non tolerandus*, 8, 3
 inopinato visi 22, 11
 inpræsentiarum 5, 1
 inquirere in mores 10, 5
 introtare 3, 7
 insincerus 26, 7
 insparis mendaciis 28, 7
 instituere templa C. 1, 1
 intentione summa quærere
 38, 8
 intentio resedit in quo 1, 5
 intenti vultus tenebamus
 39, 1
 intererrare locis omnibus
 10, 6
 intergressu disputationis 15, 1
 interpolata veritas 34, 4
 interprimere 10, 2 (2)
 intimis sensibus implicari 1,
 inuiolabile munus Dei 38, 2
 inuicem credere 11, 1
 inuoluta falsis oracula 27, 1
 irre-

LATINITATIS

- irreligiosa prudentia 8, 1
 irreligiosus 25, 3
 irruere quem, *in quem* 5, 10
 iudicariæ feriæ 2, 4 (5)
 iuncti simul, *congregati* C. 7,
 Labor lunæ, *eclipsis*, 17, 7
 lacerari dolore 12, 3
 laceratio corporum 35, 4
 lactescunt vbera 8, 2
 lapsus fluminum 17, 11
 latebrofa natio 8, 4
 latius manere, *habitare* C. 5, 6
 laxius manere 32, 1
 lege litoris fringitur mare
 17, 11
 lenocinia tractare 25, 12
 lenocinio verborum 14, 4
 leuamentum dare laboribus
 7, 9 (1)
 libram æqui iudicis tenere 5,
 librare soliditate rerum 15, 2
 libratio cœli diuina 17, 6
 limen æquoris 3, 3
 limites Oceani 6, 3
 lineamenta deflexa 18, 1
 linea vinclitus, *funiculo*. 9, 9
 litabilis hostia 32, 2
 litus molliter curuum 3, 4
 lubrici casus fortunæ 5, 14
 lucifuga natio 8, 4 (9)
 ludere miracula, *falsa*, 26,
 in ludicris & seriis 1, 3
 ludos quem facere, *illudere*
 22, 3
 Machinator Deus 5, 7
 male sani 24, 7
 malleis tundi 23, 9
- mammis exstructa 21, 14
 manauit vnde caligo 26, 6
 manere latius, laxius, *habi-*
 tare 32, 1 C. 5, 6
 manifestius *adv.* 26, 6
 manum ori admouere 2, 5
 matrimonii vinculo inhære-
 re 31, 5
 maturescente partu 18, 2
 maturuit veritas 38, 8
 medelam dare morbis 7, 9
 mediocritas humana 5, 5
 meditantur *pasque* 25, 12
 memoria de libris 7, 2
 memorix, *annales* 31, 2
 bone memorix ciuiis 20, 6
 ad memoriam posteritatis
 relinquere 22, 10
 in memorias exire, *celebrem*
 fieri 16, 6
 memorias detinere in sta-
 tuis 20, 5
 mentita ariditate 34, 12
 meruerunt regnare 6, 4
 mimi conuicium 34, 6
 miscere mores, ritus 20, 6
 moliri ruinam 10, 7
 molliter curuum litus 3, 4
 monstrofa miracula 20, 3
 mouere sensus 26, 11
 multiformis tutela 17, 12
 multiuira 24, 5
 mundus, *cœlum* 10, 7
 mysteria ethnicorum 20, 6
- Naribus ducere odorem 38, 4
 natales mundi 6, 1
- nati-

INDEX III.

natiuitatem præstat Deus	palam est 18,7
omnibus 18,7	paria componere 22,3
natiuitatis iniuria 23,9	paricidium facere 25,2 &
naturaliter iudicare 24,1	30,2
nauare operam cui rei 7,1	patet orbis commerciis 20,6
ne ^{re} tere caput floribus 12,6	patrocinia cui præstare 24,7
nefas visere 24,5	passim omnes loquuntur 9,8
nidificare 24,1	pro pedibus adspicere 12,7
nidor altarium 27,3	pecuia pascuntur, pecora 36,5
in nidorem tenuari 34,10	penitus extingui 34,14
notaculum 31,9	tollere 8,2
notis occultis se noscunt 9,2	perdita mentis homo 24,7
nundinari ingenium 37,7	periniurium 15,1
Obices petrarum 4,4	physiologia 19,13
obiurgare negligientia 4,3	piacularē flagitium 24,5
obseruare auguria 7,1	piacula fœderari 8,4
obtemperare præceptis 33,4	pileati incedunt 24,4
obuiā veritas 22,8	plagæ cœli 12,7
occipitum 38,4	plebs profanæ coniuratio-
oculare, vīsum dare C. 7,6	nis 8,4
sub oculis venire 32,5	plumbatur 23,10
odio laborare 14,6	pœnale incendium 35,3
odores, vnguentz 12,6	pœnales, pœna digni C. 4,5
offensantis linguae fragmen-	pœnitenter omissa 26,1
2,1	politiores homines 26,5
offulæ ia ^{et} u 9,9	politius, Græculus 22,9
oliuitas hiberna 17,9	pompæ facundia 16,9
opifex summus, Deus 17,8	pompæ & spectacula 37,11
optima spolia 21,15	interesse 12,5
victima 32,3	porrecta camporum 17,12
orare imagines, adorare 23,	præcepti cibi 12,5
7 & 10	prædictiones prophetarum
otiosum est per singulos ire	34,4
23,1	præfundus honore 9,3
Palaibundi vagantur C. 6,2	præmiant fulmina 5,10
	præstringi fulgore 23,7

pro-

LATINITATIS

- procurrunt petræ, protense
 sunt 4, 4
 profani literarum 5, 4
 profane de diuinis disputare
 8, 3
 proferre imperium 25, 10
 profugus soli & cœli, exsul,
 cum Gen: C. 6, 3
 prolixior oratio 17, 8
 turpitudo 37, 12
 promisee, adv. ut promiscue,
 31, 3 & MS. 9, 2
 prona & in terram vergentia
 17, 3
 propudiola meretrix 25, 9
 prosapiaæ Plautinæ homo
 I4, 1
 extra prouinciam orbis 32, 7
 prouocare periculum 37, 2
 de proximo 27, 9
 purpura fulgere 37, 9
 purpuræ despicere, honores
 8, 4
 recusare 31, 7
 purpuris gloriari, plur. 37, 8
 pro qualitatibus singulorum
 36, 2
 quati querquero 12, 3
 querquerus quid? ibidem
 not.
 per quietem, somnio, 7, 9
 p̄censere cum animo suo 1, 1
 reciproci æstus Oceani 17, 11
 reclusi cauea pulli 25, 13
 recta montium 17, 12 nisi
 erecta cum Perizonio le-
 gendum.
 recursantes vices 17, 7
 rediuiuum solatium 8, 5
 regalis memoria, C. I, 1
 religione magna conquire-
 re 24, 5
 religiosior qui iustitior 32, 3
 renitentibus augutiis 26, 3
 renidens, bilaris I4, 1
 repensare meritum 41, 2
 repertor artis 16, 6 & 20, 16
 frugum 21, 3
 repromittere æternitatem
 II, 2
 resedit intentio in quo 1, 5
 retundere telis philosopho-
 rum 39, 1
 retierts annus 17, 10
 reuincere, conuincere, C. 7, 2
 reuixisse II, 1
 ridere de quo 4, 1
 rigidus status, erexitus 17, 13
 rimari cœli plagas 12, 7
 robora, arbores, 3, 6
 robur ætatis 22, 7
 rotari, volutari 27, 4
 rudes studiorum 5, 4
 rumor seritur & fœetur 28,
 runcinatur 23, 6
 (7)
 rusticitatis cultor, vite rusti-
 ca, C. I, 3
 sacra teterima 9, 1
 seculum, mundus, 34, 12
 salubria præcepta 33, 4
 sapiens ignis 35, 3

P

scs-

INDEX III

- scenici ludi 37, II
 segregare a Deo 26, 7
 scrupulosum examen 15, 2
 senium lunæ 17, 7
 sensus mouere 26, II
 sententiam ferre in alteram
 partem 13, 6
 sepultura ignium, *combustio*
 II, 3
 seritur rumor falsus 28, 7
 sermo, *dialogus* 22, 2
 serpent perditæ mores 9, I
 signare nummos 22, 9
 similiter ac vero 20, 5
 simplicitas substantiæ 26, 7
 sitienter 9, 7
ultra solis vias 6, 3
 solitarius Deus 10, 3
 solummodo 35, 6 & 18, 3
 sordescere mente 37, 9
 fors fortunæ 36, I
 spectaculum pulchrum Deo
 37, I
 speculator Deus 32, 9
 spicatus aculeis 17, 12
 spumosi fluctus 3, 2
 statuas consecratae 7, 3
 status rigidus *hominis* 17, I
 structor muri 22, 5
 sublimata 5, 5
 succinctus alte, 21, 14
 suscepit, *clientes* 28, 4, *adde*
 not.
 suscipere de patronis 28, 4
 suspectus (*subst.*) in cœlum
 17, 3
 suspicio spargitur 16, 4
 sustinere, *expectare* 38, 6
 Tangere veritatem 26, 6
 tela philosophorum 39, I
 temulenta vindemia 5, 14
 tenor perpetuus 6, 5
 terræ filii 22, II
 terriculae 37, 4
 testimonium facere 31, I
 teterima sacraria, 9, I
 tetrica sacra 9, 8
 tirunculi initiandi 9, 6 & 7
 tonsi fluctus 3, 7
 tormenta verborum 27, 6
 torosi fluctus 3, 2
de toto & integro 4, 3
 tot omnibus 5, 4
in totum 24, 5
 transitus anni reuertentis
 17, 10
 transmittere nauigia 26, 3
 triumphator 37, I
 erroris 40, I
 triumphatus 25, 7
 tropæa de gentibus 25, 6
 turmescere prudentia, irreli-
 giofa 8, I
 tumor eloquentiæ 15, 2
 indignationis 14, I
 tundi malleis 23, 9
 Vacillare per errorem 16, 2
 vanæ & perditæ mentis ho-
 mo 24, 7
 vates deo mixti 7, 9
 vberius disputare 36, 3
 vberitas dicendi 14, 8
 vela

LATINITATIS

velamento obtexere C. 1, 4	37, 6
velit nolit, 29, 4	viduare anima corpus C. 2, 7
venatrix Diana 21, 14	visere spectacula 12, 5
ventilare fabulas 28, 2	viuiscamur anima 32, 6
vergente sæculo C. 6, 4	vltra terminos humilitatis nostræ 5, 6
vernaculi dii 25, 8	vniuira 24, 5
viatico instrui 37, 8	vorago profunda 7, 4
vices recursantes 17, 7	vurbanitas subtilis 16, 3
vicibus alternis 34, 3	vri febribus 12, 3
de vicinia veritatis aberrare 29, 2	vrit hiems glacie 17, 10
victimam cädere 32, 3	vt, coniunctio, εὐβατικῶς significans, 7, 6
victima opima 32, 3	
ad supplicium faginata	

F I N I S.

Vt spaciū compleatur, iudicia de stylo & aetate
Minucii Felicis, virorum auctoritate pollentium
adiungimus.

I V D I C I V M

viri summo ingenio & doctrina
IO. FRIDERICI GRONOVI
ex cap. VII Observatorum in
Scriptoribus ecclesiasticis:

Minucius Felix dialogum contra paganos
scripsit, lactea sermonis ubertate Laciantio ni-
hil cedentem; mirabili ubique perspicuitate,
etiam in acute dictis. nihil argutiarum obscu-
ritate molestarum, nihil intempestiuia erudi-
tionis ostentatione insolens aut arcessitum; ni-
hil verborum nouitate, aut transferendi im-
probitate, aut compositionis scabitudine du-
rum, horrens, abruptum. Omnia certe eius,
in quibus quomodo legendum sit, non ambigi-
gitur, has habent virtutes. Argumentum
ingens, illa quoque, quæ labem contraxerunt,
ita esse curanda, ut non in Minucio Minucium
queras; Tertullianum, aut quemuis du-
rissimum Afrorum inuenias.

IVDI.

IUDICIVM
GVILIELMI CAVE, V. C.
de
AETATE MINVCHI FELICIS
ex Scriptorum ecclesiasticorum
Historia litteraria:

*De aetate Minucii, qua vixit, nil habeo,
quod pro certo adfirmare ausim: si tamen in
re obscura dubiaque hariolari liceat, coni-
ciam illum, utpote Tertulliano supparem, Cy-
priano antiquiorem, circa annum Chri-
stianum CCXX claruisse.*

IVI D. IVI

A B 124 486

ULB Halle
006 205 78X

3

